

Colloquium Neerlandicum 7 (1979)

Verslag van het zevende colloquium van docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten

bron

Verslag van het zevende colloquium van docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten. Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, Den Haag / Hasselt 1980

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_han001197901_01/colofon.htm

© 2007 dbnl



Ten geleide

Verschenen alle Verslagen van vroegere colloquia pas twee à drie jaar later, dus dichter bij het volgende colloquium dan bij dat waarop ze betrekking hadden, voor dit Verslag van het Zevende Colloquium (Amsterdam 1979) geldt dat niet meer. Het bestuur van de IVN is daar blij om, al is het nog niet voldaan. Eigenlijk zou een colloquiumverslag immers al een paar maanden na dato moeten verschijnen. Dan is de herinnering aan de bijeenkomst nog niet vervaagd en de inhoud van de gepubliceerde teksten nog niet verouderd. Maar het duurt nu eenmaal altijd nog even voordat de laatste spreker zijn tekst werkelijk heeft ingeleverd, voordat er een keus gemaakt kan worden uit de offertes van de drukkers en voordat de kopij persklaar gemaakt is. En dan is er ook nog wel een produktietijd van een paar maanden. Toch blijven we streven naar een ideaal: het colloquiumverslag nog in het colloquiumjaar bij u in de bus.

Dit verslag verschilt in opzet uiteraard niet veel van de zes vorige. Zoals sinds 1970 gebruikelijk is, zijn alleen de teksten van de voordrachten opgenomen, niet de discussies. De praktische voordelen van deze gedragslijn bleken in het algemeen groter dan de inhoudelijke nadelen. Voor dit verslag is hiervan een gevolg - en dat is misschien wel jammer - dat er van het forumgesprek over het gebruik van het talenpracticum, gehouden in de namiddag van donderdag 30 augustus, niets in te vinden is. Er waren nl. geen op schrift gestelde inleidingen, er was alleen discussie, wat de forumfunctie ten goede kwam, maar niet de verslaggeving volgens de huidige formule.

In één opzicht verschilt dit verslag wél van de vorige: het bevat geen teksten van de vergaderingen per taalgebied, afgezien dan van de afzonderlijk afgedrukte resoluties die uit deze vergaderingen voortkwamen. Wij nemen aan dat de deelnemers aan de vergaderingen per taalgebied ditmaal vooral dingen besproken hebben die alleen voor de eigen kring van belang waren, en dat ook de gehouden lezingen niet bedoeld waren voor een groter publiek. We hebben tenminste maar één verslagje van een vergadering ontvangen, en één tekst van een voordracht, met de uitdrukkelijke vermelding dat publikatie daarvan bepaald niet

noodzakelijk gevonden werd. Omdat het afdrukken van alleen deze twee korte teksten een wel zeer onvolledig en daardoor scheef beeld zou geven van de activiteiten 'per taalgebied' op dit colloquium, hebben we maar besloten deze rubriek ditmaal geheel te laten vervallen.

Ten slotte spreek ik namens het IVN-bestuur de wens uit, dat dit verslag bij de deelnemers aan het Zevende Colloquium goede herinneringen zal oproepen en voor hen én alle andere lezers een nuttige functie zal vervullen. Wij hopen velen van u in 1982 in Leuven weer te zien!

J. de Rooij,
voorzitter IVN.

Openingszitting maandag 27 augustus 1979

Voorzitter: Dr. J. de Rooij (Amsterdam)
Welkomstwoord door de voorzitter.
Openingstoespraak door Z.K.H. Prins Claus der Nederlanden.
Lezing door de heer E. van Konijnenburg (Amsterdam) over
'Amsterdam op het eerste gezicht', met aansluitende film.

**Welkomstwoord
door dr. J. de Rooij
voorzitter van de I.V.N.**

*Koninklijke Hoogheid,
Zeer geachte genodigden,
Dames en heren deelnemers aan het colloquium,*

Als voorzitter van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek, die het colloquium heeft voorbereid, daartoe financieel in staat gesteld door de Belgische en Nederlandse overheid, heb ik het voorrecht u allen hartelijk welkom te mogen heten. Zo staat het in het programma: 'Welkomstwoord door de voorzitter van de IVN'. en zo is het ook precies bedoeld. Ik wil tegen u allemaal zeggen: welkom - welgekomen - of, in gewone Nederlandse omgangstaal: fijn dat u gekomen bent.

Dat zeg ik allereerst tegen u, Koninklijke Hoogheid, Prins Claus, die ons colloquium wilt openen. Wij stellen het natuurlijk allereerst bijzonder op prijs dat een lid van het Koninklijk Huis dit wil doen. Maar er is meer: u bent, Prins Claus, zo'n dertien jaar geleden als vreemdeling en - in onze kring van bijzonder gewicht: - als anderstalige naar Nederland gekomen en u hebt zich de Nederlandse taal en cultuur eigen moeten maken. Hoe voortreffelijk u dat hebt gedaan, daarvan geeft u elke dag weer blijk. Wij beschouwen u daarom niet alleen als een lid van het Koninklijk Huis, maar ook als een model-student in de neerlandistiek, of laat ik liever zeggen - want u bent natuurlijk al lang afgestudeerd - als een model-neerlandicus. En door zo iemand laten wij graag ons colloquium openen.

Dames en heren genodigden voor deze openingszitting, ik ben me bewust dat ik tegen het protocol gezondigd heb door u aan het begin van mijn welkomstwoord niet allemaal met name en/of met uw functie te noemen. Ik had dan tegen de veertig aanwezigen moeten noemen, en billijkheidshalve ook nog een groot aantal berichten van verhindering moeten vermelden. Hoe interessant het voor de toehoorders ook is te vernemen welke bestuurders, ambtenaren, vertegenwoordigers van ambassades en van diverse instellingen al dan niet aanwezig zijn, toch geloof ik dat het voorlezen van zo'n lijst meer nadelen dan voordelen heeft.

Allereerst is het heel moeilijk precies te weten wie er genoemd moeten worden, omdat er in de opgave van verwachte gasten altijd op het laatste moment nog wijzigingen komen, maar veel belangrijker is nog dat zo'n lange opsomming onmiskenbaar een wat formeel en plechtstatig karakter heeft. Het leek me zo moeilijk daarna nog tegen u allen te zeggen: fijn dat u gekomen bent. En dat wil ik zo graag tegen u zeggen, omdat ik het bijzonder op prijs stel dat zoveel gasten de moeite genomen hebben deze openingszitting bij te wonen. De buitenlandse neerlandistiek beschouwt dit als een blijk van erkenning voor de taak die de docenten aan buitenlandse universiteiten vervullen, de IVN ziet uw aanwezigheid als een blijk van waardering voor het werk dat zij ten bate van die neerlandistiek verricht. Daarom, dames en heren genodigden, neemt u mij niet kwalijk dat ik u niet allemaal genoemd heb, en weet dat u zéér welkom bent.

U zult me overigens wel ten goede houden, dat ik één van u wél met name noem, nl. de heer Polak, burgemeester van Amsterdam. Ik wil u nl. hartelijk danken, meneer Polak, voor de bijdrage van de gemeente Amsterdam aan het programma van ons colloquium en ik heb daarvoor alleen nu de kans, omdat u bij het begin van de theepauze alweer weg moet. Zoals u ziet staat deze eerste dag in het teken van Amsterdam. De lezing die op de openingszitting gehouden wordt, gaat over 'Amsterdam op het eerste gezicht' en de rondvaart die later op de middag plaatsvindt en is aangeboden door het gemeentebestuur, sluit daar prachtig bij aan. Deze rondvaart heeft tevens het karakter van een ontvangst van de colloquiumdeelnemers door de gemeente Amsterdam, en ik dank u bij voorbaat, meneer de burgemeester, voor de geboden gelegenheid om uw stad aldus met verschillende zintuigen te leren kennen.

Dan wil ik nu een hartelijk welkom toeroepen aan u, dames en heren docenten in de neerlandistiek aan universiteiten buiten België en Nederland. Want om u gaat het tenslotte allemaal. Voor u heeft het bestuur van de IVN in de afgelopen tijd veel werk gemaakt van de voorbereiding van dit colloquium, voor u zullen de sprekers, forumleden, discussieleiders, de leden van het congresbureau en het personeel van hotel Casa 400 ongetwijfeld hun best doen, op u wachten Amsterdam, de IJsselmeerpolders en het Muiderslot. Wij zijn dan ook erg blij dat u weer in groten getale bent gekomen, als ik goed geteld heb zelfs in een groter aantal dan ooit tevoren. Het driejaarlijkse colloquium blijkt dus nog steeds - om een cliché te gebruiken - in een behoefte te voorzien.

Er was wel enige reden om zich af te vragen of dat zo zou zijn. Immers, we houden ditmaal het zevende colloquium en organisatoren van geregeld terugkerende evenementen vragen zich na

een aantal keren wel eens af of 'de formule niet versleten is', zoals dat heet. Nu vond het eerste colloquium plaats in 1961, dat is dus 18 jaar geleden, en omdat 18 tegenwoordig in Nederland de leeftijd is waarop men kiesgerechtigd wordt, vond het IVN-bestuur dat aan de potentiële deelnemers aan het zevende colloquium ook maar het kiesrecht moest worden toegekend, en is er - zoals u zich zult herinneren - over tijd, plaats en programma van het colloquium een enquête gehouden. Daardoor is dit zevende colloquium, zoals ik in het 'Ten geleide' van het programmaboekje geschreven heb, het eerste waarvan de deelnemers zelf tijd en plaats gekozen en het programma mede bepaald hebben. Overigens hebt u van uw kiesrecht op dezelfde manier gebruik gemaakt als de Nederlanders meestal doen: de resultaten waren niet bepaald overduidelijk. Er werd een grote hoeveelheid wensen, voorkeuren en afkeren naar voren gebracht en opmerkingen gemaakt, waarvan zo goed mogelijk verslag gedaan is in ons tijdschrift *Neerlandica extra muros*, maar waarmee het IVN-bestuur nu niet direct een blauwdruk voor het volgende colloquium beschikbaar kreeg. Maar zoals na de verkiezingen in het Nederlandse politieke leven altijd wel weer een paar partijen komen boven drijven die in de komende jaren de dienst gaan uitmaken, zo waren er bij nader toezien uit de enquête-resultaten wel een paar gegevens te halen die het programma van dit colloquium een bepaald gezicht gegeven hebben. Zo was er een meerderheid van de enquête-invullers voor méér aandacht voor didactiek, minder excursies en ontvangsten, en meer vrije tijd. Als u het programma van dit colloquium naast dat van het vorige legt, zult u zien dat hiermee ernstig rekening gehouden is.

Over het programma zal ik verder niet uitweiden. Ik wil alleen maar zeggen dat het al dan niet geslaagd zijn van een colloquium niet alleen bepaald wordt door de voorbereiding en uitvoering van het programma. Een 'colloquium' is immers een 'samenspraak' en wat daarvan terecht komt - in de discussies bij lezingen en forumgesprekken, op de diverse vergaderingen en niet te vergeten bij de gesprekken in de wandelgangen -, dat bepalen de deelnemers uiteindelijk zelf.

Nu ik een 'colloquium' een 'samenspraak' genoemd heb, denkt u misschien dat wij op etymologische gronden voor onze driejaarlijkse bijeenkomsten déze benaming gebruiken en niet het meer algemene 'congres' - dat alleen maar 'samenkomst' betekent. Hoe aantrekkelijk deze gedachte is, de historische waarheid is anders. We spreken van 'colloquia' omdat dit de naam was van de bijeenkomsten die prof. Baur, literatuurhistoricus aan de universiteit van Gent, met zijn leerlingen placht te houden. Eén van die leerlingen, later zijn assistent, was Walter Thys, onze oud-voorzitter, en hij heeft deze voor hem traditionele benaming overgedragen op de bijeenkomsten van buitenlandse neerlandici, die hij later ging organiseren.

Hiermee heb ik dan meteen een naam genoemd die ik in dit welkomstwoord niet ongenoemd wou laten, nl. die van prof. dr. Walter Thys, voormalig voorzitter van de zogeheten 'Werkcommissie', initiatiefnemer van onze colloquia, oprichter en eerste voorzitter van onze vereniging. Ik wil zijn naam niet ongenoemd laten voor de velen onder u die een of meer vorige colloquia hebben bijgewoond, en die nu de vertrouwde figuur van de man die vanaf 1961 alle colloquia heeft voorgezeten, zullen missen. Maar ik wil Walter Thys vooral noemen, om te zeggen dat ik het jammer vind hem hier niet welkom te kunnen heten - hij neemt niet aan het colloquium deel -, maar dat wij in ieder geval aan hem denken in erkentelijkheid voor al het vele wat hij gedurende vijftien jaar voor onze colloquia, voor de IVN en voor de buitenlandse neerlandistiek in het algemeen heeft gepresteerd.

Ik wil nog één opmerking maken, van geheel andere aard en geen enkel verband houdend met het voorafgaande, maar ik wil toch graag meteen aan het begin van dit colloquium een enkel woord hierover zeggen. Het is vooral gericht tot de buitenlandse docenten van Nederlandse nationaliteit. Het zal u nl. bekend zijn - er is in *NEM* over geschreven - dat er de eerste vier dagen van deze week in Den Haag een congres voor Nederlanders in het buitenland wordt gehouden, onder de titel 'Welkom in Nederland'. Het zal u niet alleen bekend zijn, het zal u misschien ook spijten, aangezien op dat congres informatie wordt gegeven over allerlei aspecten van de hedendaagse Nederlandse maatschappij, die ook voor u als docenten in de neerlandistiek belangwekkend en belangrijk kan zijn. Ik kan alleen maar zeggen dat het ons als IVN-bestuur ook spijt dat ons colloquium en dit congres samenvallen. Er is al in een heel vroeg stadium contact geweest met de organisatoren van het Haagse congres, het was de bedoeling de beide bijeenkomsten direct na elkaar te houden; onze data waren eerder bekend dan de hunne en zijn ook direct doorgegeven, maar helaas zagen de Haagse organisatoren zich om praktische redenen genoodzaakt hun congres ook in de laatste week van augustus te houden. We kunnen dit betreuren, maar we kunnen elkaar niets verwijten. - We hebben dit al bericht in *NEM*, maar voor degenen wie dat ontgaan is, wou ik het ook bij deze gelegenheid even vermelden.

Dan is er nog een laatste categorie aanwezigen die ik welkom wil heten: degenen die in het IVN-jargon de 'binnenlanders' heten, ofwel de neerlandici uit België en Nederland, die een of meer dagen aan het colloquium zullen deelnemen. Op alle voorgaande colloquia zijn vakgenoten uit het Nederlandse taalgebied uitgenodigd en er zijn er ook altijd aanwezig geweest, maar een aantal van meer dan 60, zoals nu - verdeeld over verschillende dagen -, hebben we nog nooit gehaald. Misschien heeft het dit keer toegepaste systeem van uitnodigen beter gefunctioneerd dan het vroegere, misschien werkt de aantrekkingskracht die Amster-

dam heeft - zoals u wel weet, meneer de burgemeester - op vogels van zeer diverse pluimage, ook op neerlandici; misschien - en dat zouden wij het fijnste vinden - misschien is de belangstelling voor de buitenlandse neerlandistiek zozeer toegenomen - in ieder geval, dames en heren neerlandici (in ruime zin) uit België en Nederland, voorzover u er vandaag al bent: wees hartelijk welkom. Door uw aanwezigheid immers kan de samenspraak tussen de neerlandistiek van buiten en binnen de muren tot stand komen, en dat is geenszins het minst belangrijke aspect van onze colloquia.

Geachte aanwezigen, als ik u dan hiermee zo goed mogelijk heb duidelijk gemaakt hoe fijn ik het vind dat u allemaal gekomen bent, dan kunnen we beginnen. Dan kan het colloquium beginnen, als het tenminste eerst geopend wordt. Drie jaar geleden is in Antwerpen het gordijn dichtgegaan; daarachter slaapt sindsdien het Doornroosje van de buitenlandse neerlandistiek. Maar nu is er een Prins om haar wakker te kussen....

Koninklijke Hoogheid, ik nodig u graag uit om uw toespraak te houden en aan het eind daarvan het Zevende Colloquium Neerlandicum voor geopend te verklaren.

Openingstoespraak **door Z.K.H. Prins Claus der Nederlanden**

Zeer geachte Hoogleraren en Lectoren in de Neerlandistiek. Dames en Heren,

U bent in ons land bijeengekomen voor het Zevende Colloquium van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek.

Daarbij gunt U mij het voorrecht om bij de opening een woord te spreken. Misschien niet geheel ten onrechte mag ik veronderstellen, dat deze eervolle uitnodiging, juist aan mij, naast het gebruikelijke openingsceremonieel tevens een bijbedoeling heeft ... Immers, ik begon pas op latere leeftijd met het leren van de taal, die ik nu tracht te bezigen. Uiteraard beleeft men dan een taal volstrekt anders dan iemand, die opgegroeid is met zijn moedertaal.

En ik zeg U zeker niets nieuws, wanneer ik met een verzuchting toe geef: het valt niet mee! Het valt vooral niet mee, wanneer de buitenwereld - te recht overigens - van je verwacht, dat je na 13 jaar Nederlandschap de taal ook helemaal en in ieder opzicht onder de knie hebt. En dat is gewoon niet het geval, althans bij mij niet. Ik weet het wel: de Nederlander is niet zuinig met zijn complimenten wanneer een buitenlander zijn best doet om zijn taal te leren.

Maar door de complimenten heen is het goed je vermogen tot zelfkritiek op peil te houden. In mijn geval is dat gemakkelijk: met drie schoolgaande en niet te autoritair opgevoede kinderen, wordt deze zelfkritiek voortdurend aangewakkerd: 'Papa, dat is geen Nederlands', of 'Wat bedoel je eigenlijk' zijn reacties uit kindermonden die er niet om liegen.

En dan te denken dat onze kinderen veel later met het leren van hun taal, onze taal, zijn begonnen dan ikzelf! Zoals gezegd, er is een geweldig verschil tussen het opgroeien met de moedertaal en het leren van die taal op latere leeftijd. Ik zal mij veroorloven, hierover hardop te denken, wetende, dat dit in de methodiek noch in de systematiek de toets der kritiek van de vakmensen kan doorstaan.

U heeft mij door Uw uitnodiging voor een uitdaging gesteld; ik heb deze aarzelend aanvaard. De risico's zullen wij moeten delen.....

In tegenstelling tot de geboren Nederlander verwerkt de 'geoefende' Nederlander woord voor woord verstandelijk. Dat gebeurt dan wel meestal in vergelijking tot zijn of haar moedertaal. Ik vorm daarbij geen uitzondering. En dat is vandaag de dag - na meer dan 13 jaren - nog steeds zo.

'Afgesproken' lijkt dan raker dan 'verabredet';

'Be-trouw-baar' lijkt veelzeggender dan 'zuverlässig'.

Storend is de vaak ondervonden tautologie: b.v. *heen-* en *weer-*pendelen. Er zijn voorbeelden te over en er zijn ook wel mensen die zo ver gaan te beweren dat het Nederlands zich tot een 'tautologische taal' heeft ontwikkeld. Verwarrend wordt het, wanneer je omgeving over kennissen spreekt, waarbij men voornamen gebruikt, waarvan je niet weet of er jongens dan wel meisjes bedoeld worden, waarover echter de geboren en getogen Nederlanders - misschien door de intonatie bij het uitspreken - nauwelijks twijfelen. Voorbeelden: Hans, Anne, Willie, Henni, Joop etc. etc.

Hilariteit ontstaat, wanneer je in je hotelkamer leest, dat je het kamermeisje kunt roepen door drie keer te 'bellen'.

Ga zo maar door met de gehele inhoud van het welbekende boekje 'Schwere Wörter' erbij, die voor mij 'moeilijke woorden' zijn. Waarom ze ten zuiden van de rivieren 'op' en ten noorden daarvan 'met' vakantie gaan, blijft een geheim. Misschien houdt het verband met de uitspraak van Camille Huysmans tegenover zijn Noordnederlandse vrienden: 'Jullie spreken een stadhuistaal, wij spreken een volkstaal'.

In deze fase van het leerproces komen de eerste foutieve oordelen: wat 'n arme taal, wat een onbeholpen taal! Echternaarmate je leert *in* en *met* die taal te leven, groeit het inzicht wel, dat die armoede en die stunteligheid niet bij de taal, maar bij jou zijn gelegen. Je moet hem veroveren, verwerven. Dan blijkt alras, dat voor iedere taal, ook voor de onze, geldt, wat Schalom Asch over zijn jiddisch zegt: "n heerlijke taal. Je snapt ieder woord'.

Inderdaad, je begint de taal te begrijpen. Je weet hem op den duur enigszins te hanteren. Toch blijft er, dacht ik, altijd een rest. Een vriend wist die rest onder woorden te brengen: 'Het gaat mij met die taal net als met mijn vrouw: ik houd van haar, maar ik beheers haar niet'.

Nu wil ik niet lyrisch worden. Onlangs verscheen een uitvoerig rapport over de Nederlandse spreektaal, waarvan de beoordeling buiten mijn bereik ligt. Opmerkelijk vond ik echter wel de nadruk waarmee er op de woordenschat van de gemiddelde Nederlander werd gewezen. Die woordenschat zou niet 2 tot 3000, maar wel 10.000 woorden omvatten. Is deze stelling juist, dan weet de gemiddelde Nederlander - zie de vraaggesprekken voor radio en televisie - die rijkdom meestal aardig te verbergen

.....

Maar zelfs de hier geprezen woordenrijkdom is geen waarborg tegen de verloedering van de taal. Op dit punt in mijn verhaal zou de verleiding groot kunnen zijn om met de grote vinger van de schoolmeester op alle tekortkomingen van het hedendaagse Nederlandse taalgebruik te wijzen. Ik voel me hiertoe niet bevoegd en nog minder toegerust. Maar dit wil ik dan toch aan U kwijt: het is een gevaarlijk verschijnsel - deze verloedering -, wanneer nog altijd, naar ik aanneem, het gezegde geldt: De taal is gans het volk. Dat verarmt dan wel door willekeurige overname van woorden en begrippen uit vreemde talen, ook dan, wanneer er een bruikbaar Nederlands woord is.

Het taalkundige éénpansgerecht wordt dan vaak als het toekomstige ideaal van een eenheidstaal geprezen. Ik zet een vraagteken bij de veronderstelling, dat een eenheidstaal misverstanden zou voorkomen, zolang ik dagelijks ondervind hoe mensen zelfs in hun moedertaal langs elkaar heen praten.

Er is echter ook een ander soort van verwaarlozing van de taal. Men verslonst het geraamte: de grammatica. Dit geraamte van de moedertaal te beheersen is echter een voorwaarde voor de toegang ook tot vreemde talen.

Natuurlijk staat ook een levende taal bij lange na niet stil. Hij is aan verandering onderhevig. Er bestaat bijv. een wisselwerking tussen taalgebruik en verandering van maatschappelijke inzichten en toestanden. Dit kan zowel tot verrijking als tot verarming, ook wel eens tot banale resultaten, leiden. In een steeds materialistischer wordende maatschappij stelt men smalend vast, dat het maar al te vaak gebruikte gezegde 'dat is zonde' steeds betrekking heeft op iets dat geld kost..... Misschien moet men tot het reeds lang klassiek geworden opstel van Max Weber 'Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus' (1905) teruggrijpen voor een redelijke beoordeling. Volgens de Calvinistische predestinatieleer kon men ook uitverkoren zijn door succes in zaken. Maar de verworvenheden van dit succes dienden dan niet als persoonlijk eigendom te worden beschouwd. De uitverkorene wist, dat hij slechts de functie van rentmeester vervulde. Trouwens bij de na-oorlogse zuivering van het geld en het afkomen van oorlogswinsten door de Nederlandse overheid, beriep de toenmalige Minister van Financiën, Prof. Liefstinck, zich op dit Calvinistische beginsel van het rentmeesterschap. Tegen deze achtergrond blijft er niet veel over van de ironie, waarmede het aangehaalde gezegde 'dat is zonde ...' vandaag wordt begeleid.

Laat ik nog een ander voorbeeld, dat mij wel eens bezig houdt, aanhalen. Het is uit een geheel andere sfeer. Diepe stilte wordt wel eens aangeduid met 'Er gaat een dominee voorbij'. Is het werkelijk slechts het plotselinge zwijgen van betrapte dronkemannen, die de preek van de dominee vrezen?

Een zeevarende natie kende de angst gedurende en na de storm. Het was de taak van de dominee de jobstijding van verlorengedaan leven te brengen. In geladen stilte gluurden achter de gordijnen de vrouwen. Kwam de dominee op het huis af, of trok hij voorbij?

Daarmede ben ik trouwens gekomen bij een deel van de Nederlandse taal, dat ik altijd bijzonder boeiend heb gevonden: de gezegdes uit de wereld van de scheepvaart. Er is geen eigenschap, goed of kwaad, die niet in zeemanstermen valt uit te drukken. Met wie wel en met wie geen land te bezeilen is; wie wel door de wind en overstag gaat en wie niet, dat wordt omschreven met werk op het water. Ik heb een honderdtal van die gezegdes verzameld - van volledigheid kan daarbij geen sprake zijn. Ik wil U niet op deze lijst vergasten. Bovendien zou ik juist U daarmee nauwelijks iets nieuws bieden.

In plaats daarvan meen ik nu ruimte te moeten maken voor Uw degelijk werk. De standaardformule in het Nederlands is hiervoor: ik dank U voor Uw aandacht. U zult begrijpen dat ik bij het woord 'aandacht' al weer huiver Laat ik teruggrijpen op het begin van deze toespraak. Ik sprak van een risico. Mochten mijn opmerkingen al te zeer indruisen tegen Uw vakmanschap, houdt U mij dan ten goede: 'De beste stuurliu staan aan wal'.

Amsterdam op het eerste gezicht door E. van Konijnenburg (Amsterdam)

Als ik het programma zie dat U tijdens uw verblijf in Amsterdam moet afwerken, dan geloof ik dat U zes dagen lang met uw neus in de wetenschappelijke boter valt. Een niet geringe gebeurtenis dus, die als zevende colloquium neerlandicum uw vakgerichte belangstelling gaande zal houden.

Ik denk dan ook dat deze openingsdag door het bestuur van uw vereniging eigenlijk bedoeld is om wat warm te lopen op een uw vak aanpalend gebied, om uiteindelijk pas morgen definitief de wetenschappelijke stellingen te betrekken.

Ik zeg U dit niet zonder een zeker eigenbelang. Want een doorwrocht wetenschappelijk betoog zal ik U vanmiddag niet bieden en dat zou trouwens, in de betrekkelijk korte tijd die tot mijn beschikking staat, niet mogelijk zijn. In woord en tenslotte ook in beeld wil ik U iets laten proeven van de vergane en de nieuwe glorie van deze veelbesproken en niet minder bezongen stad. Een dwarsdoorsnee van Amsterdam op het eerste gezicht.

Nederland wordt door Busken Huet het Land van Rembrandt genoemd. In Amsterdam werkte Rembrandt, zodat stad en schilder een onafscheidelijke twee-eenheid zijn gaan vormen in de vaderlandse geschiedenis.

Zelfs wie Amsterdam slechts vluchtig kent zal het opgevallen zijn hoe deze stad de roem van Rembrandt uitdraagt tot in de verste hoeken van het maatschappelijk leven. Een inventarisatie, misschien niet eens volledig: twee standbeelden van Rembrandt, een Rembrandtsplein, een Rembrandtbioscoop, een Rembrandtweg, een Rembrandtgebouw, een Rembrandthuis, Rembrandtsigaretten en talloze café's die de naam van de kunstenaar gebruiken (of moet ik zeggen misbruiken).

Sommige figuren werden vereeuwigd omdat ze beroemd waren, andere werden beroemd omdat ze vereeuwigd zijn. Een voorbeeld van het eerste: de Anatomische les van dr. Tulp van Rembrandt, een voorbeeld van het tweede: Armand Roulin, de postbode van Vincent Van Gogh.

Wie over Rembrandt schrijft oogst meer ontzag dan degenen die een studie publiceert over b.v. het stilleven in de 16e eeuw. De stapels studies over Rembrandts bekendste schilderij de Nachtwacht

hebben meestal elkaar tot onderwerp, zelden het schilderij zelf. De roem van de Nachtwacht overschaduwde die van Rembrandt zelf of liever gezegd: er treedt een vereenzelviging op van de kunstenaar met zijn werk.

Uit de honderden schilders die Amsterdam wereldvermaardheid gaven, heb ik er een Rembrandt even uitgelicht, als voorbeeld van roem die zich verder uitstrekt dan de kunstenaar zelf. Maar zo zijn er ook andere, minder bekende kunstenaars waar Amsterdam veel aan te danken heeft. Hun namen kregen een plaats in de kunsthistorische handboeken of zijn slechts aan insiders bekend.

Feit is dat op Amsterdamse grond kunstprestaties tot stand kwamen die Amsterdam tot een van de belangrijkste Europese kunststeden stempelt.

Wij zijn gewend aan Amsterdam te denken als een 17e eeuwse stad, waarvan het ontstaan rond 1600 moet hebben gelegen. De schilder Rembrandt met zijn Nachtwacht en de bouwmeester Van Campen met het Raadhuis hebben deze opvatting sterk beïnvloed. Maar er was een belangrijk voorspel dat wel als gotisch wordt aangeduid en is terug te vinden in twee oude kerken, een aan de Oude Zijds, daterend uit het begin van de 14e eeuw en een aan de Nieuwe Zijds, daterend uit het begin van de 15e eeuw. Beide kerken groeiden in de loop der eeuwen tot gedaanten welke wij nu kennen.

Wel staat vast dat het stedenbouwkundig meesterwerk Amsterdam 17e-eeuws is met als meest markante facetten de torens van Hendrick de Keyser. Letterkunde en muziek ontwikkelden zich snel. De nalatenschap van kunstenaars, schrijvers, dichters en componisten is in zijn totaliteit niet toegankelijk en slechts zelden zichtbaar of hoorbaar. Verspreid over de hele wereld in openbaar kunstbezit of in particuliere verzamelingen vonden zij in de loop der eeuwen hun weg. Een voorbeeld is de verzameling Rembrandts in het Hermitagemuseum van Leningrad.

Alleen het stadsbeeld bleef als permanente uitdrukking van een typisch Amsterdamse cultuur. En dan doe ik in de eerste plaats op de grachtengordels en de torens.

Topografisch zou ik het beeldhouwde decor van Amsterdam willen situeren op drie plaatsen; rond de Oude Kerk waar schilderkunst, beeldhouwkunst, de muziek van Sweelinck en de letterkunde van Bredero bloeiden; rond de Zuiderkerk met in de buurt de Jodenbreestraat, werkterrein van Pieter Lastman en Rembrandt en tenslotte rond de Dam die een belangrijke rol speelde in het werk van Van Campen, De Keyser, Quellinus, Jan van der Heyden en Ruysdael. Het is slechts een vluchtige aanduiding waarin onvolledigheid helaas onontkoombaar is.

Wie zich wil verdiepen in de boeiende geschiedenis van Amsterdam en daar de rust en de tijd voor kan vinden, moge ik adviseren een bezoek te brengen aan het Amsterdams Historisch Museum, waar

op het ogenblik een geschiedkundige tentoonstelling over de hoofdstad wordt gehouden.

Hoogtepunten en inzinkingen, beide zijn kenmerkend voor deze stad, beide hangen nauw samen met het sociaal-economisch klimaat. Van een voornamelijk in agrarische producten handel drijvende stad ging Amsterdam zich in het begin van de 17e eeuw concentreren op de handel in produkten van overzee. Vennootschappen en compagnieën rezen als paddestoelen uit de grond. Amsterdam werd koopmansstad bij uitstek. Het was dan ook geen toeval dat de oratie van Barlaeus, de eerste hoogleraar van het in 1632 gestichte Athenaeum Illustre, handelde over 'mercator sapiens'. De 18e eeuw staat in het teken van de verlichting, in het teken van openheid op veel gebieden. De stichting van het genootschap Felix Meritis is daarvan een sprekend bewijs.

Maar de glorie van de stad, ook nu nog, ligt niet in het heden noch in het begin van de 19e eeuw, maar in de 17e eeuw, later schitterend weergegeven in de schilderijen van Springer.

Het nieuwe leven dat Amsterdam tot wereldstad maakte, moet worden gezocht tegen het einde van de 19e eeuw. Op het gebied van de schilderkunst, architectuur maar ook op het terrein van de letterkunde. Ik herinner daarbij aan de groep tachtigers die in Amsterdam een centrum vormden voor vernieuwing en taalvorming in personen als Kloos, Van Deyssel en Verwey.

In de architectuur brak deze nieuwe levenskracht door in het (reeds lang afgebrande) Paleis voor Volksvlijt, ontworpen naar het voorbeeld van het Londense Crystal Palace. Een volgende stap op het gebied van de nieuwe architectuur was de bouw van het Rijksmuseum (1870-1885) onder leiding van de bouwmeester Cuypers. De van huis uit katholieke Cuypers gebruikte bij de bouw van het Rijksmuseum vormen die aan middeleeuwse kathedralen doen denken, maar ook aan stadhuizen en koophallen van de Nederlandse renaissance.

Saamhorigheid in cultuur, daarvan wil het Rijksmuseum nog altijd getuigen. Anders dan de Beurs van Berlage die een zuiver maatschappelijke functie belichaamt. Geen groots verleden of historische herinneringen zijn terug te vinden in de schepping van Berlage, wel een eigen stijl, eerlijk en helder. Naast het Paleis voor Volksvlijt, het Rijksmuseum en de Beurs van Berlage is er een vierde gebouw kenmerkend voor de architectuur in Amsterdam. En dan bedoel ik het Scheepvaarthuis aan de Prins Hendrikkade. Geen soberheid maar een uitbundigheid in rood baksteen, een typische voorloper van wat later in de bouwkunde de Amsterdamse School zal gaan heten.

Een van de kunstenaars die in de tweede helft van de 19e eeuw dit gevoel van nieuw leven tot uitdrukking bracht is Breitner, oorspronkelijk Rotterdammer, maar beroemd en lokaal onsterfelijk vanwege zijn vele treffende stadsbeelden van een hernieuwde Amsterdamse samenleving.

Min of meer gelijktijdig ontstond een gemeenschapskunst die zijn hoogtepunten vond in kunstenaars als Derkinderen, Toorop en vooral Roland Holst. In die jaren zouden wij kunnen spreken van een nieuwe stimulans in schilderkunst en architectuur.

Einde 19e eeuw, begin 20e eeuw is er sprake van een kentering. De geslotenheid van Berlage maakte plaats voor kleur en zonlicht, voor subjectieve emoties. En dan komen vanzelf de namen in herinnering van Leo Gestel, Piet Mondriaan en Jan Sluyters en natuurlijk van Vincent van Gogh. Verwant aan de Franse nieuwlichters die onder de naam Fauves wereldgeschiedenis maakten als Matisse, Cézanne, Picasso, Braque.

Ook op het gebied van de muziek nam Amsterdam in deze tijd een vooraanstaande plaats in. Het Amsterdamse Concertgebouworkest onder leiding van Willem Mengelberg vergaarde internationale faam. De veel uitgevoerde muziek van Gustav Mahler sloot aan bij de wereld van de luministen, van subjectieve interpretatie, van klankeffecten boven structuur.

De lijn doortrekkend naar de architectuur kunnen wij stellen dat de stijl van het Scheepvaarthuis volkomen in de tijd paste. Opmerkelijk is dat tegenover dit subjectivisme de wetenschapsbeoefening een andere weg insloeg. Objectiviteit, nauwgezetheid en warsheid van elke overdrijving kenmerken de onderzoekingen van Hugo de Vries op het gebied van de erfelijkheidsleer, alsmede de denkbeelden van geleerden als van 't Hoff, Zeeman en Van der Waals.

Met zevenmijlslaarzen moet ik mij een weg banen door de culturele wordingsgeschiedenis van Amsterdam. Helaas het kan niet anders. Ik hoop dan ook dat U de titel van deze voordracht, Amsterdam op het eerste gezicht, wilt opvatten als een verkenning van de culturele achtergronden met af en toe een klein uitstapje naar een ander gebied. Zo kan ik U niet meer bieden dan een ruwe lay out van gedachten die U naar ik hoop naderhand visueel zult kunnen invullen.

De jaren van de eerste wereldoorlog en ook vlak daarna kenmerken zich voor wat de stedenbouwkundige structuur van Amsterdam betreft door forse uitbreidingen. Voor een niet onbelangrijk deel werden deze uitbreidingsplannen mogelijk gemaakt door de toen van de grond gekomen coöperatieve woningbouwverenigingen. Gemeenschapsidealen en sociale beginselen vormden de uitgangspunten. De naam van Berlage is nauw met de uitbreidingsplannen verbonden, evenals een groep bouwmeesters die zich onder de naam Amsterdamse School veel bekendheid verwierven: De Klerk en Kramer en natuurlijk de nu ruim 90-jarige Th. Wijdeveld die met zijn toenmalig tijdschrift *Wendingen* grote invloed heeft gehad op de jonge generatie.

Doel van deze Amsterdamse School was verlevendiging van het straatbeeld en in het bijzonder verlevendiging van de gemeen-

schappelijke woonruimten. Voorbeelden zijn op vele plaatsen in Amsterdam te zien: de Zaanstraat, de Spaarndammerbuurt en ook het Roelof Hartplein.

Verwant aan deze bouwrichting is de beeldhouwer Hildo Krop. Zijn expressionistisch werk siert veel gebouwen uit de Amsterdamse School. Ook de beeldhouwer John Raedecker moeten wij betrekken in de groep die zich concentreert op een richting in de beeldende kunst waarin de gemeenschap centraal staat. U zult tijdens uw verblijf in Amsterdam zeker in de gelegenheid zijn het nationale Monument op de Dam te bezoeken, een schepping van Raedecker die in het verleden vele pennen in beweging heeft gebracht.

Centrumfiguur van het expressionisme in de schilderkunst van Amsterdam is Jan Sluyters, in wiens zeer persoonlijke stijl Frans kubisme en Duits expressionisme samenvloeien.

De uitbundigheid van het expressionisme in die dagen vond ook/zijn weerklank in muziek en literatuur.

Een duidelijk symbool uit de jaren '20 in Amsterdam is het theater Tuschinski, een bioscoop van pracht en welstand, voorloper van wat later Art Deco zou heten.

Laat in de 30er jaren zien wij een door de Stijlgroep geïnspireerde bouwvorm ontstaan die de naam van nieuwe zakelijkheid kreeg toebedeeld. Helaas heeft die nieuwe zakelijkheid in Amsterdam weinig kansen gekregen. Enkele voorbeelden wil ik noemen: Duikers Open Luchtschool in Amsterdam-Zuid, de Cineac aan de Reguliersbreestraat en de huizen aan de Anthonie van Dyckstraat.

In de schilderkunst wordt in die jaren de nieuwe zakelijkheid verbeeld door o.a. een man als Dick Ket, wiens (later) magisch realisme evenals dat van Willink, Hynckes en Schumacher de tand des tijds ruimschoots heeft doorstaan.

Contacten met internationale kunststromingen hebben in de naoorlogse beginjaren Amsterdam wakker geschud uit een wat ingeslapen situatie. Op het gebied van beeldende kunst vond de nieuwe openheid een begin in het Stedelijk Museum, dat zich ontwikkelde tot een van de belangrijkste kunstverzamelingen op het gebied van eigentijdse kunst in Europa. Exposities van de naoorlogse generaties waarbij opstand en verzet tegen de gevestigde maatschappelijke orde een doorslaggevende rol speelden, liggen velen nog vers in het geheugen. De Cobra (Copenhagen-Brussel-Amsterdam) -tentoonstellingen uit '48 met schilders als Karel Appel, Corneille, Wolvencamp, Rooskens, Brandts en hun litteraire evenknieën als de dichters Elburg, Kouwenaar, Lucebert en Schierbeek, deden de emoties hoog oplaaien. Bij het grote publiek bracht deze felle vorm van artistiek beleven een duidelijke schok teweeg en soms zelfs een afgrijzen bij het horen van Karel Appel's uitspraak 'ik rotzooi maar wat aan'.

Ook op andere gebieden dan de schilderkunst, en dan denk ik aan de architectuur, de literatuur en de muziek, heeft het informele en de spontaniteit een enorme weerklank gevonden. Zo b.v. in de Opstandingskerk van Duintjers en in het uitbreidingsplan

West van Van Eesteren.

Museaal heeft Amsterdam de laatste jaren voorop gelopen in het organiseren van tentoonstellingen die tot ver over de grenzen belangstelling en bezoekers trokken. Voorop stonden de geruchtmakende tentoonstellingen in het Stedelijk over Cobra, over de Cobra, over de Stijl, de Family of man, in de beginjaren '60 Op losse schroeven en zeer recent de expositie door beeldhouwers gemaakt. Het Rijksmuseum scoorde hoog met de Triomf van het Maniërisme en het Vaderlands Gevoel, een tentoonstelling van historieschilderijen uit het midden van de 19e eeuw; het nieuwe Van Gogh Museum met een permanente expositie van het werk van Van Gogh en het Historisch Museum o.a. met Arm in de Gouden Eeuw en dan niet te vergeten talloze kleinere musea als Fodor en Willet-Holthuysen.

Het streven naar democratisering heeft Amsterdam zeker niet onberoerd gelaten. Dit streven trad niet alleen naar buiten in de beeldende kunst, in de literatuur of in de muziek. Het had ook maatschappelijke consequenties, als de bezetting van het Maagdenhuis als protest tegen te autoritaire bestuursvormen op de universiteit, demonstraties tegen plannen voor aanleg van de metro, sanering van wijken in de binnenstad.

Amsterdam is een stuk eigenwijzer uit de oorlog te voorschijn gekomen. Maar misschien ook een stuk volwassener. Provo's, Dolle Mina's, Kabouters en feministische groeperingen zijn er het gevolg van. Zij allen hebben bijgedragen tot het imago van de hoofdstad.

Artistiek bloeit Amsterdam als nooit te voren. Bijna alles kan, weinig kan niet door de beugel en men is tevreden. De grote vrijheid die de Amsterdamse kunstenaar op het ogenblik heeft, werkt positief. De musea stromen vol, galeries rijzen als paddestoelen uit de grond.

Amsterdam is er in geslaagd een groots verleden voort te zetten. En als U de gelegenheid heeft U wandelend door Amsterdam te begeven, dan zult U zien dat de tijd heeft samengevoegd wat in de tijd een veelheid leek.

Ik hoop U vanmiddag te hebben duidelijk gemaakt dat er in Amsterdam en Nederland wel het een en ander te beleven is op het gebied van cultuur. Dat mogen wij dacht ik zonder zelfverheffing wel zo stellen.

In hoeverre de buitenlandse bezoeker komt om zijn culturele passie uit te leven, onttrekt zich aan mijn waarneming. Maar hij komt zeker niet met de gedachte om een deviezenhongerig landje bij te staan in zijn economische noden. Uiteindelijk vertrekken wij zelf in de vakantie toch ook naar andere oorden met het voornemen al datgene te doen wat we anders niet doen. passief zijn of driftig bewegen, kijken of dromen, lezen of luisteren of domweg ademhalen, dat is ieders persoonlijke vrijheid. Nu biedt Amsterdam en breder gezien Nederland voor de buiten-

landse toerist een voldoende brede scala van mogelijkheden om uiteenlopende behoeften te bevredigen.

De stranden liggen vol, maar ook in de musea moet je soms tussen de bezoekers door waden alsof je in een ondiep zwembad loopt. Toch ben ik van mening dat in de scala van mogelijkheden die Nederland de toerist te bieden heeft het culturele pakket steeds belangrijker wordt. En wel omdat cultureel gezien Nederland en speciaal Amsterdam een absoluut eigen gezicht, een volkomen eigen inzet hebben, uniek in Europa. Dat in het buitenland naar voren te brengen en daar geld aan te spenderen heeft meer zin dan miljoenen uit te geven aan kunstmatig in het leven te roepen toeristische attracties.

Over enkele dagen gaat U terug naar huis. Ik hoop dat de buitenlanders onder U dan in hun herinnering een beeld van Amsterdam zullen meenemen dat meer inhoud heeft dan haring eten, fietsen op de grachten, draaiende molens of een handvol mensen die terwille van de toerist nog bereid is af en toe op klompen te lopen.

De film die ik U nu zal laten zien moge deze woorden illustreren. Het is een film over Amsterdam, speciaal de fysionomie van deze stad en haar bewoners, gemaakt door de cineast Herman van der Horst.

Eigentijdse taferelen zullen corresponderen met schilderijen uit het verleden.

Aan mij nu de taak U te danken voor uw aandacht. En naar ik hoop ... tot ziens.

Ochtendzitting

dinsdag 28 augustus 1979

Onderwerp: Letterkunde
Voorzitter: 'Dromen in Vondels drama's' door prof. dr. L. Strenght (VU Amsterdam). prof. dr. J.H. Meter (Napels).
Voorzitter: 'Neo-romantische poëzie in Nederland en Vlaanderen' door dr. H. Brems (KU-Leuven). mw. mgr. Z. Klimaszewska (Warschau).

Dromen in Vondels drama's **door prof. dr. L. Strengholt (VU Amsterdam)**

Het verzoek van het IVN-bestuur aan mijn adres om op dit congres te spreken behelsde de wens, dat er in de tonic die ik zou schenken een herkenbare scheut 'Vondel' zou zitten. Die wens was ingegeven door de gedachte, dat het ongepast zou zijn in het Vondeljaar 1979 op een IVN-congres in de Vondel-stad Amsterdam aan onze grote dichter stilzwijgend voorbij te gaan. Uit de titel van mijn inleiding hebt U al kunnen afleiden, dat het meer dan een 'scheut' geworden is en ook achteraf, voor zover er nu reeds van een achteraf gesproken kan worden, ben ik blij dat ik Vondel in mijn uiteenzettingen een centrale plaats heb toegekend. Immers, de 300 jaar geleden gestorven grootmeester is een wel uiterst sobere herdenking ten deel gevallen, zeker als we terugkijken naar vroegere Vondel-vieringen.

Laat ik erkennen, dat er niet volstrekt niets aan de herdenking van de Prins onze dichters gedaan is in ons land. Er is in het voorjaar een tentoonstelling ingericht over Vondel en Amsterdam, die inzicht gaf in de structuur van het grote gedicht, dat Vondel maakte bij gelegenheid van de voltooiing van het stadhuis op de Dam hier ter stede¹. Er is een bundel met studies over allerlei aspecten van het werk van de dichter verschenen². In diverse kranten en tijdschriften is er enige aandacht voor Vondels persoon en werk gevraagd, en zelfs Hilversum heeft stukjes zendtijd ter beschikking gesteld. Vermoedelijk valt er nog wel een en ander bij te voegen.

Maar toch. Als we hiermee zowat opgesomd hebben wat Nederland (de neerlandistiek, de Nederlandse cultuur) zich anno 1979 ter ere van een van zijn roemrijkste literatoren aan inspanningen heeft getroost, rest er weinig anders dan een gevoel van schaamte over ons gebrek aan geloof in de betekenis van onze oude letteren. Het is de Nederlanders op het Vondel-colloquium in Leuven begin maart terecht verweten: waarom moet dit in België gebeuren?

In *De Nieuwe Taalgids* werd kort geleden een uitspraak van Rudy Kousbroek over Nederlanders geciteerd, voorkomend in *Le Monde* van 19 november 1978, luidende: 'La nation entière vit

dans le présent'. U hoort het: daar is geen woord Frans bij. En het zal bepaald lastig zijn Kousbroeks bewering te weerleggen. Globaal gesproken hebben Nederlanders geen binding met het nationale literaire verleden. Was dat een halve eeuw geleden wellicht al enigermate zo, de naoorlogse ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving en in de westerse cultuur in het algemeen maken, dat de vervreemding ten opzichte van het eigen verleden onrustbarend is toegenomen. Ik heb bij die naoorlogse ontwikkelingen het oog op de ontkerstening, de groei van de jeugdcultuur buiten de invloed van een culturele bovenlaag, de bloei van het problemenvrije amusement. Het onderwijs zou zich op het verdwijnen van het historisch besef meer dan ooit moeten bezinnen om niet zelf slachtoffer te worden van de bliksvernauwing die het afschrijven van de traditie en de overmoedige nadruk op het 'hier en nu' veroorzaken.

Een knorrige inleiding, ik geef het toe. Maar de positieve strekking zal u naar ik hoop niet ontgaan zijn; deze, dat de poëzie van Vondel ook voor ons, late twintigste-eeuwers, nog altijd de moeite waard is. Ik hoef dat hier nu wel niet te gaan 'bewijzen', alhoewel ik met vreugde een laudatio van de dichter zou invlechten. Poëzie die van haar eerste prille bestaan af en vervolgens gedurende honderden jaren bij alle wisseling van opvatting en smaak als uitzonderlijk goed is gewaardeerd, om haar trefzekere vorm evenzeer als om haar diepzinnige of verheven gedachtenvlucht, kan toch moeilijk ineens als waardeloos ter zijde geschoven worden. Dit is een argument, ontleend aan de traditie. Het houdt wat mij aangaat in, dat we het eerder aan de spirituele armoede van onze tijd dan aan de onmacht van Vondels poëtische woord zullen moeten toeschrijven, dat de dichter onze generaties weinig meer te zeggen heeft. Daar komt nog een factor bij waarop ik zojuist al gezinspeeld heb. Wij Nederlanders hebben inzake onze historische letterkunde een in het oog lopend minderwaardigheidsgevoel. Geloofden we als onderwijsmensen hier in Nederland nou maar in de onvervangbare waarde van onze letteren, dan zou de overdracht op de jongere generaties nog wel iets kunnen uitrichten.

Genoeg hierover, mijnheer de voorzitter. U hebt mij gevraagd, Vondel op dit congres niet te vergeten, en daaruit put ik de vrijmoedigheid om de hoge waarde van Vondels werk te poneren niet aan het eind van het betoog, bij wijze van slotsom, maar aan het begin, als een axioma. En werkelijk, er is reden tot een laudatio bij een dichter, die op zo'n indrukwekkende wijze het instrument van de Nederlandse taal heeft weten te hanteren, satirisch, elegisch en hymnisch. Nu ik deze woorden zo kies, betrap ik er mezelf op, dat ik bij het zoeken naar woorden van lof in het bijzonder en in ieder geval in de eerste plaats denk aan de *lyricus* Vondel. Was deze dichter in wezen niet meer lyricus dan toneelschrijver? Zijn ook in zijn drama's de hoog-

tepunten niet telkens te vinden in de reien, de lyrische ontboezemingen, de lyrische expressie überhaupt? Men zou bij onbevangen lectuur die indruk makkelijk kunnen overhouden. Op de vragen die hier naar boven komen kan ik nu evenwel niet ingaan. We moeten naar ons eigenlijke onderwerp van deze ochtend, de dromen in Vondels drama's.

U zult net als ik beseffen dat het onmogelijk is, in het bestek van een inleiding op enigszins verantwoorde manier te releveren wat er in de gouden eeuw leefde aan opvattingen over dromen en hun betekenis. Naïef geloof in de voorspellende waarde komt voor naast nuchtere reserve met betrekking tot de mogelijkheden van de mens om die betekenis te bepalen, zo er al enige betekenis aan dromen moet worden toegekend. Paranormale interpretaties van droominhouden staan naast natuurlijke verklaringen, van het verschijnsel dromen als zodanig, en van de beelden die in de droom zich aan de slapende mens voordoen. Voor zover we er voor ons doel behoefte aan hebben zullen bepaalde punten nu en dan aan de orde komen - maar een min of meer systematische uiteenzetting over droom-opvattingen in de 17de eeuw laat ik thans achterwege. Ik mag misschien verwijzen naar de literatuur die vermeld staat in mijn rede over dromen in Huygens' poëzie ³.

Nog veel minder moet u verwachten, dat ik zal proberen moderne dieptepsychologische inzichten over dromen toe te passen op de droomprotocollen in Vondels werk. Met Dr. Kessels (*Studies on the Dream in Greek Literature*, Utrechtse dissertatie uit 1973) zeg ik: 'Dreams in literature should be viewed first of all as literary creations'⁴. Dit ligt m.i. ook nogal voor de hand. Droombeschrijvingen in de letterkunde zijn bedenksels van wakende schrijvers, voor het overgrote deel zo gestructureerd als voor de 'organisatie' van het desbetreffende kunstwerk om een of andere reden nodig werd geacht. Het zijn geen protocollen van 'echte' dromen. Dit geldt zeker voor de dromen in Vondels toneelstukken. Een uitzondering in zijn poëzie kan men zien in de droom die Vondel meedeelt in een rijmbrief aan Hooft, een gedicht dat door de WB-editoren op 1625 wordt gedateerd (met een vraagteken). De dichter benadrukt zelf dat het om een droom gaat die hij werkelijk gedroomd heeft; ik zal hem, zegt hij, onopgesmukt vertellen,

Op dat men niet en waen 't is waeckende versiert,
'T geen waerlyck inde slaep my is door 't hooft geswiert⁵.

Een echte droom van Vondel! Er is reden om hem op zijn woord te geloven: het patroon wijkt nogal af van het in drama's gebruikelijke, en hij weerspiegelt de incoherentie van de droom meer dan de literaire droom, die meestal tamelijk ordelijk verloopt.

Het wordt dubbel interessant, als we zien dat in Vondels droom van 1625 (met vraagteken) zijn collega-dichter Hooft op het schavot ont-hoofd wordt, nadat hij nog de fiere woorden gesproken heeft: *Pour vivre il faut mourir*. Het is verleidelijk om zoiets met moderne psychoanalyse te lijf te gaan en te opperen, dat er diep in Vondel, gegeven de dichtelijke rivaliteit tussen de twee grootmeesters, een heimelijke verdrongen wens leefde naar de ont-hoofding van de man die hijzelf in zijn *Roskam* geeerd had met de titel van Hoofd der Hollandsche Poëten. Van Tricht oppert ook iets in deze geest (in zijn biografie van Hooft⁶ en ik signaleer bij mezelf dat het me erg moeilijk valt Vondels droom *niet* in zo'n modern kader te interpreteren.

Toch ben ik van mening, dat we in de wetenschap onze kritische waakzaamheid niet mogen verliezen als er zich zulke vanzelfsprekende kaders aandienen. Wat een pessimistisch mens-beeld houdt ons in zijn greep, dat we bij de beschreven droom niet meer kunnen denken dat Vondels *vriendschap* voor Hooft hem die angstdroom liet beleven? En als ik nog even mag doorredeneren over dingen waar ik toch geen verstand van heb: is het niet waar, dat de moderne psychoanalyse de talige communicatie (met inbegrip van de verwerking van literatuur) in die zin corrumpeert, dat ze (of in zoverre ze) in ons de neiging versterkt om een ander niet te nemen op zijn woorden, maar zijn woorden te interpreteren als tekens van een achterliggende, voor de spreker zelf vaak verborgen, intentie?

Ik mag misschien met een voorbeeld illustreren wat de strekking is van deze tirade. Ik probeerde eens aan een groep studenten uit te leggen, dat de figuur van Daifilo in Hoofts *Granida* door de auteur uitgebeeld is als drager van een oprechte onzelfzuchtige liefde voor de prinses. Als hij op een gegeven moment zegt dat hij Granida naar het platteland ontvoerd heeft om haar bestwil en niet om aan zijn eigen begeerten te voldoen, dan meent hij dat (naar Hoofts bedoeling). Maar voor moderne lezers heeft hij de schijn volledig tegen, en uit de studentenkring steeg dan ook een cynisch hoongelach op, dat betekende: 'wij weten wel beter, wij hebben hem helemaal door!' Deze reactie was voor de jongelui haast onontkoombaar, maar intussen, voor zover het erom ging Hoofts spel te verstaan (en daar ging het om), niet ter zake en zelfs geheel verwerpelijk.

Droomprotocollen als die van Vondel over de onthoofding van Hooft zijn heel zeldzaam in de 17de-eeuwse letterkunde. Met de droom als structureel moment in het drama is het anders gesteld: in het klassieke toneel wemelt het, zoals u bekend is, van voorspellende, waarschuwend of tot actie aanzettende droomverschijningen. Het 17de-eeuwse drama is daarin, ook daarin, de voortzetting van het drama van de oudheid, ja van de klassieke letteren in het algemeen, te beginnen bij Homerus. In het drama is

sedert de oudheid de droom die anticipeert op de naderende gebeurtenissen een bijna obligaat element.

Over *die* dromen, die een prospectief karakter dragen, wil ik het met u hebben. Dat houdt in, dat niet elke vorm van gebruik maken van de droom als dramatisch motief aan bod kan komen. Maar ook dit wil ik graag met een voorbeeld uit Hooft verduidelijken. Het betreft een nogal bijzondere scène in het eerste bedrijf van de *Geeraerdt van Velsen*. Het spel opent met de uitvoerige monoloog van Machteld van Velsen, die zich beklagt over wat Floris V haar heeft aangedaan. We zien een diep vernederde en wanhopige vrouw voor ons, die in de slaap enige verlichting van haar smart hoopt te ontvangen. Ze verlaat het toneel niet, maar valt in een stoel in slaap, naar we mogen veronderstellen. In de tweede scène treden vervolgens de allegorische figuren Twist, Geweldt en Bedrog op. Men beschouwde die voorheen wel als relictten uit het rederijdersdrama. Zijn we tegenwoordig in het algemeen reeds minder geneigd dergelijke figuren in het 17de-eeuwse drama als ouderwetsigheden te beschouwen, zeker in dit geval is er een goede reden om ze heel anders te bezien. Vlak vóórdat de gekwelde Machteld door de slaap overmand wordt, spreekt ze de hoop uit, dat haar slaap zo diep zal zijn, dat haar geest bewaard blijft voor de schrikwekkende beelden die kennelijk al eerder in haar droom verschenen zijn en die ze karakteriseert als 'de voetsporen van de vrees, die overdag diep in het weke brein geplant zijn'.⁷ Ze beseft dus, zoals u ziet, dat er een natuurlijke verklaring voor haar angstdromen gelegen is in haar vrees van overdag. Nauwelijks is ze ingedommeld of de Twist betreedt het toneel. We beweren wel niet te veel als we (met Veenstra, meen ik) aannemen, dat de gruwelijk uitgedoste figuren die uit de onderwereld komen 'opdonderen' de visualisering vormen van wat Machteld (altijd nog op het toneel zichtbaar) simultaan aan het dromen is. De toeschouwer beleeft Machtelds droom mee, en dat levert dramatisch gezien een heel boeiende scène op.

Over deze soort van droomscènes nu dus verder niet. Ik wil u wakker trachten te houden door middel van die dromen, die in Vondels drama door ontwaakte dromers worden meegedeeld. Er is heel wat materiaal, van Pascha tot Noah (om de titel van Smits befaamde boek nu in deze toepassing te bezigen), en ik zal uit dat materiaal slechts hier en daar een greep kunnen doen.

Het is me begonnen om dromen die voorafbeeldingen of vooraankondigingen bieden van de op handen zijnde gebeurtenissen. Eén voorbeeld: in het eerste bedrijf van *Joseph in Dothan* zijn we getuige van Josephs ontwaken in de velden van Dothan, vlakbij de put die diezelfde dag nog zo'n afschuwelijke rol in zijn leven zal spelen. Voor de goede verstaander (d.w.z. de bijbelvaste tijdgenoten van Vondel) is de loutere aanblik van die put al een anticipatie. Dat is ook het geval met de droom die Joseph

gehad heeft. Negen sissende slangen omringden hem en bedreigden hem met hun giftige tong; waarbij vervolgens de schim van Josephs overleden moeder Rachel het hoofd uit de put opstak, zichzelf met nagels en handen toetakelend en bedroefd roepend: 'Op zoon, op op, vlie wegh. uw leven loopt gevaer' (r. 66). Joseph vertelt hoe hij daardoor wakker schrok. Maar hij hoorde niets dan driemaal deerlijk steunen uit de put. Toen hij zich weer te ruste legde, was het hem of iemand hem influisterde: 'Scheep moedt, ô jongeling, Got zal uw reize zegenen' (r. 71).

Afgezien van dit laatste is Josephs droom opgebouwd uit twee, literairhistorisch zeer onderscheiden, componenten. De voorstelling van de negen slangen die Joseph omringen is duidelijk analoog met de bekende bijbelse dromen van Joseph in Genesis 37, de dromen waarmee hij zijn broers zo'n ergernis bezorgde; ook daarin vinden wij tweemaal zo'n kring met Joseph of wat hem symboliseert in het middelpunt. Genesis 37:7 e.v.: 'Zie, wij waren aan het schoven binden in het veld - daar richtte mijn schoof zich op en bleef overeind staan, en zie, uw schoven omringden haar en bogen zich voor mijn schoof neer. Daarop zeiden zijn broeders tot hem: Wilt gij soms koning over ons zijn? Wilt ge soms over ons heersen? Toen haatten zij hem nog meer om zijn droom en om zijn woorden. En hij had nog een andere droom, die hij aan zijn broeders verhaalde. Hij zeide: Nu heb ik weer een droom gehad, en zie, de zon, de maan en elf sterren bogen zich voor mij neer. Toen hij dit aan zijn vader en zijn broeders verhaalde, onderhield zijn vader hem daarover, en zeide tot hem: Wat voor een droom is dat, die gij gehad hebt? Zullen soms ik, uw moeder en uw broeders komen om ons voor u ter aarde neer te buigen?'

Het hoeft verder geen betoog dat Vondel het patroon van deze twee dromen volgt in zijn beeld van de negen slangen. Men lette ook op het getal, dat voor onze opvatting van het stuk van enige betekenis is. Negen broers! Dat betekent, dat Ruben apart staat. Die doet immers een poging om Josephs leven te redden. Juda daarentegen hoort blijkbaar tot het dreigende negental.

Het tweede element in Josephs droom heeft een klassieke achtergrond. De verschijning van de schim van de overleden Rachel in een afzichtelijke gedaante en met waarschuwend kreten aan het adres van de dromer is geheel gemodelleerd naar de senecaanse conventie. Zo ziet, om nog een bekend geval te noemen, Badeloch in de *Gijsbrecht van Aemstel* de schim van Machteld van Velsen, met waarschuwingen over het naderende onheil. En ook bij tijdgenoten van Vondel is de waarschuwend droom een geliefd middel. Louise de Coligny, de gemalin van Willem van Oranje, heeft, voor zover ik heb kunnen nagaan, in alle spelen over de moord op Oranje zo'n droom. Als die zgn. Oranjestukken voor mijn betoog van belang zijn, zal ik verwijzen naar het spel van

Van Hogendorp van 1617, dat duidelijk demonstratiemateriaal biedt voor de problematiek die de voorspellende droom met zich kan meebrengen⁸.

Want ik moet nu een nuance toevoegen, en het object van onze aandacht nader specificeren. Het gaat me nl. om die prospectieve dromen, waarvan in het drama zelf de voorspellende betekenis ter discussie wordt gesteld. De abstracte figuur met betrekking tot zo'n droom is dan doorgaans als volgt: 1. een persoon (meestal een vrouw) vertelt een droom met een kennelijk voorspellend en/of waarschuwend en/of aansporend karakter; 2. een andere persoon (meestal een man) reageert globaal gesproken met een 'onzin, dromen zijn ijdel, er is geen reden om er betekenis aan te hechten', al of niet met uitvoerige argumentatie; 3. vervolgens nemen de gebeurtenissen een zodanige wending, dat men kan zeggen dat de droom uitkomt.

Dit is allemaal op zichzelf nog niet zo bijzonder. Het is duidelijk, dat een in een klassiek drama vertelde droom voor de toeschouwer *nooit* een toevalligheid kan zijn; de prefiguratie van de aanstaande catastrofe is vrijwel altijd erg doorzichtig, voor zover het om symbolische dromen gaat en er niet, zoals ook gebeuren kan, in overduidelijke rechtstreeksheid door de droomgestalte over de nabije toekomst gesproken wordt. En omdat een droom in een dramatisch werk van klassieke snit nooit ijdel kan zijn, heeft de reactie 'dromen zijn bedrog' op het toneel voor de toeschouwer meteen het effect van tragische ironie. De kritische figuur op het toneel weet minder en beseft minder van wat er te gebeuren staat dan de meebelever in de zaal. De spanning wordt niet zozeer gewekt door onzekerheid over de vraag wie van de personages er gelijk zal krijgen, de dromer (droomster) met al de gewekte angsten en voorgevoelens of de criticus van de droom, als wel door de onzekerheid over het 'wanneer': wanneer zal ook op het toneel voor iedereen de betekenis van de voorspellende droom in haar volle gewicht aan het licht komen? Zo loopt er een lijn van de droom (en de daarop gevolgde reacties) naar het moment van de agnitio en de peripetie, zij het dat er aan de droom als het eenmaal zover is zelden of nooit meer gerefereerd wordt.

In dit vrij stereotiepe schema kan zich nu evenwel een ingrijpende complicatie voordoen. Dat gebeurt, als de antagonist van de dromer/droomster ik zeg niet gelijk *krijgt* (want de afloop logenstraft, op z'n minst ogenschijnlijk, zijn ontkenning van de betekenis van de droom), maar gelijk *heeft*. U zult me begrijpen: ik bedoel natuurlijk niet gelijk heeft in onze ogen, maar gelijk heeft naar de kennelijke intentie van de auteur. Met andere woorden: als de antagonist komt aandragen met klaarblijkelijk ook voor de auteur doorslaggevende argumenten tegen de droom.

Ik grijp naar het Oranjestuk van Van Hogendorp om dit te illustreren. Maar voordat ik dat doe wil ik met enige nadruk signaleren, dat het voornamelijk vrouwen zijn die angstdromen hebben in Vondels drama's, alsook in de spelen van zijn confraters. Louise de Coligny is opgeschrikt door dromen - Oranje is het die haar gerust tracht te stellen. Het omgekeerde is in een zeventiende-eeuws spel eigenlijk ondenkbaar. In de *Leeuwendalers*, Vondels spel bij de vrede van Munster, 1648, is de gedachte dat het vooral vrouwen zijn die zich aan dromen te buiten gaan in ietwat komische zetting uitgewerkt. De Rey zegt op een zeker moment tegen de heemraden Heereman en Volckaert:

Ons vrouwvolck heeft te nacht vervaerelijck gedroomt.

Waarop Heereman lakoniek reageert met deze woorden:

Het vrouwvolck is by nacht wel tienmael meer beschroomt
 Dan over dagh. Des nachts verdubblen en verslimmen
 De zorgen. D'avontzon verlengt de zwarte schimmen.
 Maer laet ons hooren: waer komt dit gedroom op uit?

En dan volgt het verslag van diverse dromen, waar zelfs de priesteres naar het oordeel van de Rey geen touw aan zou weten vast te knopen. De claus van de Rey wordt besloten met deze regels:

De wijven zien wat nieuws uit droomen te gemoet.
 Zy hopen op geluck, en dat de kans kan keeren⁹.

Het dromen en wat eruit voortvloeit aan hoop en vrees moet bij dit alles dienen om de vrouwen in hun eigen aard te karakteriseren. Makkelijker uit haar evenwicht te brengen dan de man, gauwer slachtoffer van haar affecten, excessief of geneigd tot excessiviteit: zo staat het type 'vrouw' tegenover de man, die zich meer door de ratio laat leiden. Maar dit wil niet zeggen, dat mannen niet ook door dromen achtervolgd kunnen worden. Dat zien we b.v. in *Maria Stuart*, waar de mannen die Maria gevangen houden gekweld worden door dromen, omdat ze door hun *geweten* niet met rust gelaten worden¹⁰. Zo ook laat Vondel in een befaamd sonnet bij zijn spel *Palamedes* de schim van de onschuldig veroordeelde Palamedes de tenten van de rechters 'doorwaren', en de schuldbewuste rechters sidderen van vrees en zijn bij het krieken van de nieuwe dag door het knagen afgemat¹¹. Maar hier verlaten we het afgebakende terrain; immers hier zeggen de bange dromen niets over de toekomst, maar alles over de dromer. En Vondel is zich er, mag ik er nog wel aan toevoegen, met de meeste van zijn tijdgenoten van bewust, dat de verklaring van de droom dikwijls in de persoon van de dromer gezocht dient te worden.

Dit echter ter zijde. We moeten als gezegd een ogenblik stilstaan bij het Oranjestuk van Van Hogendorp. Louise is in

haar droom bezocht door haar vader, Gaspar de Coligny, het slachtoffer van de bloedbruiloft in Parijs (augustus 1572), die haar gewaarschuwd heeft dat er een ramp dreigt en haar heeft opgewekt (let wel) om wat haar overkomt lijdzaam te dragen. De droom heeft haar diep aangegrepen. In het dan volgende gesprek gaat de Prins (wiens einde voor de deur staat) omstandig op het verschijnsel dromen in.

Den droom is ydel, en ons spottende bedriecht/
Hoe eygender verbeelt hoe schalcker dat hy liecht¹².

Vrees voor wat de droom ons schijnt te voorspellen is ongegrond. Bang daarvoor is hij die dwaas genoeg is om geen vast vertrouwen op Gods bescherming te koesteren. Ook ik, aldus Oranje, heb menigmaal over de ergste rampen gedroomd, maar ik liet me er nooit door van mijn plannen afbrengen; 't is waar, soms gebeurde het zoals het in de droom verschenen was - maar dit acht ik geen 'voorbeelding', aangezien ik tevoren die gang van zaken gevreesd had bij het taxeren van de gevolgen van een bepaalde situatie.

Met dit en vele andere argumenten weerlegt Oranje *afdoende* (nogmaals: naar de bedoeling van de auteur) de voorspellende betekenis van Louises droom. Tegenover de vrees die haar beheerst stelt hij een werkelijk heroïsche gemoedsrust, die te danken is aan een vast geloof in Gods wijsheid en de onveranderlijkheid van Gods raad. God haat onnutte zorg en bemint de kloeke ziel die standvastig is als de rots temidden van de woedende golven.

Het spreekt vanzelf, dat Oranje zo naar voren komt als de grote held van het stuk, ook daarin, dat hij in zijn Godsvertrouwen *bij voorbaat* gewapend is tegen de 'uitkomst' van Louises droom. Het is uitgesloten dat hij achteraf door de feiten in het ongelijk gesteld zou worden, aangezien zijn geloof op alle eventualiteiten berekend is. De uitvoerigheid waarmee Oranje op Louises vreesachtigheid inhaakt heeft hier m.i. geen functie meer (of nauwelijks) met het oog op de tragische ironie: Oranje is in zijn christelijk-stoïsche evenwichtigheid op alles voorbereid en de hele scène moet dan ook veeleer dienen om hem in zijn onverschrokkenheid indrukwekkend te voorschijn te doen komen.

Terug naar Vondel. We lopen een paar spelen langs: *Gijsbrecht van Aemstel* en *Joseph in Dothan* in het kort, om tenslotte in te gaan op een spel van Vondels ouderdom, het in China zich afspelende *Zungchin*, dat de dichter op tachtigjarige leeftijd publiceerde.

In de *Gijsbrecht* hebben we, we zagen het al, een voorbeeld van de voorspellende droom bij Gijsbrechts vrouw Badeloch. De eerste twee bedrijven hebben de toeschouwer al duidelijk gemaakt,

dat de overwinningsroes van Gijsbrecht en de zijnen in het ogenschijnlijk verlorene Amsterdam een gruwelijke vergissing is. De belegeraars hebben zich slechts in schijn teruggetrokken. Het derde bedrijf opent dan met Badelochs droomverhaal. Haar man voelt dat er iets ongewoons met haar aan de hand is:

Mijn halve ziel, wat 's dit? hoe zietge zoo beschreit?

En Badeloch antwoordt:

Mij leght, helaes, my leght een zwaericheit op 't hart.
Ick heb in mijnen slaep yet schrickelijx vernomen.
Een droom bezwaert mijn hart: gezichten doenme
schroomen.

Gijsbrecht reageert volgens het patroon:

De droomen zijn bedrogh: gy vreest uit misverstant¹³.

Bijdrage tot de tragische ironie, natuurlijk. Want hij vergist zich deerlijk, zoals de toeschouwer maar al te goed weet. Badeloch vertelt ondanks haar mans tegenwerping haar droom. Nicht Machteld is haar in de gedaante van een wanhopige verschenen, met de boodschap dat de vijand in de stad is. Maar haar woorden omvatten tevens een opdracht: red Gozewijn en Klaeris; en zelfs een belofte: ik zal Gijsbrecht veilig geleiden bij die reddingspoging; en een aanwijzing hoe verder te handelen: het slot en de stad verlaten en scheepgaan, met de toezegging van goddelijke bescherming. Dit alles is nauwelijks te onderscheiden van een betrouwbare profetische aanwijzing in opdracht van de Almachtige zelf, zoals in het laatste bedrijf de engel Rafaël optreedt. Badelochs droomprotocol ontlokt aan Gijsbrecht niet meer dan een stereotiepe geruststelling:

't is louter ydelheit, die zich het brein verbeelt¹⁴.

Een paar regels later klinkt echter het 'te wapen' en is er voor Badeloch alle aanleiding om uit te roepen: 'och ick zorgh mijn droom is al te waer'¹⁵. De discussie over de droom is daarmee overbodig geworden, er is ook geen tijd meer voor bespiegelingen. In dit opzicht levert de *Gijsbrecht* dus nauwelijks materiaal voor ons toegespitste thema: de met argumenten weersproken droom. Maar het is wel de moeite van het signaleren waard, dat Gijsbrecht zich verderop in het spel zonder blikken of blozen op de droom van zijn vrouw beroept om bisschop Gozewijn en Klaeris te bezweren met hem mee te gaan:

Nicht Machtels geest verscheen mijn liefste dezen nacht:
 Een stem belaste my haer kint en oom te bergen.
 Haer schimme waert om u: en moet ick 't u noch vergen?¹⁶

En ook overigens ontwikkelen de zaken zich zoals in Badelochs droom is voorzeggd. Vondel heeft hier verder geen punt gemaakt van de visie op de droom. Die is a.h.w. zuiver dramatisch in werking gesteld en niet in relatie gebracht met een geestelijke achtergrond zoals in het spel van Van Hogendorp.

Dan *Joseph in Dothan*. Ik heb zostraks al Josephs droom van de negen slangen en de schim van Rachel als anticipatie op de gang van zaken uit de doeken gedaan. Heel anders dan in de *Gijsbrecht* echter weet Vondel Josephs droomvertelling aan te wenden om de figuur van Joseph fijntjes te karakteriseren.

Het gaat hier om de vraag: hoe ziet Vondel de figuur van Joseph? Is hij hoogmoedig en heerszuchtig? Voor Josephs broers was dat zonneklaar. Ook zijn er heel wat Bijbelexegeten die in de dromen van de jongen de tekenen zien van wat er aan hoogmoed in hem leeft. Hij is dan in feite medeschuldig aan wat hem overkomt, doordat hij de haat van de broeders zelf heeft uitgelokt.

Naar mijn overtuiging is hiervan in Vondels conceptie van de figuur Joseph geen spoor te vinden. En dat maakte dichter op een subtiële manier duidelijk, o.a. door de wijze waarop hij Joseph zijn droom laat inleiden. Voordat hij aan de inhoud van zijn droom toekomt zegt Joseph namelijk:

Wat droomt men zomtijts niet, dat luttel nadruck heeft;
 En 't moet een bloohart zijn, die veel om droomen
 geeft¹⁷.

Als ik het goed zie geeft hij met deze woorden te kennen hoe hijzelf tegenover zijn dromen, ook de twee waarmee hij z'n broers tegen zich in het harnas heeft gejaagd, staat: 'Men moet wel een bangerd zijn om veel belang aan dromen te hechten'. Terwijl zijn broers er heel wat achter zoeken, heeft hijzelf helemaal niet de bedoeling, zijn dromen te presenteren als zaken van veel gewicht. Hij noemt ze zelf later, vóór hij in de put wordt neergelaten, uitingen van zijn gulhartigheid, dat is zijn argeloosheid. 'Wie kan gebeteren, dat hy van starren droomt?' (r. 678). Hij heeft, in Vondels visie, zijn dromen in alle argeloosheid meegedeeld, en slechts de argwanende boosaardigheid van de slechte broers interpreteerde ze als evenzovele tekenen van heerszucht. Allerlei andere elementen in het spel wijzen er eveneens op, dat Vondel Joseph bedoelt te schetsen als volkomen onschuldig. Daar komt zijn Godsvertrouwen bij, waardoor hij ook

de schrik over de droom van de negen slangen weet te overwinnen. De droom moge voorteken zijn of niet - die vraag verbleekt in het licht van de zekerheid, dat hem in Gods hoede geen kwaad kan deren. Bij dit alles mogen we natuurlijk niet uit het oog verliezen, dat Joseph in zijn bedreigde onschuld tussen zijn slechte en lafhartige broers moest functioneren als waardig prototype van Christus. Joseph is de morgenster, die de zon aankondigt:

't Moet schoon zijn, 't geen een schets moet strecken
 Van yet volmaeckts, en zonder vlekken.
 Wie of de zon verdragen dar,
 Dat hooftlicht, bron van alle klaerheit,
 Een zichtbre Godheit, 't oogh der waerheit?
 Wie anders, als de morgenstar?¹⁸

Tenslotte, dames en heren (want deze droom begint om zijn eigen einde te roepen), een poging om het voorafgaande te laten dienen tot het verkrijgen van een helderder inzicht in de gang van zaken in *Zungchin*. Zoals u weet beeldt Vondel in dit spel contemporaine geschiedenis uit, de val van de Ming-dynastie in Peking, anno 1644. De stad waar de Chinese keizer resideert wordt belegerd door de opstandeling Lykungzus. De situatie is uitermate hachelijk. Aan het hof verblijft, als gerespecteerd adviseur, een missionaris, de jezuïetenpater Adam Schal. Dat brengt mee, dat het hele spel dóór twee werelden tegenover elkaar staan, het Chinese heidendom en het christelijk geloof. In het derde bedrijf b.v. vraagt de keizerin pater Schal om zijn oordeel over een reeks voortekenen die bij haar panische vrees voor een verkeerde afloop hebben gewekt. Het is een hele reeks: de ooievaar die op het dak van het paleis nestelt is door een draakachtige vogel verjaagd; handlezers hebben de dood van de keizerin voorspeld; astrologische vreemdigheden hebben zich voorgedaan; de priesters zijn verontrust door het lezen van de ingewanden der offerdieren; en de keizerin wordt gekweld door bange dromen. Het gaat hier derhalve om meer dan dromen; die zijn een element in een heel complex van bijgelovigheden, waartegenover pater Schal een onverbidde neen laat horen. Al die tekenen zeggen niets, het is gevaarlijk en goddeloos er betekenis aan toe te kennen. Het voorbeeld van de oudtestamentische koning Saul moet demonstreren, hoe iemand die raad zoekt buiten God uit Gods genade verviel.

We hebben hier dus, maar nu a.h.w. apologetisch toegespitst, de gecompliceerde situatie van de gefundeerde weerlegging van de voorspellende dramatische droom. Smit stipt in zijn grote studie over Vondels drama de situatie als volgt aan:

In deze scène staan bijgeloof en geloof, heidendom en Christendom
 tegenover elkaar op een wijze, die sterk herinnert aan de dualiteitsdrama's
 uit Vondels tweede

periode. Een zwak punt daarbij is, dat het verdere verloop der gebeurtenissen de juistheid van de voortekens aantoonst en dus pater Schal in het ongelijk schijnt te stellen. Het is mogelijk, dat Vondel dit als tragische ironie heeft bedoeld. Waarschijnlijker lijkt mij evenwel, dat hier twee structuur-motieven met elkaar botsen: enerzijds de dualiteit van geloof en ongeloof, anderzijds de traditioneel-Senecaanse voor-aankondiging van de catastrofe door dromen en voortekens. Als dit juist is, heeft Vondel zich niet gerealiseerd, hoezeer het principiële standpunt van Schal door het praktische gelijk van de keizerin aan overtuigingskracht verliest¹⁹.

Smit raakt hier precies het probleem dat ons deze ochtend bezighoudt. Krijgt pater Schal, met al zijn theologisch gefundeerd *gelijk* tegenover de keizerin, *ongelijk* ten overstaan van de feiten? Naar het mij voorkomt moeten we hier te werk gaan (*mutatis mutandis*) als bij Van Hogendorps Oranjespel. Het hele stuk (*Zungchin*) is één doorlopend getuigenis van het onwankelbare Godsvertrouwen van Schal en de zijnen. Al in het begin van het spel zegt de rei (van jezui'ten):

Wat spoet of ramspoet Godt zijn' knechten wil verleenen,
Wy staen gelaeten: het besla tot 's hemels lof²⁰.

Deze geloofstaal geeft de grondhouding aan vanwaaruit pater Schal de betekenis van de voortekenen van de hand wijst. Net als bij Oranje in het spel van Van Hogendorp geeft de vreesachtigheid van de keizerin pater Schal gelegenheid de onaantastbaarheid van de christen die zich aan God heeft toevertrouwd te laten zien. De tegenpool is ook duidelijk: wie raad zoekt buiten God (en dat doet de keizerin) voert zichzelf naar de ondergang. In zijn verwijzing naar het waarschuwend voorbeeld van Saul heeft Schal zich bij voorbaat afgeschermd tegen het verwijt als zou de keizerin dan toch maar praktisch gelijk krijgen. Het is m.i. duidelijk wat ingeval van zo'n verwijt de repliek van Schal naar Vondels conceptie geweest zou zijn: Had ze maar op de enige ware God vertrouwd! Nu is de keizerin met haar familie de fatale weg van Saul gegaan, door wanhoop aangevoerd. Niet de voortekenen waren fataal, fataal was het zoeken van raad op de verkeerde plaats, fataal was de ongelovige vrees en het gemis van vertrouwen in de leiding van de Almachtige.

Zo is hier de droom, samen met de andere voortekenen, enerzijds het geijkte stuk gereedschap in het kader van de klassieke dramatische techniek (anticipatie op het catastrofale gebeuren), maar door de gefundeerde ontzenuwing van de betekenis der voortekenen is de dramatische ironie tot een minimum herleid en dient de droom in het bijzonder als middel om het Godsvertrouwen als

de enig juiste houding in het wisselvallige leven (de *staetveranderinge* is het grondmotief van *Zungchin*) scherp geprofileerd te laten uitkomen. Op deze manier verschaft Vondel zichzelf de gelegenheid om getuigenis af te leggen van het diepste dat in hem leefde. Hij dacht wellicht wat u na dit lange betoog zeker zult denken, met Prediker 5 vers 6: 'Want er zijn dromen in menigte, zo zijn er ook talrijke ijdele woorden; vrees echter God'.

Ik concludeer, dat Vondel de prospectieve droom uit de klassieke traditie behalve op de gebruikelijke manier ook toepast voor andere doeleinden: ten behoeve van de karaktertekening (b.v. in *Joseph in Dothan*) en het geloofsgetuigenis (*Joseph in Dothan*, *Zungchin*). In het laatste geval vervalt de tragische ironie die uit de anticiperende droom voortvloeit goeddeels. Een dusdanig gebruik van de voorspellende droom hangt samen met de eigen aard van Vondels drama, dat menigmaal gebaseerd is, zoals Smit overtuigend heeft aangetoond, op de dualiteit van geloof en ongeloof.

Eindnoten:

- 1 Zie de als gids van die tentoonstelling verschenen uitgave *Vondel en Amsterdam. Vondels gedicht 'De inwydinge van 't stadthuis t'Amsterdam' in beeld gebracht* (Uitg. espee, Amsterdam, 1979).
- 2 S.F. Witstein † en E.K. Grootes (redd.), *Visies op Vondel na driehonderd jaar* (Nijhoff/Tjeenk Willink/Noorduijn, Den Haag, 1979).
- 3 *Dromen is denken. Constantijn Huygens over dromen en denken en dichten* (Buijten & Schipperheijn, Amsterdam, 1977).
- 4 A.H.M. Kessels, *Studies in the Dream in Greek Literature* (diss. Utrecht 1973), blz. 10.
- 5 *Aen myn Heer den Drost van Muyden*, r. 11-12 (WB-ed., deel X, blz. 671).
- 6 H.W. van Tricht, *P.C. Hooft* (Arnhem, 1951), blz. 255 (noot 5 bij blz. 207).
- 7 *Geeraerd van Velsen*, r. 133-36:

Och oft de tooghen soo mijn harsenen bevinghen,
Dat's lichaems rust den gheest beschutte, voor 't bespringhen
Der beelden ijsselijck, voetstappen diep gheplant
Van 's daechs verlopen anxt in't weeckelijck verstandt.

- 8 *De spelen van Gijsbrecht van Hogendorp*, uitg. door F.K.H. Kossmann (Den Haag, 1932), blz. 43-175; over de Oranjestukken zie de uitgave van Jacob Duym. *Het Moordadich stvck* (etc.) door L.F.A. Serrarens en N.C.H. Wijngaards in het Klassiek Letterk. Pantheon (Thieme, Zutphen, z.j.).
- 9 *Leeuwendalers*, resp. r. 574-51 en 572-73 (volgens de telling in de WB-editie, V, blz. 294-95).
- 10 Vgl. de eerste scène van *Maria Stuart* (WB-ed., V, blz. 169 e.v.).
- 11 WB-ed., II, blz. 618.
- 12 Van Hogendorp, ed. Kossmann (zie noot 8), blz. 116, r. 1297-98.
- 13 *Gijsbrecht van Aemstel* (ed. Terwey-De Vooys, 16e uitg., Groningen/Djakarta, 1950, blz. 55), resp. r. 752, 756-58 en 759.
- 14 *Gijsbrecht*, r. 824.
- 15 *Gijsbrecht*, r. 828.
- 16 *Gijsbrecht*, r. 1034-36.
- 17 *Joseph in Dothan*, WB-ed., IV, blz. 80, r. 45-46.
- 18 *Joseph in Dothan*, r. 545-50.
- 19 W.A.P. Smit, *Van Pascha tot Noah*, deel III (Zwolle, 1962), blz. 474, noot 3.
- 20 *Zungchin*, WB-ed., X, blz. 334, r. 36-37.

Neo-romantische poëzie in Nederland en Vlaanderen door dr. H. Brems (KU Leuven)

In een van de jongste afleveringen van het tijdschrift *Hollands Maandblad* schreef K.L. Poll een stukje met de titel: 'Na de permanente revolutie kwam het permanente cabaret'¹. Zijn opstel heeft verder niets met neo-romantische poëzie te maken, maar die titel kan er wel voor een deel op toegepast worden, zoals verder zal blijken.

De jaren zestig werden gekenmerkt door een sterk accent op werkelijkheidsbetrokken literatuur. We beleefden de realistische poëzie rond *Barbarber*, *De Nieuwe Stijl*, het neo-realisme in Vlaanderen, en de hausse van het engagement. De dichters staken de handen uit de mouwen, de woorden uit de ramen en de werkelijkheid in het gedicht.

K. Schippers opende welgezind het visseizoen: 'Eindelijk buiten./Water is water./Riet is riet./Een eend lijkt op een eend.'² En in Vlaanderen dacht Herman de Coninck er nog niet aan hem tegen te spreken:

'kijk, daar is de werkelijkheid al,
een boom is een boom, een vrouw
is een vrouw, ze horen thuis in
de wereld zoals de elf beste
spelers in een voetbalploeg.'³

De werkelijkheid, daarbuiten, zichtbaar en tastbaar heeft geen metaforen nodig om interessant te zijn. Het volstaat dat de dichter kijkt. Dat kijken kan meespelen zijn, het kan ook vanuit buitenspelpositie gebeuren, het kan ook het kritisch corrigerend kijken zijn van de scheidsrechter of van de geëngageerde verslaggever. Maar altijd is het een kijken, dat de werkelijkheid, wat zich daarbuiten afspeelt als interessepunt en doel heeft.

Poëzie wil zich terug inschakelen in het leven van iedere dag, wil iets doen, iets tonen, erbij horen.

In het meest extreme geval wil de poëzie zichzelf opheffen door de werkelijkheid zelf tot kunst te verklaren.

Kortom, in de poëzie uit die jaren, schoof het subject op de achtergrond, ontstond een kultus van het gewone, het relativeren,

het gebruik van alledaagse taal. De zin van poëzie en bestaan lag vlakbij. 'Wat interesseert drukbezette mensen van vandaag het fraaie gevoelsleven van ene Verhagen uit Vlissingen?' is een typische boutade, die het klimaat illustreert, maar die ook het grote misverstand over de functie van een meer subjectief-ogende poëzie verraaft. Het is duidelijk, dat een poëzie, die in zo sterke mate het individuele, het gevoelsmatige en het absolute ontkent, een tegenbeweging *moest* uitlokken. Het zou nochtans verkeerd zijn die romantische reactie, die in Nederland al vanaf '69-'70, in Vlaanderen pas enkele jaren later zichtbaar wordt, alleen te zien als het gevolg van een intern poëtisch mechanisme van actie en reactie. De samenhang met een sociaal-ekonomische klimaatwijziging is onloochenbaar, al is het nog erg vroeg om die juist en genuanceerd te beoordelen. Maar zoals de experimentele vijftigerpoëzie niet los te denken is van de na-oorlogse situatie, zo is de werkelijkheidsgerichte poëzie van de jaren zestig maar goed te interpreteren tegen de achtergrond van het vooruitgangsoptimisme, de informatie-explosie, de democratiseringswil en tenslotte de alomvattende contestatie van die tijd. Op analoge manier staat de neo-romantische heropleving in een dubbelzinnige relatie met de algehele mentaliteit van stagnatie, uitzichtloosheid, resignatie en nostalgie.

Met de mislukking van de maatschappelijke idealen van '68 komt een terugslag, die zich manifesteert op verschillende manieren: maar gemeenschappelijk daarin is dat het ideaal, het zingevingsprincipe verschoven wordt. Van de confrontatie met de buitenwerkelijkheid naar Elders: naar de intimiteit van het eigen ik, naar de geborgenheid in de kleine groep van gelijkgestemden, naar de verbeelding, naar het verleden, naar het absolute, in één woord naar de oplossing van het menselijk tekort.

De tegenstelling met de maatschappelijk geëngageerde dichter is het duidelijkst. Zijn ideaal ligt in een rechtvaardiger samenleving, in de verandering van de konkrete werkelijkheid, de organisatie van de maatschappij. Het ideaal van de romantische dichter, dat in zijn diepste wezen wellicht niet verschilt van dat van zijn meer realistische collega, ligt in het totaal andere. De rest is stilstand, lijden, voorlopigheid en duisternis. Iedereen kent wellicht het verhaal van Mary Shelley over 'Het Monster van Frankenstein': De geleerde Frankenstein slaagt erin uit stukken van lijken, die hij op kerkhoven geroofd heeft, en dat aaneengenaaid, een mens te maken, die tot leven komt.

Maar die mens, dat monster, is zo lelijk, dat iedereen bij het zien ervan in afschuw en paniek wegvlucht. Zelfs Frankenstein, de vader en verantwoordelijke voor dit leven, verafschuwt zijn schepping. Het komt zover dat het monster, dat nochtans geleid wordt door een intense, instinctieve drang naar liefde en geborgenheid, zichzelf gaat verafschuwen. Uit reactie en wraak begaat hij verschillende moorden, vlucht steeds verder van de menselijke wereld weg, naar de Noordelijke ijszeeën, en verdwijnt tenslotte.

Het is een beeld van het romantisch personage bij uitstek: ontstaan uit de dood en ernaar terugkerend, vervreemd in het bestaan, zonder toegang tot de werkelijkheid, uitgestoten en verlaten, op zoek naar het paradijs, dat enkel te vinden is in de terugkeer naar de oorspronkelijke verloren eenheid.

Zo ziet de jonggestorven romantische dichter Jotie T'Hooft zichzelf, in het gedicht 'Het monster van Frankenstein'.

De romantische 'held' is iemand die het meest fundamenteel gekenmerkt wordt door verlatenheid. Hij is uitgestoten uit het paradijs, en beleeft zichzelf als slachtoffer. Die problematiek van uitgestotenheid kan op verschillende vlakken beleefd worden: als onbeantwoorde liefde, als een situatie van maatschappelijke outcast, als verlangen naar de kindertijd, enz... Maar altijd vertegenwoordigt datgene wat verloren is een ideale toestand van geborgenheid, heelheid, eenheid en tijdloosheid.⁴ Een daartegenover staat het actuele bestaan, de realiteit waarin de mens moet leven, die hem opgelegd is als een taak, soms zelfs als een straf. De 'Geworfenheit' van het existentialisme wordt geïnterpreteerd als uitdrijving, en de romantische mens kan niets anders dan kiezen voor terugkeer. In zijn manier om het leven aan te pakken zit geen toekomst, geen perspectief, enkel herhaling, reproductie van het verlangen om terug te keren. Hij heeft het startschot gemist. De tijd begon te lopen, maar de mens niet. Een gedicht van de Nederlandse dichter Lévi Weemoedt gaat daarover:

Als het startschot viel bij de aanvang van mijn leven,
kwam ik aarzelend en neerslachtig uit de blokken,
want ik wist dat er geen goud viel te vergeven
en ik hoopte dat de meet maar snel zou lokken.

Klonk er hier en daar gejuich van de tribune:
het verstomde waar ik wenend langs kwam sjokken.
En op 't smeken om wat gunst van Vrouw Fortuna
sloeg een regen neer van kussentjes en stokken.

Ach! door wie moest ik mij niet laten passeren,
spottend nagewuifd door kunstbeen, kar of kruk,
die mijn eigen loopstijl niet konden waarderen.

Door het hele veld van sintelbaan verstoten,
is het tijd dat ik mijn chronometer druk ...
en dan 't pistool waarmee 'k voorgoed word weggeschoten!⁵

Het staat hier allemaal bij elkaar: het gebrek aan levensdynamiek, het gevoelen er niet bij te horen, de tirannie van de tijd, de verstotenheid uit de sintelbaan van het leven, en tenslotte, letterlijk de dood als duplicaat van de pre-existentie, of, met de woorden van het gedicht: het pistool van het startschot, dat

pas zinvol wordt door zijn verwijzing naar het 'pistool waarmee 'k voorgoed word weggeschoten'.

Precies het voortdurende conflict tussen de tijd, met zijn onwrikbare eisen en consequenties, en anderzijds het verlangen om aan die tijd te ontkomen, om terug te keren, is één van de diepste gronden van het hedendaags romantisch bewustzijn. De tijd is de vader, de realiteit, die altijd verder weg leidt van de droom, van de moeder. Het is de tijd, die de wonde van de scheiding voortdurend openhoudt: de tijd is de erfzonde.⁶

Na deze wat algemene beschouwingen, is het tijd meer concreet te worden, namen te noemen. In het Noorden manifesteerde de neo-romantiek zich het eerst bij dichters als Anton Korteweg, Gerrit Komrij, Kees Ouwers, Jacques Waterman, om maar enkele van de belangrijkste namen te noemen. Wat deze dichters, binnen een gemeenschappelijk romantisch klimaat verbindt, is de min of meer uitgesproken terugkeer naar vormen en motieven uit de 19e eeuw, en daarmee verbonden, de ironie en de pastiche. Het is vooral in deze soort poëzie, dat het 'permanente cabaret', het travestietentheater, hoogtij viert. Het is niet altijd gemakkelijk voor de niet voorbereide lezer om zo'n hedendaags gedicht met zekerheid te onderscheiden van b.v. een apocrief vers van Piet Paaltjens.

In beide gevallen dienen humor en relativering als middel om angsten, kwaadmoedigheid, overgevoeligheid en doodsdrift de baas te blijven. Daarbij is het natuurlijk niet altijd duidelijk in hoeverre die humor en ironie werkelijk noodzaak zijn, en in welke mate zij behoren tot het spel, tot het kabaret dat opgevoerd wordt. Maar dat is evenmin duidelijk voor wie de 'Snikken en grimlachjes' van P. Paaltjens leest, zonder verdere kennis van de auteur, zijn onophoudelijk gevecht met zijn 'worgengel', en zijn tragische dood.

Voor hedendaagse poëzie is die kennis zo goed als uitgesloten, en daarom staan in de lektuur daarvan precies de verwarring, de spanning tussen gevoel en intellect centraal, terwijl het puur tragische op de achtergrond belandt. Het wil mij voorkomen dat de cultus van de ironie in deze gedichten naast bescherming tegen de melancholie, ook nog andere functies heeft, nl. beveiliging van de stijl tegen pathos en sentimentaliteit, of beter gezegd, middel om pathos en sentimentaliteit te neutraliseren, voor de lezer acceptabel te maken. De dichter schept voor zichzelf de mogelijkheid om smartlappen te schrijven, door via de ironie knipoogjes en signalen naar de lezer te zenden, met de betekenis: 'ik weet het wel'. Precies in de distantie tussen wat hij schrijft en wat hij voorwendt te schrijven, vinden de goede verstaanders elkaar. Het is de wat gecompliceerde en onnatuurlijke manier waarop intellectuelen (-alisten) met hun gevoelens plegen om te gaan. Niet toevallig gaf P. Paaltjens zijn 'Snikken en grimlachjes' de ondertitel 'Academische Poëzie' mee.

Een groot deel van wat nu in die trant verschijnt, ontstond ook in een academisch milieu en werd eerst gepubliceerd in studententijdschriften als 'Propria Cures'. Het lijkt er wat op dat een typisch milieu-verschijnsel door een vorm van emigratie naar de wereld buiten dat enge milieu, mede het ontstaan in de hand gewerkt heeft van een literaire stroming.

Naast de ironie is trouwens ook de kennelijke belezenheid, die zich uit in pastiches en referenties naar oudere romantici een typisch academisch trekje.

Een andere functie van de ironie, is de verkleining van de absolute idealen en verlangens, die eigen zijn aan het romantisch streven, maar niet van pas komen in onze samenleving en ons denkpatroon. Of wellicht is het ook hier genuanceerder dan dat.

Wellicht is het zo dat ons taalgebruik geen aangepast register meer heeft om over grote gevoelens en absolute idealen te spreken, of dat wij ons in ons taalgebruik, als schrijver of als lezer, niet meer op de juiste toonhoogte kunnen instellen. En daarom nemen we onze toevlucht tot een register dat net wat te hoog of te laag ligt. Zo schrijft de dichter, en als hij het niet doet, zullen wij wel geneigd zijn het zo te lezen, met overstatements of understatementen. Het is niet toevallig dat zoveel romantische dichters zich in een archaïsch taalgebruik uitdrukken. Wat zij doen is in feite teruggrijpen naar een taal, die in zijn tijds kader als uitdrukking van verheven en hevige gevoelens volkomen acceptabel was, maar die nu ironisch gaat werken. Maar precies dat samenspel tussen ironiserende discrepantie in het nu en harmonie in het verleden, is een signaal van vervreemding en nostalgie. De romantische dichter voelt zich net zo vreemd in zijn taal als in zijn kleren en zijn wereld. Door zijn taalgebruik stelt hij zich op als vreemdeling, als getolereerde minderheid. Precies zoals voor de nieuw-realist de principiële alledaagsheid van het taalgebruik signaal was voor aanvaarding van de werkelijkheid en van onze manier om met de werkelijkheid om te gaan, waarvan dat taalgebruik de neerslag is, zo is de wat moeilijke, omslachtige stijl van de neo-romanticus equivalent van zijn gewrongen situatie in de wereld. Een typisch voorbeeld, waarin die ongemakkelijkheid zich helemaal in de stijl heeft vastgezet, is 'Zelfportret of het verlangen' van A. Korteweg:

Hij trekt een gammel karretje, waarin z'n baas.
Grijnslachend houdt die voor zijn neus een worst,
bungelend aan een touwtje, hem zodoende
niet tevergeefs tot hoge snelheid drijvend.

Ik ben, ik ben die prentbriefkaartenhond.
Met dit verschil, dat ik niet weet waarnaar
'k zo ingespannen jaag, en wie mij voortdrijft.

Ik weet slechts, dat ik al een lange, hete weg
heb afgelegd, zonder ooit van het landschap te genieten.⁷

Het typisch romantische motief, van het on vervulbare verlangen, dat zowel in de titel van het gedicht, als in die van de bundel met name genoemd wordt, zit hier geklemd tussen banalisering en pathos. Banalisering in de vergelijking met de 'prentbriefkaartenhond' met bijhorend karretje en worst, pathos in het archaïserende taalgebruik, met gewrongen participium-constructies, intensiverende herhaling en bewust dichtelijke woordkeus (v. 4 en 7), die dan schril contrasteert met de omringende alledaagsheid van andere verzen.

Tot op grote hoogte wordt hier met de romantiek een spel gespeeld, een nummertje smart opgevoerd, of, met de woorden van Lévi Weemoedt, een 'broodje leed' verorberd. Invloed van de sacraliserend/ironiserende stijl van de latere Gerard Reve is hier zeker niet vreemd. Zijn bundel *Het zingend hart* (1973) vormt trouwens een merkwaardig hoogtepunt in het genre.

Varianten op deze schrijfrant zijn terug te vinden bij G. Komrij, K. Ouwens, J. Waterman, Agnes de Graaf (waar het effect zit in de consequent volgehouden kinderlijke stijl), bij Kees Winkler, William Kuik, Jan Kal e.a. De ironie varieert van vrijblijvend spel tot pure zelfspot; bij K. Ouwens, b.v. die een poëzie schrijft, die a.h.w. een lange tocht is naar de absolute bevrediging, die nergens te vinden is. Zijn poëzie evoceert in zware, gedragen verzen de tragiek van een overbodig bestaan, zoals in het gedicht 'Ode aan de stad Utrecht en omgeving', dat in de kleine bloemlezing na dit opstel opgenomen is.

Recent nam de wat afzwakkende golf van poëtisch verdriet weer in kracht toe, met o.a. bundels van Lévi Weemoedt (*Geduldig lijden*, 1977 en *Geen bloemen*, 1978) en Joop Blaauw (*Een loden hart*, 1978): weer eens gedichten die eerder in *Propria Cures* te lezen waren.

De hele romantische motieveninventaris is hier vrijwel onversneden terug te vinden: van de onbeantwoorde liefde tot en met het doodsverlangen. Maar vooral in de gedichten van Weemoedt zitten ook enkele indicaties, die rechtstreeks verwijzen naar wat ik eerder zei over de veranderde maatschappelijke context, en de rol van de dichter daarin. Kan in de jaren '60 de dichter nog de illusie koesteren met zijn werk een bijdrage te leveren tot maatschappijverandering, kon hij nog opgaan in de euforische gedachte de spreekbuis te zijn van de onderdrukten, nu wordt hij des te sterker teruggeworpen op zichzelf en zijn eigen nutteloosheid. Nooit was de kloof tussen de wereld van de dichter en de praktische eisen van de werkelijkheid zo groot als bij deze romantische dichters:

De werkers kwamen fluitend van karwei,
 staken de rijweg over, dromden rond de halte.
 De adel van hun kracht beschaamde mij:
 triest hing daartussen, zinloos, mijn gestalte.⁸

Een verschijnsel dat nauw verbonden is met die teruggeworpenheid van de dichter op zichzelf, zijn uitzonderingspositie, zijn ervaring van maatschappelijke overbodigheid, is een hernieuwde aandacht voor de vorm. Over de realisten en over de vijftigers heen, grijpen deze dichters terug naar vormen en retorische technieken, die men voorgoed verdwenen achtte. Vooral het sonnet is in ere hersteld, evengoed als het rijm, en in enkele gevallen zelfs de metrische kadans. Samen met de al besproken veranderingen in taalregister, en samen met de hele presentatie en entourage van de gedichten (titel, motto's e.d.) heeft deze revival een dubbele functie. Vooreerst is het een signaal waarmee deze soort poëzie zich uitdrukkelijk als poëzie afficheert en afstand neemt van de dagelijkse werkelijkheid waarop de nieuwrealisten zo verzot waren. Alle pogingen om de poëzie terug in het leven van iedere dag te integreren, om haar te minimaliseren tot een bezigheid op dezelfde lijn als eten, slapen, in de tuin werken of naar een voetbalmatch kijken, blijken tevergeefs te zijn geweest. De dichter schept nu terug zijn eigen voetstuk, zijn eigen reservaat. Een tweede functie is het in eer herstellen van de poëzie als handwerk, als een ambacht, dat zich concentreert op het vervaardigen van mooi afgewerkte, unieke produkten. En hier vindt de neo-romantiek in de poëzie aansluiting bij een veel ruimere nostalgische trend die zich afzet tegen massaproductie en een cultuur die zich richt op gelijkschakeling en nivellering. De dichters worden een beetje de mandenvlechters en klompenmakers op een folkloremarkt. Tegelijk is het een reactie tegen het quasi-nonchalante en het conceptuele karakter van sommige NR. voorgangers. Op de hernieuwde kultus van de schoonheid, die daarmee samengaat, zal ik verder ingaan bij de voorstelling van de romantiek in Vlaanderen.

Wel moet nog opgemerkt worden dat dezelfde reconstructie van de poëtische ivoren toren ook thematisch terug te vinden is in gedichten over het dichterschap.

Gingen dergelijke gedichten bij de vijftigers vooral over de verhouding van de dichter en zijn taal, en de ontoereikendheid van de taal om de beleving in woorden te vatten, en bij de nieuwrealisten over de wisselwerking tussen gedicht en werkelijkheid, nu hebben ze vooral het besef 'dichter', 'poëet' te zijn, als onderwerp. Het feit dat het statuut van dichter meer dan eens geïroniseerd wordt, doet niets af aan het besef van die problematische uitzonderingspositie, integendeel. Gedichten als 'Talens & Zn.' (*Geduldig lijden*) van L. Weemoedt, 'Een groot schrijver' (*Arcadia*) van K. Ouwens, 'Dichten is een gunste Gods' (*Ik heb, goddank, nog twee goede longen*) van G. Komrij,

of 'De Romantische dichter' (*De stormwind van zijn hand*) van A. Korteweg zijn daar om het te bewijzen:

'Nadat ik me, eens en vooral, bewust geworden was
van tragische gespletenheid in mijn bestaan
(...)
liet ik nooit na voortdurend jong te sterven.'⁹

Naast deze al bij al sterk intellectualistische variant van de romantiek in Noord-Nederland, een variant die niet te herleiden is tot een groep of school, die niet rond een tijdschrift geconcentreerd is, en geen programmatische teksten of verantwoordingen publiceert, kunnen nog wel andersgeaarde dichters genoemd worden, in wier werk romantische componenten terug te vinden zijn. Slechts op enkelen van hen wil ik hier kort ingaan. De eerste is de zich Habakuk II de Balker noemende H.H. ter Balkt. Met bundels als *Boerengedichten* (1969), *Vier van 't Oosten* (1970), *De gloeilampen De varkens* (1972), *Groenboek* (1973) en *Oud Gereedschap Mensheid Moe* (1975) manifesteerde hij zich heel uitdrukkelijk als de dichter van de natuur, het buitenleven, niet in zijn lieflijke geïdealiseerde vorm, maar in zijn agressieve, mensvijandige eigenheid. Centraal staat bij hem de strijd tussen natuur en cultuur, waarin de sympathie duidelijk naar de natuur uitgaat. Hij staat aan de kant van het gereedschap, dat zich van de mens afkeert, zich sluit, om terug natuur te worden, aan de kant van het hout, van het gras en van het varken, dat weliswaar door de mens geslacht wordt, maar niet zonder eerst een belofte van bijna apocalyptische terugkeer uitgesproken te hebben:

'De boomgaard en de hondse stal die ik verdroeg
zullen herinnering zijn en weldra nog minder.
Vierpotig ondergaand keer ik tweebenig weer,
boomgaarden vertrappelend, de varkens knechtend!'¹⁰

Nog anders ligt de zaak bij R. Kopland, die ik hier ter sprake breng omdat vooral zijn vroeger werk kan gelezen worden als een aanhoudende bestrijding van de romantiek, of eerder nog, als een poging om de romantische component in een evenwichtiger levensvisie te integreren. In een zeer verhelderend stuk over 'Raakvlakken tussen psychiatrie en literatuur?'¹¹ wijst hij de romantiek af omdat die de mens fixeert op het onachterhaalbare verleden, en hem reduceert tot willoos slachtoffer. Daartegenover stelt hij de weemoed als een positieve kracht, als integratie van het romantische verlangen in een toekomstgericht bestaan. In een tekst 'Over het maken van een gedicht', die is opgenomen in zijn jongste bundel *Al die mooie beloften* (1978) heet het: 'wat ik wil beschrijven is een intens, maar ook weemoedig geluksgevoel, de beleving van volledigheid die zijn

scherpte krijgt door de herinnering aan een vroegere toestand van onvervuldheid (...) Wij leven aan de hand van verwachtingen, van toekomst, geluksgevoel is leven met een open toekomst. Depressie is leven met een gesloten toekomst. Geluk is weemoed omdat het verleden zich niet herhaalt. Weemoed is geen depressie. Depressie is gebrek aan weemoed, is vastzitten aan het verleden'.

Zijn poëzie is dan ook een voortdurende confrontatie van de romantische paradijsmythe met de onvolkomenheid, maar openheid van de realiteit. Het paradijs concretiseert zich als het verleden, als de jeugd, als identificatie met de paarden, dieren die helemaal met zichzelf samenvallen, als een absolute liefde. Die dialectische spanning tussen het verlangen naar elders en de wil om het hier en nu te beleven, is b.v. heel duidelijk in een gedicht als 'Tegen het krakende hek':

In mij kwamen vergeten regels omhoog,
zachte op nacht rijmende landerijen,

maar jij fluisterde: hier, hier is het
het fijnste, waar je nu bent, waar je nu

bent met je handen (...) ¹²

De romantiek van Kopland is een volwassen romantiek.

J. Hamelink tenslotte manifesteert zich steeds duidelijker, vooral in zijn programmatische geschriften, als een deelgenoot aan de Romantiek in zijn meest diepgaande betekenis. Het zou volledig misplaatst zijn hem hier in één adem te noemen met de hoger besproken neo-romantische gevoelsdichters.

J. Schoolmeesters karakteriseerde hem meer terecht als 'laatromanticus'. En hij citeert uit de lezing 'Op weg naar de poëzie', die in *Niemandsgedichten* (1976) werd opgenomen: 'Wat wil de poëzie in die wereld, die onmiskenbaar begrensd wordt door niet meer dan wieg en graf? Ik geloof (...) dat ze, voorzover ze trouw bleef aan zichzelf, poëzie bleef, nog altijd het oneindige nastreeft, verduurzaming van een duizeling'. ¹³ Het uitgewerkte essay *De droom van de poëzie* (1978) bevestigt deze interpretatie. Leidraad is hier de gelijkschakeling van de poëzie met het lied van de Sirenen, met de openheid voor de dimensie van het wonder. Weliswaar wijst Hamelink expliciet de romantiek en de 'subjektieve vluchtdrift' ervan af, maar zijn interpretatie van de romantiek is danig beperkt, en zijn afwijzing ervan lijkt vooral op een poging om te voorkomen dat de kritiek zijn visie al te gemakkelijk tot een stel romantische cliché's zou reduceren. Hij pleit daarentegen voor een reïntegratie van het wonder, van de droom in de werkelijkheid, voor 'een open benaderingswijze van de werkelijkheid, voor welke de

wereld reëel is èn een raadsel dat we tevergeefs proberen te doorgronden'.¹⁴ En de dichter is degene die bemiddelt tussen de onthullingen van de taal, die aan de mens voorafgaat, 'over de werkelijkheid en over ons, op het moment dat wij nog zwijgen', en anderzijds de gemeenschap: 'Het is de speciale en onveranderlijke taak van de dichter dat bewustzijn van de taal en die taal zelf te bewaren en hem zich iedere generatie opnieuw te laten konkretiseren in het gedicht, waarvan hij, de dichter, niet de partikuliere bezitter is maar dat toebehoort, inzover als de taal er zich in verwezenlijkt, aan de hele taalgemeenschap'.¹⁵ De dichter is de behoeder van het vuur: de taal, de werkelijkheid en het wonder.

In Vlaanderen ligt de situatie weer heel anders. De neo-romantische tendensen komen hier grosso modo uit drie hoeken. Een daarvan is eigenaardig genoeg het neo-realisme, dat in Vlaanderen nooit het dogmatische karakter heeft gehad van *De Nieuwe Stijl* of het intellectualistische en conceptuele van *Barbarber*. Al in 1970, het hoogtepunt van de NRP in Vlaanderen stelde L. Deflo, hun woordvoerder, uitdrukkelijk dat de eigenheid van de Vlaamse NRP in de eerste plaats lag in de subjectieve inbreng, de emotionele verwerking van het materiaal uit de werkelijkheid. Met het veranderde tijds klimaat kwam die component dan ook meer en meer op de voorgrond, zodanig dat de jongste bundels van dichters als Patricia Lasoen, Herman de Coninck en Daniel van Ryssel onmiskenbare romantische trekjes gaan vertonen, zij het dan meestal in mengvorm met een toch nog fundamentele werkelijkheidsaanvaarding. Maar vooral bij De Coninck en Lasoen heeft het wat overmoedige en in de grond naïeve beamen van de zintuigelijke werkelijkheid plaats gemaakt voor melancholische introspectie. Precies die ommekeer is één van de thematische lagen in het volgende gedicht van P. Lasoen:

Met weemoed onuitsprekelijk
de grijze dagen half gevuld.
Onvindbaar blijft het juiste woord
onwillig het gebaar
tot liefde.
Van de morgens vol licht
en opwekkende geuren
bleef slechts sleur hangen
als een stofnet-
een beetje warrelic aan het plafond
zo nu en dan bewegend
als de deur met een ruk
wordt geopend¹⁶

Vanuit een heel andere hoek komen dichters, die in de literaire kritiek nogal eens van de etiketten esthetisch, maniëris-

tisch en decadent voorzien worden. Zij zijn meestal afkomstig uit de nabloei van het experiment, die in Vlaanderen tot ca. 1965 duurde. Het hoofdkenmerk van die periode was een verabsolutering van de autonomie van het gedicht als taalkunstwerk. Eén tendens daarvan was het esthetisch schrijven, waarbij de estetica zowat als levensvisie ging fungeren, de artistieke schoonheid als alternatief voor de wereld van praktische en morele eisen. Daaruit heeft zich in de jaren '70 een poëzie ontwikkeld, die zich tegen de banaliteit van de alledaagse werkelijkheid keert. R. Ramon gaf in het tijdschrift *Radar* ooit (2e jrg., nr. 1, mei 1976, blz. 38) volgende karakteristiek van deze poëzie: 'gedesengageerd apolitiek estheticisme dat alles tussen aanhalingstekens ziet, waarin de overwinning van de 'stijl' of de 'inhoud', van de 'esthetica' over de 'moraal' en van de ironie over de tragedie is geïncarneerd'. De dichter beleeft de werkelijkheid haast als fictie en schept zichzelf een andere fictieve wereld, die hij als werkelijkheid gaat beleven. Dichters van deze richting zijn o.m. enkele van de Antwerpse pink poets: H.F. Jespers, P. Conrad en N. van Bruggen en verder Tony Rombouts, Maris Bayar e.a.

Met de woorden van Jespers, die bij het *Dagboek van een pink poet* van Nic van Bruggen een inleiding schreef onder de titel 'Prolegomena tot de pinkleer', gaat het hier om een cultus van de paradox, 'het ultieme wapen van de gelaten wanhopigen', om een 'elegante revolutie' uit verveling, en walg om de vervlakking. De bekommernis om de dichter terug een statuut van kultuurdrager, van geëerd voorman te geven, manifesteert zich niet enkel in de teksten zelf, maar evengoed in de hele entourage, het optreden, het decorum waarmee de dichters zich omringen.

De romantische nostalgie heeft zich bij hen in de eerste instantie vastgezet op de met ondergang belaste schoonheid van de dingen, waarin zij zichzelf weerspiegeld zien.

De drijfveer achter deze cultus van de paradox, van de 'mooie moeheid' en de 'tanende schoonheid', is het besef van de onomkeerbare tijd, van de dreigende leegte, van de dood.

Die leegte moet telkens opnieuw opgevuld en bestreden worden met theatrale attributen, met retoriek, moet door de kracht van de taal en de stijl omgebogen worden tot schoonheid. Daarom spreekt een dichter als Van Bruggen over 'steenzieke schoonheid' en beschrijft hij de ruïnes van het verleden elders als 'prachtig puin' en 'een praalbed van roest'.

En in zijn laatste bundel *La mort s'appelle bonsoir* (1977) spreekt P. Conrad duidelijk uit wat deze dichters beweegt, achter alle pose, ironie en retoriek: het verlangen naar een tederheid, die in de werkelijkheid niet te vinden is, die enkel kan opgeroepen worden in het verfijnde taalspel, voor de duur van het gedicht:

Maar aan de velen die me zullen bewenen
 wil ik vertrouwen dat de waanzin van mijn liefdes,
 van mijn hommages en vernielingen, steeds groeiden
 uit wanhoop, angst en een dodelijke dorst naar tederheid.

Naar tederheid.¹⁷

En in een vorige bundel stond een van de romantische leitmotieven expliciet: 'Ik heb mijn toekomst reeds achter de rug'¹⁸

Afgezien van een wat apart staand dichter als Eddy van Vliet, die van belijdenislyriek over engagement evolueerde naar een zeer nostalgische poëzie in bundels als *Het grote verdriet* (1974) en *Na de wetten van Afscheid & Herfst* (1978) is de Vlaamse neoromantiek verder vooral te situeren bij een aantal jongere dichters, die debuteren in een klimaat van vergeten realisme, van desengagement en van wederopbloeiende aandacht voor de taal en de innerlijkheid. Er wordt veel gedebuteerd in Vlaanderen. Men zegt wel eens dat tussen 16 en 20 jaar iedereen dichter is. Dat was zelden zo waar als nu. Niet alleen worden er veel gedichten geschreven, ze worden nu ook gepubliceerd: in de talrijke jongerentijdschriften die de laatste jaren van start gingen (in de laatste twee jaar o.m. *Dimensie*, *Hartslag*, *Deus ex Machina*, *Verbazing*, *Vanuit het kreupelhout*) en in reeksen bloemlezingen met titels als '100 nieuwe dichters'.

Zoals de nieuwe romantiek in Nederland voor een aanzienlijk gedeelte voorkomt als de uitbreiding van een typische studenten-poëzie, die een intellectualistisch spel speelt met gevoel en ironie, tot een heuse stroming, zo schijnt in Vlaanderen de puberteitslyriek zich te willen veralgemenen tot een romantische heropleving. Of, zachter gezegd, vrijwel iedere creatieve uitdrukking van gevoelens van melancholie, liefde, onaangepastheid, krijgt nu op het publieke forum een kans. Zij wordt een bijdrage in het ontstaan van een brede (maar ondiepe) voedingsbodem voor de nieuwe romantiek. Het negatieve daarvan is natuurlijk dat de lezer heel wat minderwaardig werk te verteren krijgt, dat in poëzie-vijandiger tijden in intieme dagboeken zou gebleven zijn. Maar anderzijds kan men het verschijnsel opvatten als achtergrondgeluid bij het werk van enkele jonge dichters, die hun romantische gevoelswereld werkelijk tot poëzie kunnen objectiveren. Dichters die niet zozeer hun gevoelens uitdrukken, dan wel vorm geven, een leesbaar ding maken van wat nog vormeloos bij en tussen de lezers leeft. Ik denk daarbij vooral aan namen als Luuk Gruwez, Eriek Verpale, Hendrik Carette, Miriam van Hee, Daniel Billiet en vooral Jotie T'Hooft, die niet alleen de meest intrinsiek dichterlijke talenten had, maar bij wie de typisch romantische motieven van deze generatie ook als in een synopsis bij elkaar kwamen.

Aan de hand van enkele motieven uit het werk van vooral J. T'Hooft en L. Gruwez, zal ik op deze m.i. meest onversneden vorm van neo-romantiek wat verder ingaan.

In een autobiografische prozatekst haalt Jotie T'Hooft een herinnering op aan een prent in een kinderboek. Daarop zit 'Teddybeer opgesloten in een halfduistere kelder', met als enig lichtpunt 'een getralied raampje waar een mooie fee met omsluerde punthoed voor geknield zit'.¹⁹ En in zijn gedichten noemt hij zichzelf beurtelings 'Een Marsman op aarde', en een 'Aardman op Mars'.

Het heimwee en de melancholie, die in dgl. beelden van vervreemding en ongeborgenheid spreken, worden door L. Gruwez, in het voorwoord van zijn bundel *Ach, wat zacht geliefkoos om een mild verdriet* als volgt beschreven: 'het heimwee naar iets wat wellicht nooit geweest is, of slechts heel lang geleden, één enkel ogenblik, en dan niet meer. En het heimwee naar Haar die wellicht nooit geweest is, het Vleermeisje, en het milde aanschouwen van Hem die wellicht steeds geweest is, de Dood'.²⁰ En daarin de dichter, 'Van afscheid naar afscheid op reis':

van afscheid naar afscheid op reis
en buiten adem na een lang vergeten,
heb ik van de wijsheid weinig geleerd
dan wat allengs alleen op reis geweten,
dat heimwee weemoed werd en weemoed wenen.²¹

Van afscheid naar afscheid, van geboorte als afscheid van de eenheid naar dood als afscheid van de verdeeldheid. Omdat terugkeer onmogelijk is, is de dood de enige weg terug. De spiegelverhouding tussen moederschoot en graf, tussen 'womb' en 'tomb', werd al door H. Andreus geformuleerd in de paradoxale vraag: 'Waarheen ga ik vandaan?' en Jotie T'Hooft evoceert de dood als 'moeder waar ik weer in verdwijn', en als 'de verlangens die naar hun bronnen terugkeren'.

En L. Gruwez:

'Soms,
als het mijn lichaam met één litteken te veel,
de kracht ontbreekt
nog langer zichzelf te dragen,
denk ik aan Hem.

er bestaat geen kuisere liefde
dan die met de Dood'.²²

De dood wordt bij meest al deze romantische dichters tegelijk opgeroepen en uitgesteld, door de verlangens te projecteren op andere objecten, die dan zowel substituten voor de dood zijn,

als metaforen ervan: de liefde, de schoonheid, de droom, de slaap, het exotische, de natuur, enz.

L. Gruwez b.v. investeert zijn verlangens in het imaginaire 'Vleermeisje', de geliefde die per definitie onbereikbaar en dus volmaakt is. J. T'Hooft zoekt vervulling in de artificiële paradijzen van de drug en een andere romantische dichter als H. Carette mythologiseert in zijn bundel *'Ik leef dus ik zweef nog'* (1978) het Friese landschap, dat hem aantrekt, maar waaruit hij verstoten is:

'O obers in rok, o zware ouderlingen
van Friesland breng mij naar mijn
Oude Zeug', en in een mengeling van romantische zelfironie
en Weltschmerz, voegt hij eraan toe
'maar serveer eerst nog dat
laatste kelkje met twee van die
bitterballen en geef mij dan ja geef
mij dan 'n klapsigaar en iets van
die volledige vergunning'.

Waar het in al die gevallen om gaat formuleert L. Gruwez heel duidelijk in een recent zelfportret, tevens pleidooi pro domo: 'het begin van alle lyriek is werkelijk de liefdeslyriek. Men kan van godsdienst verschillen en het Vleermeisje anders noemen: bed- of nestwarmte, een dikke jas, nooit eerder gehad, roem of opzienbarendheid, of wat al niet. Maar er is maar één God, als men begrijpt wat ik bedoel'.²³

De eredienst van die ene godheid bestaat er dikwijls in het verdriet om te zetten in schoonheid. De dichter kan er van proeven in plaats van er zich aan te kwetsen. Het zoeken naar een sensueel bevredigende taalschoonheid heeft in deze poëzie, vooral bij Gruwez en D. Billiet een functie die vergelijkbaar is met die van de ironie. In beide gevallen wordt het leed niet vormeloos ondergaan, maar wordt het artistiek bewerkt en daardoor beheerst. Het is geen toeval dat precies de latere gedichten van J. T'Hooft soms dreigen uiteen te vallen in kreten en gefluister. Een eigen variant van de romantische sensibiliteit is terug te vinden bij de dichters en kunstenaars rond het tijdschrift *Deus ex Machina*. Zij streven ernaar de vervreemding van de mens op te heffen door een herwaardering van de intuïtieve krachten, van de irrationele dimensie in het bestaan. Hun nogal kritiekloze voorkeur voor occulte en paranormale toestanden allerhande, samen met een wat anachronistische opvatting over de dichter als ziener en hogepriester, houden echter voorlopig nog in de marge van de poëtische bladspiegel. Daarmee is dit al te schematisch toeristisch overzicht van neo-romantische tendensen in de hedendaagse Nederlandse poëzie ongeveer rond. Ik ben mij sterk bewust van de onvolledigheid ervan, van de onontkoombare veralgemeningen en gemeenplaatsen, die zo'n overzicht met zich mee

brengt. Geen enkele van de dichters die hier ter sprake gekomen zijn, valt met deze robotfoto helemaal samen. En bovendien vertegenwoordigt het geheel van de neo-romantiek niet meer dan één aspect van wat er tegenwoordig zoal geschreven en gepubliceerd wordt: daarin zitten alle strekkingen en varianten van zowat 50 jaar poëziegeschiedenis naast en in elkaar.

Op het gevaar af de hele hedendaagse poëzie te reduceren tot romantiek, zou hier nog kunnen gesproken worden over de heel belangrijke revival van een taalgerichte poëzie. Maar ik zei het al in verband met het werk van J. Hamelink: de romantische componenten, die hier ongetwijfeld in terug te vinden zijn, behoren tot een andere orde dan wat men in de recente poëziekritiek van het epitheton 'romantisch' heeft voorzien. Romantisch is hier in de eerste plaats het protest tegen de diktatuur van een werkelijkheid van louter feiten en dingen, is het verlangen om met de taal een wereld te scheppen waaruit het toeval gebannen is, om de oorspronkelijke band tussen de taal en het zijn te herstellen. En wellicht is dat, vanuit een ruimere kijk dan die van de marktkramer in periodetjes en strominkjes, veel wezenlijker romantisch dan al het voorgaande.

Ik ben tenslotte ook niet ingegaan op een verschijnsel dat elke nieuwe stroming begeleidt, nl. de verschuiving in de lektuur van vroegere dichters. Onder invloed van het veranderende poëzieklimaat worden in onze interpretatie van het verleden andere accenten gelegd. Afgezien van de al gesignaleerde revival van 19e-eeuwse dichters, en afgezien ook van vernieuwde belangstelling voor dichters als A. Roland Holst en K. van de Woestijne, valt het b.v. op dat ook recentere auteurs plots nieuw schijnen, omdat het zicht op hun wezenlijk romantische karakter plots gedeblokkeerd schijnt. Ik denk met name aan het werk van H. Lodeizen, H. Andreus en Paul Snoek, dat nu eer romantisch dan wel experimenteel blijkt te zijn.

Bij het begin van dit overzicht confronteerde ik de lezer met het monster van Frankenstein, die eenzaam en verstoten lag, 'wakker in de nacht, nat in de dag': het beeld van de mens, die gedoemd is tot werkelijkheid.

Ik wil eindigen met een ander liggen, dat in de droom: 'Ach, daarom mag het niet volstaan levenslang in een ledikant te liggen, omgeven door spinetmuziek, gestreel van handen, enkele schaars maar keurig uitgezochte delikatessen en ansichtkaarten van verre landen'. (24)

Eindnoten:

- 1 *Hollands Maandblad*, 21e jrg., nr. 378, mei 1979.
- 2 K. Schippers, 'Opening van het visseizoen', in *Een klok en profil*, Amsterdam, 1965, blz. 25.
- 3 H. de Coninck, 'feestdag', in *De lenige liefde*, Brugge/Utrecht, 1969, blz. 12.
- 4 Vgl. R. Kopland, Raakvlakken tussen psychiatrie en literatuur?, in *Kreatief*, 9e jrg., nr. 2-3, sept. 1975, blz. 32.
- 5 L. Weemoedt, in *Geduldig lijden*, Baarn, 1977, blz. 24.
- 6 Cf. L. Gruwez, Het vleermeisje en de kanselier, in *Yang*, 15e jrg., nr. 1, blz. 44.
- 7 A. Korteweg, in *Eeuwig heimwee drijft hem voort*, Amsterdam, 1973, blz. 37.
- 8 L. Weemoedt, 'Onder lijn 4', in o.c., blz. 35.
- 9 A. Korteweg, in *De stormwind van zijn hand*, Amsterdam, 1975, blz. 33.
- 10 Habakuk II de Balken, 'Het lied van de Revolutie', in *De gloeilampen/De varkens*, Amsterdam, 1972, blz. 40.
- 11 Vgl. voetnoot 4.
- 12 R. Kopland, in *Wie wat vindt heeft slecht gezocht*, Amsterdam, 1972, blz. 14.

- 13 J. Schoolmeesters, Jacques Hamelinks onbecijferbare spraakgestalten, in *Kritisch akkoord* 1978, Brussel/Amsterdam, 1978, blz. 69.
- 14 J. Hamelink, *De droom van de poëzie*, Amsterdam, 1978, blz. 63.
- 15 Ibid., blz. 83-84.
- 16 P. Lasoen, *Veel Ach & een beetje O*, Brussel, 1978, blz. 20.
- 17 P. Conrad, *La mort s'appelle bonsoir*, Antwerpen, 1977, blz. 47-48.
- 18 Id., *Continental Hotel*, Antwerpen, 1975, blz. 21.
- 19 J. T'Hooft, In een spiegel, in *Heer van de Poorten*, Brussel, 1978, blz. 54.
- 20 L. Gruwez, *Ach, wat zacht geliefkoos om een mild verdriet*, Brugge/Nijmegen, 1977, blz. 5.
- 21 Ibid., blz. 18.
- 22 Ibid., blz. 40.
- 23 Id., Het Vleermeisje en de Kanselier, in *Yang*, 15e jrg., nr. 1, blz. 50.

Namiddagzitting

dinsdag 28 augustus 1979

- Onderwerp: Didactiek
- Voorzitter: 'Doelstellingen en verwachtingspatronen in het onderwijs Nederlands als vreemde taal' door dr. J.G. Wilmots (Hasselt).
drs. B.C. Donaldson (Melbourne).
- Inleiders: Forum over: 'Hoe wordt het onderwijs van de Nederlandse letterkunde op de middelbare school in België en Nederland tegenwoordig opgevat?' G. Aertsens (Inspecteur Hoger Onderwijs, Brussel). J.C.A. Hawinkels (Leraar te Hilversum).
- Voorzitter: Prof. dr. H. Vekeman (Keulen). (Alleen de inleidingen worden in dit verslag afgedrukt).

Doelstellingen en verwachtingspatronen in het onderwijs Nederlands als vreemde taal door dr. J.G. Wilmots (Hasselt)

Met het begrip *doelstelling* begeef ik me op een onderwijskundig terrein dat sinds een tiental jaren door taaldidactici her en der in cultuur is gebracht; de term *verwachtingspatroon* dekt een aantal waarnemingen op een aangrenzend stuk land dat nog niet helemaal ontgonnen is, en waar ik, soms in mijn eentje, soms in het gezelschap van collega's en geïnteresseerde vrienden, af en toe een kijkje ben gaan nemen.

Ik zei daarnet onrechtstreeks dat het terrein van de doelstellingen en het nog onontgonnen stuk land met de verwachtingspatronen aan elkaar grenzen. Dat betekent enerzijds dat beide naast elkaar liggen en dus niet helemaal dezelfde trekken vertonen, anderzijds dat ze met elkaar verwant zijn en voor een deel dezelfde begroeiing hebben.

Aan het eind van de jaren zestig maakten de Amerikaanse leerpsychologen GUILFORD (1967) en BLOOM (1969) opgang met hun beschrijving van hoe de intelligentie van de lerende mens zou kunnen functioneren, respectievelijk hoe dat leren in een hiërarchisch model van elkaar opvolgende doelstellingen kon worden vastgelegd. Zo'n hiërarchisch model van doelstellingen heet *taxonomie*, een term die in Van Dale van de verklaring '(leer van de) systematiek' is voorzien. Het Griekse woord 'taksos' betekent eigenlijk 'ordening', 'slagorde'. Derhalve kan de zoëven genoemde woordenboekverklaring van het begrip *taxonomie* in deze kontekst als volgt toegelicht en aangevuld worden: een optimale ordening van (afzonderlijke) leerdoelen die de strategie van leren én onderwijzen vooraf bepaalt; een *opstelling* van de leerder die het hem gemakkelijk maakt zijn doel te bereiken.

Ook in het Nederlandse taalgebied zaten de leerpsychologen niet stil: ik beperk me tot de namen VAN PARREREN (1972), DE BLOCK (1970) en DE KEYSER (1971). En bovendien gingen de didactici in de vreemde-talenbranche al gauw verschillende algemene taxonomische modellen in functie van hun eigen vak, het onderwijs van vreemde talen, vergelijken, interpreteren, aanpassen en uitwerken. Eén van de bekendste boeken over doelstellingen in het vreemde-talenonderwijs is dat van de beide Amerikaanse docentes VALETTE en DISICK (1972): 'Modern language performance

objectives and individualization'. In België leveren in hetzelfde jaar 1972 MERCHIERS en MOONS een aardige bijdrage tot de discussie met nun: 'Proeve van een taxonomisch doelstellingenmodel voor moderne vreemde talen'.

Wat was er nu zo nieuw aan het verschijnsel? Tot dan toe had het onderwijs van vreemde talen vanzelfsprekend óók al een doel gehad. Dat stond veelal min of meer gedetailleerd opgeschreven in de leerplannen; en voor zover dat niet het geval was, wezen leerboeken en voor het onderwijs geconcipeerde grammatica's door de gedwongen selectie uit het immense taalcorpus en de ordening van het geselecteerde taalgoed, door nun inhoud en progressie, vanzelf al een weg naar de graden van taalkennis en taalvermogen die men de leerder wilde laten bereiken. Bovendien sprak men al sinds decennia over de vier vaardigheden: de twee receptieve *luisteven* en *lezen*; de twee produktieve *spreken* en *schrijven*. Nieuw was dat men deze vaardigheden niet alleen in hun inhoudelijk en onderwijsmethodisch verband wilde beschrijven, maar in functie van leerlingengedrag. Men was zich gaan afvragen wat iemand bij de verwerving van deze (vier) vaardigheden allemaal *doet* of zou moeten doen, welke *leerhandelingen* voor de verschillende onderdelen daarvan na elkaar nodig zijn. (Een anderstalige die actief/produktief met de Nederlandse hulpwerkwoorden *zijn* en *hebben* wil leren omgaan, moet o.m. de verschillende persoonsvormen daarvan *in zijn geheugen opnemen, inzicht krijgen* in het contrasterende gebruik van beide werkwoorden, en deze twee verworvenheden samen in de praktijk van spreken en schrijven kunnen *toepassen*). En verder wilde men dat leerlingengedrag niet alleen in termen van veranderende, d.w.z. toenemende kennis van de taal en van de groeiende mogelijkheden in de communicatie door die taal in elke fase nauwkeurig beschrijven, (o.m. om het toetsen daarvan in de vier vaardigheden mogelijk te maken); men wilde ook de *motivering* om die taal te leren in een hiërarchie van gestructureerde onderdelen ontleden en opsommend vastleggen. In een taxonomie, een ordening van leerlingengedrag bij het leren van een vreemde taal staan naast de inhoud van de leerstof (bv. *hebben* en *zijn*) en de structuur van het leren zelf (weten, begrijpen, toepassen) de zogenaamde *attitudes*; naast het systeem van de leerhandelingen die naar taalkennis en taalvermogen leiden, staat de psychologische en maatschappelijke *instelling* tegenover de taal een de cultuurgemeenschap waar die taal een uiting van is. Men was immers tot de vaststelling gekomen dat de leerder de leerhandelingen uit een taxonomie ook moest *willen* stellen, en daarom ging men ook zijn motivering ordenen, programmeren.

Bij Valette en Disick wordt het verschil tussen de twee daarnet genoemde vormen van doelstellingen weergegeven met de termen *subject-matter-goals* en *affective goals*.

In het Nederlands spreekt men wel eens van enerzijds *cognitieve* (weten, begrijpen, geheugen) en *psychomotorische* (spreken) en anderzijds van *affectieve doelstellingen* (gevoelens/houdingen). De eerste hebben ondermeer te maken met de vorm- en structuur-aspecten van de taal zelf (we zouden ze dus voor een deel taalspecifiek kunnen noemen), de tweede met de leerder zelf (zodat die ook leerderspecifiek zou kunnen heten).

Op de formulering van de zgn. affectieve doelstellingen, de beschrijving van de attitudevorming, van het opwekken of aankweken bij de leerder van een instelling of houding tegenover de vreemde taal die het leren daarvan bevordert, kom ik straks nog terug, o.m. omdat affectieve doelstellingen (de instelling, de houding tegenover de vreemde taal en tegenover het leren daarvan) te maken (kunnen) hebben met de inhoud van mijn term 'verwachtingspatroon'. Verder bespaar ik u details over de manier waarop de andere soort, de cognitieve en de psychomotorische, hiërarchisch ingedeeld kunnen worden en hoe ze van intermediaire naar finale onderwijsdoelen evolueren. Ik ga ook niet in op de combinatie van linguïstische componenten als vb. *uitspraak, intonatie, morfosyntaxis* en *woordenschat* enerzijds, en de verschillende al dan niet inzichtelijke kennisniveaus als *weten, begrijpen* en *toepassen* anderzijds. Ik signaleer alleen heel even tussendoor dat in een taxonomisch model een horizontale as het *functioneren van taalkennis* (weten, begrijpen, toepassen of kennen en kunnen) met een verticale as, de *leerstofordening* (uitspraak, vorm, woordvolgorde, enz..) tot een stelsel van coördinaten samenvoegt. Het lijkt allemaal nogal ingewikkeld, maar wie er het fijne van wil weten, kan bij de geciteerde auteurs terecht.

De belangrijkste verdienste van de taxonomiepromotoren is dat ze allerlei latente en intuïtieve inzichten en verworvenheden van begaafde en toegewijde leraren op basis van een wetenschappelijke theorie in een hogere graad van bewustzijn voor een groter onderwijsverstrekking publiek toegankelijk hebben gemaakt. Natuurlijk heeft ook dit positieve verschijnsel een tijd lang tot een al de andere aspecten van het vreemde-talenonderwijs verdrukkende en bedreigende mode geleid, maar het evenwicht herstelt meestal zich zelf. En ook op dit gebied zijn de overdrijvingen voorbij. Bruikbaar blijven, voor wie er kennis van wil nemen, de gezonde reflexies op wat er in de loop van een leergang allemaal gebeurt, wat de leerder allemaal na elkaar en/of in combinatie met andere leerhandelingen presteert, hoe het ene het andere ondersteunt en aanvult, wat moeilijker is dan iets anders omdat het in de hiërarchie van de doelstellingen een duidelijk hogere plaats inneemt. En ook de omgang met een bepaald leerboek, een bepaalde leermethode, wordt makkelijker als de docent die het/ze gebruikt door zijn inzicht in mogelijke intermediaire doelstellingen herkent wat de schrijver met de opbouw in zijn geheel en met de verschillende soorten van teksten en oefeningen

bedoelt. Geen enkel leerboek kan op zo'n manier kant en klaar materiaal aanbieden dat het door de gebruiker, op de eerste plaats de docent (want die wordt verondersteld de andere gebruikers ermee te laten werken) niet meer geïnterpreteerd hoeft te worden. Die interpretatie, dat oordeel, kan alleen tot stand komen door bezinning over wat via elk onderdeel van de syllabus aan taalkennis en taalvermogen bereikt kan worden; over wat bv. *luistervaardigheid* of *spreekvaardigheid* als finale doelstelling eigenlijk is en welk soort van oefeningen die vaardigheden kunnen bevorderen. De docent moet zich afvragen wat iemand tijdens een conversatieoefening nu eigenlijk bij kan leren (alleen wat de leerder *weet* en *begrijpt*, kan hij toepassen; zo kan hij bezwaarlijk woorden die hij niet kent, tijdens zo'n conversatie opeens 'uitvinden'). Er is bovendien de vraag welk pensum van inspanning en tijd men waarschijnlijk moet uittrekken als de doelstelling van een cursus ook een vrij goede produktieve kennis van de grammatica (van morfologie, structuur en lineaire ordening) beoogt (de 'norm' ligt dan bij het niveau van wat de leerder moet kunnen *toepassen*). En een gelijkaardige bezinning achteraf, over wat wèl en niet bereikt is, kan evenmin kwaad. Ook al blijkt het in de praktijk veelal onmogelijk de resultaten van die tweede vorm van bezinning voor elke deelnemer aan een leergang quantitatief te meten, toch maakt ze het desgewenst mogelijk tips tot individuele bijsturing te formuleren en het eigen oordeel van de leerder over zijn kennis van en vaardigheden in de vreemde taal te corrigeren.

Aan het begin al suggereerde ik dat de *affektieve doelstellingen* uit de bekende literatuur en het door mij gekozen begrip *verwachtingspatroon* elkaar niet helemaal vreemd zijn. Onder affectieve doelstellingen of attitudes wordt, zoals ik al zei, een geheel van psychologische en maatschappelijke *ingesteldheden* tegenover de vreemde taal en de vreemde-taalverwerving verstaan. In de affectieve taxonomie van Valette en Disick komen onder meer de volgende stadia voor: om te beginnen schenkt de leerder aandacht aan het verschijnsel vreemde taal; vervolgens vindt hij de vreemde taal en de mensen die ze spreken op zijn minst niet belachelijk (in termen van klinische transplantatie zou men kunnen stellen dat er geen afstotingsverschijnselen zijn); daarna gaat hij het fijn vinden die taal te kunnen leren; in een nog verder stadium vindt hij het de moeite waard om er zich voor in te spannen en doet hij vrijwillig meer dan voor de leergang, voor het examen, eigenlijk nodig is; en ten slotte wil hij naar het desbetreffende buitenland om er met de mensen zijn doeltaal te kunnen spreken.

Ook hier streef ik bij de weergave van de hiërarchie geen volledigheid na. Veel interessanter is dat u, ook als u met zo'n affectieve taxonomie niet vertrouwd bent, zonder veel moeite een aantal concrete voorbeelden en tegenvoorbeelden kunt bedenken

(gisteren hebt u trouwens Prins Claus voortreffelijk Nederlands horen spreken). Zelf heb ik een fervente Franstalige Brusselaar voor ogen die verliefd raakt op een beeld van een Vlaams meisje en er in slaagt goed Nederlands te leren omdat hij het stadium van de afstoting achter zich laat, het de moeite waard gaat vinden en zich zelfs ten dele met haar taal en cultuurachtergronden gaat identificeren. Verder denk ik aan een fictieve Duitse echtgenote van een even denkbeeldige 'multinationalsmanager' in Limburg, die het klankbeeld van het Nederlands niet kan losmaken van één of ander in haar oren plat klinkend Noordduits dialect en het weinige Nederlands dat ze heeft geleerd, zelf voortdurend ridiculiseert. Maar ook aan een Finse jongeman die zo geboeid raakt door die andere Germaanse taal, tussen Engels en Duits, dat hij zonder dat zulks voor zijn studie eigenlijk hoeft, al het mogelijke doet om ze goed te leren. En hoewel het volgende tegenvoorbeeld eigenlijk buiten ons bestek valt, zijn er de vele Nederlanders en Vlamingen die er nooit toe komen de morfosyntaxis van het Duits te beheersen omdat ze vinden en blijven vinden dat die taal maar niet zo'n ingewikkeld vormensysteem moest hebben.

Ik heb tot nog toe over doelstellingen in het onderwijs van vreemde talen gesproken, over cognitieve (die inzicht in structuren en systemen beogen), over psychomotorische (die o.m. met het spreken te maken hebben) en over affectieve doelstellingen (die de instelling tegenover de doeltaal en het leren daarvan bepalen). Nu - eindelijk, denkt u misschien - kom ik tot wat ik *verwachtingspatronen* heb genoemd. De term *verwachtingspatroon* is me o.m. ingegeven door de lectuur van psycholinguïstische en sociolinguïstische geschriften en door waarneming van de invloed die ze de jongste jaren op het onderwijs van vreemde talen, ook van het Nederlands extra muros of op de opvattingen daarover, zijn gaan uitoefenen. Ik vermeld vier namen: JAKOBOVITS (1970), SELINKER (1972), HYMES (1972) en CORDER (1976).

Twee punten uit de taalverwervingstheorie van Jakobovits luiden als volgt: 1. het afzonderlijk inoefenen van oppervlaktestructuren en oppervlaktekenmerken draagt niet bij tot de ontwikkeling van het communicatieve taalvermogen; 2. het nastreven van grammaticale juistheid of nauwkeurigheid is een esthetische overweging die bij het ontwikkelen van de *communicative competence* helemaal overbodig is. - U hoort dat dit een heel andere golflengte is, dan die waarop over intermediaire doelstellingen met betrekking tot het verwerven van de onderscheiden taalcomponenten uitgezonden wordt. Als je afzonderlijke oefeningen op de vormen en structuurkenmerken van de doeltaal principeel afwijst, is het zinloos doelstellingen te formuleren als bv. *inzicht in de verschillen tussen de vervoeging van klankwisselende en nietklankwisselende werkwoorden of toepassing van de verschillende soorten 'er'*.

Selinker gaat er in zijn tussentaaltheorie van uit dat maar 5 %

van de vreemde-talenleerders erin slaagt het peil van de moedertaalspreker te halen en dat men uit de manier waarop die 5 % de vreemde taal leert, niet mag afleiden hoe de anderen het zouden moeten of kunnen doen. In dat verband - en dat is erg belangrijk - wil hij het leren van een vreemde taal losmaken van de factor *succes*. Dat de gemiddelde leerder fouten maakt en mág maken, heeft bij wijze van spreken door de theorie van Selinker kracht van wet gekregen. U mag er me trouwens niet van verdenken dat ik bij de goedkeuring van die wet zou hebben tegengestemd. Tegen het begrip correct taalgebruik op basis van grammaticale regels zijn nog hardere klappen uitgedeeld door sociolinguïsten als Hymes. Taalbeschrijving is volgens hem onmogelijk zonder rekening te houden met socioculturele variabelen. Corder ten slotte, die een gedeelte van de psycho- en sociolinguïstische theorie naar de praktijk van het onderwijs toe vertaalt, wil dat er een nieuwe accentverschuiving plaats vindt, van de grammatica naar het communicatieve aspect van de vreemdetaalverwerving. Ik citeer: 'More important however is a shift of emphasis in teaching away from preoccupation with the grammar of the target language towards a concern with communication in the target language. The progressive elaboration of the interlanguage system of the learner is a response to his developing need to handle even more complex communicative tasks. If we can control the level of these correctly, the grammar will look after itself'. Hiermee reageert Corder natuurlijk in de eerste plaats tegen een overdreven grammatica-onderwijs, dat geen of weinig aandacht besteedt aan het *gebruik* van die grammatica; hij wil nog eens de vanzelfsprekende waarheid beklemtonen dat iemand die de grammatica van een taal *kent*, die taal daarom nog niet *kan spreken*. Van de andere kant houdt Corder ons echter ook voor dat de kennis van de grammatica er wel zal komen, als we er maar voor zorgen dat de leerder communicatief kan groeien. En dat is een stelling die veel verder gaat dan we tot dan toe gewend waren. Niet direct in verband met het onderwijs zelf, maar met het doen van experimenten op het gebied van de leertheorie had Selinker bovendien al eerder geschreven dat we zouden moeten weten '(...) where the learner will tend to end up, not where we would like him to end up'.

Bij wijze van tussentijds resume kunnen we deze opvattingen in een paar punten samenvatten: 1. alleen de communicatieve draagkracht van het taalgebruik is van belang; 2. fouten maken behoort tot de natuur van het leren; 3. het socioculturele aspect van het taalgebruik moet meer klemtoon krijgen; 4. het leeraanbod moet op de leerder zijn afgestemd en niet omgekeerd.

Als men aanneemt dat er altijd weer iets van de theoretische hemel op de onderwijsakker neerdruppelt, is het besluit gauw gemaakt. De vaardigheden van de vreemde-taalgebruiker worden

anders beoordeeld dan vroeger, vanuit een ander *verwachtingspatroon*. Wij zijn als docenten toleranter geworden. Zelf behoren we ten dele nog tot een generatie die het zich aantrok als ze fouten maakte; dat was immers in vele gevallen iets als een schande. Je leed eronder en wilde alles zo goed mogelijk doen als maar enigszins kon.

Nu ziet het ernaar uit dat hier door een Vlaming een Nederlands vingertje wordt opgestoken. Maar de voorbeelden die ik ga geven, hoeven niet eens een appreciatie van mijn waarnemingen, o.m. ter gelegenheid van een bepaalde zomercursus, in te houden. Als iemand die al een jaar of langer Nederlands leert, geen idee heeft van de d-t-spellingsregels of van enkelvoudige en dubbele e/ee en o/oo, als *ik heef/ik heev* in zijn of haar *tussentaal* tot de zgn. *fossielen* van Selinker gaat behoren, als iemand na drie, vier jaar studie van onze taal bijna systematisch de inversieregels van de woordvolgorde veronachtzaamt, als *het* steeds meer van dat soort 'afwijkingen' *geeft*, en als dat noch de docent noch de leerder hindert, zijn we aan een andere interpretatie van het begrip taalverwerving toe. Ongetwijfeld is het goed dat Nederlandsleerders in het buitenland niet hoeven te wachten tot ze perfect Nederlands kennen om iets over land en volk te horen of op bescheiden wijze met de letterkunde kennis te maken. Ik juich het toe dat de stelregel 'eerst *to be* en dan *to be or not to be*', die vroeger in het onderwijs Engels illustreerde dat je niet zo maar Shakespeare kon lezen, een beetje is afgezwakt. Maar blijkbaar kan toch niet alles tegelijk en kan men een bepaalde fase van taalverwerving niet overslaan, een fase van hard werken om de structuren en vormkenmerken van de vreemde taal, in casu van het Nederlands, tot een geïnternaliseerd regelsysteem te laten groeien, waarmee de (bijna) geautomatiseerde taalbeheersing kan gaan functioneren. Ik laat in het midden wanneer die fase begint of eindigt, maar als we de ambitie hebben de taalvaardigheid (de vier vaardigheden als u wilt) van ons Nederlands lerend publiek in het buitenland van het predikaat 'goed' te kunnen voorzien, dan moet *ons eigen verwachtingspatroon* op zijn minst inhouden dat die 'kwaliteit' haalbaar is. Ik geloof niet dat ik hiermee op een ouderwets standpunt sta. Dan moeten we inzien dat 'leuke dingen voor de mensen' en gezelligheid alléén niet kunnen volstaan om dat te bereiken. We scheppen - weer op een ander gebied - een verkeerd verwachtingspatroon als we onze studenten wijsmaken dat Nederlands leren geen inspanning kost. Dat leren moet vanzelfsprekend niet als een straf der helle worden afgeschilderd; het kan veel beter als een haalbare doelstelling binnen duidelijke afspraken worden voorgesteld. En daarbij speelt naar mijn gevoel (vooral bij cursussen zonder prestatiedwang vanwege het ontbreken van een examen) de overtuigingskracht van de docent een even grote rol als het gekozen leerboek of de gebruikte leermethode.

Nog een ander soort verwachtingspatroon heeft te maken met de opvattingen die men in de onderscheiden landen en cultuurgebieden over het leren van vreemde talen heeft. We kunnen in dit verband ook spreken van verschillen in verwachtingspatroon met betrekking tot de vorm en de graad van taalverwerving. Ook wat ik hierover ga zeggen, moet u niet als een denigrerend oordeel van mijn kant opvatten. - Als uit de resultaten van de proeven 'Examen en Getuigschrift Nederlands - elementair niveau' blijkt dat van de vier vaardigheden het *spreken* het laagst scoort, dan is dat op het eerste gezicht en in zekere zin ook bij nader inzien vanzelfsprekend. Ook het feit dat sommige taalgebieden lager scoren dan andere, kan nog toegeschreven worden aan de grotere moeilijkheden die bepaalde groepen van moedertaalsprekers met de Nederlandse spreekvaardigheid hebben. Maar toch kan die laatste vaststelling een andere instelling van het hele onderwijsbestel van zo'n land tegenover de vreemde-taalverwerving weerspiegelen. Ik heb me laten vertellen (en ik hoop dat ik met het doorvertellen daarvan geen onheil sticht) dat de werkgroep 'Examen en Getuigschrift Nederlands' overweegt de spreekvaardigheid van het nu komende basisniveau niet meer in principe centraal te beoordelen, maar de appreciatie daarvan (bij wijze van experiment en voor zover daartoe bereidheid wordt gevonden) aan de docent van de kandidaat of aan één examinator per land over te laten.

Weer een ander voorbeeld van wat zoal onder de term *verwachtingspatroon* kan vallen, hoor en voel ik wel eens leven bij Nederlandse extra-muros-docenten en bij randstedelingen en noordelijke Nederlandstaligen in het algemeen. Ze hebben (soms onbewust) de neiging de standaarduitspraak van onze taal (als die bestaat) te beperken tot een verzameling van hun vertrouwde varianten. Dat kan zelfs zover gaan dat een buitenlander die nooit in België is geweest en nooit een Nederlandstalige Belg (als die bestaat) heeft horen praten, ervan 'verdacht' wordt een Vlaams accent te hebben. Het Nederlands dat hij produceert klinkt niet Bovenmoerdijks en zal dus wel Vlaams getint zijn. Dit is op zich een vrij onschuldig vooroordeel, maar het kenschetst toch een zekere mentaliteit. Omgekeerd zijn Belgische neerlandici overigens niet altijd tolerant tegenover een naar hun smaak en gehoor te verregaande noordelijke diftongering van [e:] en [o:] en andere volgens hen al te Hollandse uitspraakverschijnselen. Belgen die Nederlands hebben geleerd (neerlandici en nieuwslezers van de B.R.T. bijvoorbeeld), vinden in het algemeen dat de uitspraak binnen hun groep veel homogener is dan in het Noorden en bestempelen een verregaande diftongering van [e:] en [o:] als dialectisch. Zelf geef ik in dit verband hier ter plekke rouwmoedig toe dat mij die onmiddellijk opvalt, dat ik ze op zijn minst vreemd en in de meeste gevallen niet mooi vind.

Tot slot wil ik de termen *doelstelling* en *verwachtingspatroon* nog eens met elkaar in verband brengen, en wel met het oog op de dagelijkse onderwijspraktijk. Het spreekt vanzelf dat niet alleen de docent (via de inhoud en de methode van zijn onderwijs) het bereiken van bepaalde leerdoelen door zijn studenten nastreeft. Ook die studenten hebben zich (min of meer bewust) een doel gesteld (dat ze al dan niet kunnen formuleren). Op zijn minst leeft er bij de leerder een zekere verwachting over het resultaat van zijn pogingen tot verwerven van de doeltaal, over zijn toekomstige vaardigheden in de vreemde taal en over de progressie van zijn leren. Binnen een groep kunnen de verwachtingen daaromtrent vrij sterk variëren, al was het maar omdat er zoveel verschillende types van mensen en dus ook van leerders zijn. Een van nature uit zwijgzaam buitenlander zal ook als hij Nederlands leert, waarschijnlijk niet opeens honderd uit gaan praten. Maar hij kan best opschieten in zijn kennis van onze taal, en met het oordeel dat hij nooit iets zegt, wordt hem naar mijn gevoel onrecht aangedaan. Tegenover zulke Nederlands-leerders, die soms helemaal zeker willen zijn dat een zin correct in hun hoofd zit eer ze hem uitspreken, staan de bekende babbelaars die in de communicatie nergens last van hebben, ook niet van een eventuele aaneenrijging van wat eigenlijk allemaal fout gerekend zou moeten worden. En van iemand die nooit een andere vreemde taal geleerd heeft (wat in volkshogescholen en avondcursussen wel eens voorkomt), mag men niet verwachten dat hij op het doelstellingsniveau van het *begrijpen* even vlot tot inzicht in structuren komt als een aankomend academicus die Nederlands als vak of bijvak gekozen heeft. Het zou dan ook onrechtvaardig zijn de eerste voor dom te verslijten en hem binnen de kortste tijd stilzwijgend af te schrijven.

Er zijn mensen die graag grammatica leren en grammaticale oefeningen doen, en er zijn er die dat verafschuwen. Sommigen zijn gek op een rollenspelletje over een gelezen tekst en anderen vinden dat zonder meer flauw en belachelijk. Er zijn er die een discussie rond een afgesproken thema gewetensvol voorbereiden en er volgens alle regels van de afspraak aan deelnemen; anderen weer komen niet verder dan enig commentaar na afloop, in een bij het instituut gelegen café en in hun moedertaal.

Als de docent al deze verschijnselen - en ik heb u lang geen uitputtende opsomming gegeven - moet opvangen in een idealistisch homogeen verwachtingspatroon over de Nederlands lerende mens, is hij al van te voren gedoemd om een teleurgesteld bestaan te leiden. Aan elke cursusdeelnemer scheelt dan immers iets waar hij wakker van moet liggen. Ik geloof dat we ons verwachtingspatroon in dat opzicht maar het best zo sterk mogelijk differentiëren, ook als we met wat we zelf aanbieden en met de manier waarop we dat doen, vrij concreet geformuleerde en operationaliseerbare doelstellingen voor ogen hebben. Dan vinden we via een pluriform leeraanbod en een realistische kijk op wat

haalbaar lijkt, vanzelf een evenwicht en de nodige gemoedsrust.

Ik hoop dat mijn benadering van wat ik verwachtingspatroon heb genoemd, niet depreciërend heeft geklonken (in de kladversie van mijn lezing was een merkwaardige tikfout geslopen: er stond opeens 'verachttingspatroon'). Ik heb te veel waardering voor het werk dat de collega's extra muros in vaak moeilijke omstandigheden doen, om hun inspanningen en toewijding te onderschatten. Ik heb hier ook geen status questionis van nieuwe en eventueel verkeerde tendensen gemaakt. Mijn enige bedoeling was u te signaleren wat me de jongste tijd is opgevallen en aan het denken heeft gezet. Dat denken bestaat voor een groot deel uit vraagtekens waar ik geen pasklaar antwoord bij heb. Ik heb geen *doelstelling* geformuleerd die uw onderwijsgedrag in welke zin dan ook zou moeten veranderen of u van wat dan ook zou willen overtuigen. Zelfs in verband met uw reacties op mijn verhaal heb ik bij mezelf geen enkel *verwachtingspatroon* kunnen vaststellen. Wel dank ik u van harte voor uw luistervaardigheid.

Bibliografie

- BLOOM, B.S. (1969): Taxonomy of educational objectives, Handbook I: Cognitive domain, New York.
- CORDER, S.P. (1976): The study of interlanguage. In: NICKEL, G. (ed.): Proceedings of the fourth international congress of applied linguistics, vol. 2, Stuttgart.
- DE BLOCK, A. (1970): Voorstel van taxonomie. In: Onderwijs en Media, jrg. 2, nr. 1.
- DE KEYSER, C. (1971): Nadenken over een raamschema voor een structuurhervorming van ons secundair onderwijs. In: Nova et vetera 1971.
- GUILFORD, J.P. (1967): The nature of human intelligence, New York.
- HYMES, D.H. (1972): On communicative Competence. In: PRIDE, J.B. & HOLMES, J. (ed.): Sociolinguistics, Penguin Modern Sociolinguistic Readings.
- JAKOBOVITS, L.A. (1970): Foreign language learning. A psycholinguistic analysis of the issues, Massachussets.
- MERCHIEERS, M. & MOONS, J. (1972): Proeve (van) taxonomisch doelstellingenmodel vreemde talen, Hasselt.

- SELINKER, L. (1972): Interlanguage. In: IRAL, vol. X/3, 1972.
- VALETTE, R. & DISICK, R. (1972): Modern language performance objectives and individualization, New York.
- VAN PARREREN, C.F. (1972): Leren op school, Groningen.

Het onderwijs in de Nederlandse letterkunde op de middelbare school in Nederlandstalig België

door G. Aertsens (Brussel)

Wie een tiental jaren geleden in het Belgische middelbaar onderwijs afstudeerde en nu naar dezelfde schoolbanken zou terugkeren, zou meestal wel bepaalde verschillen constateren tussen het literatuuronderwijs van vroeger en nu.

We maken hier zo weinig mogelijk onderscheid tussen de twee naast elkaar bestaande onderwijstypes, nl. het traditionele en het vernieuwde onderwijs en we houden hoofdzakelijk rekening met recente leerplannen.

Met het eigenlijke literatuuronderwijs wordt in het M.O. begonnen in de helft van de zesjarige cyclus, nl. vanaf de vierde klas. De leerplannen vermelden voor die klas 'een keus uit de Nederlandse literatuur' met behandeling van begrippen der letterkundige theorie. In de hoogste twee klassen worden dan teksten gelezen waarop het literatuuroverzicht en de kennismaking met begrippen der letterkundige esthetica steunen.

Het literatuuronderwijs omvat in de vierde klas de verklaring van Nederlandse teksten waardoor inzicht wordt bijgebracht in een aantal literaire verschijnselen zoals het lyrische, het epische, het dramatische, belangrijke lyrische, epische en dramatische vormen, enkele kunststromingen. In de hoogste twee klassen gaat het om de behandeling van kenmerkende teksten uit de belangrijkste literaire periodes van de middeleeuwen tot heden. In het vrij onderwijs wordt in de vijfde klas bijzondere aandacht gewijd aan lyriek en epiek en in de zesde klas aan dramatiek en essay. In het rijksonderwijs daarentegen prevaleert een chronologische volgorde. Er zijn belangrijke argumenten aan te voeren voor een chronologische behandeling van de letterkunde, maar er zijn ook voorstanders van een thematische aanpak. In de hoogste twee klassen moeten bovendien twee volledige werken cursorisch gelezen worden (dus vooral met het oog op het geheel). Het is ook de bedoeling dat de leerlingen enig inzicht verwerven in 1. de historische ontwikkeling van de Nederlandse literatuur, 2. de literaire genres en de belangrijkste vormen ervan, 3. de literaire stromingen of stijlen, 4. elementen van literaire theorie. De leerlingen moeten als huislectuur ook een aantal

boeken lezen.

De inhoud van het literatuuronderwijs is in alle onderwijsnetten tot op grote hoogte dezelfde.

Dit alles klinkt velen onder u zeker heel vertrouwd in de oren. Waarin ligt dan het verschil met het literatuuronderwijs dat u zelf hebt gekregen? Laten we proberen de kenmerken of trends in enkele punten samen te vatten, in de eerste plaats wat de inhoud betreft.

1. Wanneer we b.v. in het traditionele rijksplan de lange, indrukwekkende opsomming van de te behandelen figuren en stromingen uit de literatuurgeschiedenis en de inhoud van vroegere leerlingenschriften vergelijken met de meer bescheiden leerstof in het vernieuwde leerplan, resp. met de huidige leerlingennotities, dan wordt het kwantitatieve verschil enigszins duidelijk. Het blijft de bedoeling dat uittreksels behandeld worden uit een aantal werken die een belangrijke plaats innemen in de Nederlandse cultuur; maar wegens de vermindering van het aantal lessen moet men doorgaans volstaan met de verklaring van een minimumaantal teksten per jaar en proberen daarmee een summier literatuuroverzicht op een organische manier te verbinden.

2. De vermindering van het urental is niet de enige oorzaak van de geringere aandacht voor het literatuuronderwijs. Zowel in het vrij als in het rijksonderwijs wordt meer dan vroeger de nadruk gelegd op de behandeling van zakelijke of verstandelijke teksten: artikels, synthesen, essays, verslagen in tijdschriften en kranten. De leesvaardigheid moet betrekking hebben op allerlei frequente tekstsoorten, dus fiction en non-fiction. In de ogen van sommigen primeert nu eenmaal de zakelijkheid.

3. Nu wordt algemeen aangenomen dat de tekststudie centraal moet staan: de stem van de schrijver is hoofdzaak en niet de historie of de theorie. Hebben we de literair-historische kennis niet vaak gecompromitteerd door het overdadig verstrekken van weinig belangrijke weetjes over literaire figuren en literaire techniek? In het literatuuronderwijs staat het esthetisch interpreterend lezen centraal, dus het zich inleven in teksten, het ontwikkelen van een kritische ontvankelijkheid t.o.v. inhoud en vorm en het evalueren of beoordelen ervan m.b.t. een ethisch en/of een esthetisch waardensysteem.

Laten we nu enkele trends of kenmerken opsommen in verband met de didactische werkvormen.

1. Door het contact met geschikte teksten streeft men algemene doelstellingen na, zoals de vorming van de persoonlijkheid van de leerlingen (b.v. door de ontwikkeling van het zelfstandig denken, het ethisch en/of religieus besef, het sociaal bewustzijn). Men wil ook specifieke doelstellingen bereiken, zoals inzicht in literaire genres, stromingen en stijlen.

Centraal staat blijkbaar de opleiding tot het zelfstandig lezen en waarderen van teksten. Het doel is niet alleen dat de leerling onder leiding een bepaalde tekst met een zeker resultaat kan lezen; het is de bedoeling dat hij ook zelfstandig gelijksoortige en zelfs andersoortige teksten stilistisch kan lezen. Meer nog, hij moet leren ook in het algemeen - en dus niet alleen bij het lezen, - blijk te geven van kritische zin, te structureren, relaties te leggen enz. Literatuuronderwijs is nl. geen doel op zichzelf, maar een uiterst belangrijk hulpmiddel in de vorming en levenslange ontwikkeling van de persoonlijkheid.

Een belangrijk kenmerk van de onderwijskunde is het streven naar een nauwkeurige formulering van doelstellingen binnen een overzichtelijke, hiërarchisch opgebouwde taxonomie.

In het streven naar een rationele en geordende aanpak acht men ook een werkplan met een timing over een lange periode wenselijk.

2. Drie belangrijke fasen of 'momenten' bij het esthetisch-interpreterend lezen zijn: een zo goed mogelijk tekstbegrip; het ontdekken en waarderen van wat typisch of merkwaardig is in vorm en inhoud, waarbij het doel niet is 'dood-verklaren', maar levend maken; het synthetisch moment waarin het belangrijkste uit de bespreking aan de hand van een paar opdrachten door de individuele leerling, per groep of door de klas concluderend wordt vastgelegd.

3. De docent is de deskundige begeleider die de zelfwerkzaamheid van de leerlingen bevordert. Het belangrijkste kenmerk van vernieuwde methodes is: de reactie tegen de luisterschool. Van belang is het stimuleren van de actieve medewerking en van het initiatief van de leerlingen.

4. In dit verband rijzen natuurlijk vragen in verband met de ontvankelijkheid van vrij veel leerlingen voor letterkundig werk en van wat Sivirsky 'de onderwijsbaarheid' van de letterkunde noemde. Uit een studie van Prof. Van Leemput bleek al in 1959 dat slechts ontmoedigend weinig leerlingen belangstelling tonen voor de traditionele literatuurstof.

5. Er schijnt een zekere tendens te bestaan om de tekstverklaring wat meer 'taalkundig' en wat minder 'esthetisch' dan vroeger op te vatten. De tekst moet geïnterpreteerd worden door informatie van binnen uit. Men werkt niet zozeer naar een esthetische interpretatie toe; men analyseert grondig, maar het beleven of genieten wordt meer binnen de persoonlijke sfeer gehouden.

6. Het is de bedoeling dat de tekstbehandeling geen monoloog, maar een dialoog is. De 'Didactische handleiding voor de leraar in de moedertaal' wijst duidelijk de weg. De leraar 'moet de leerlingen steeds het gevoel geven, dat ze zelf ontdekken, zelf de tekst zich eigen maken. De leraar legt niet uit,

verklaart niet, dicteert geen visie of opvatting (...) hij oppert mogelijkheden (...) hij biedt een sleutel aan'.

7. Er schijnt meer dan vroeger belangstelling te bestaan voor het lezen en bespreken van langere fragmenten of volledige werken. Een andere nieuwe tendens bij het cursorisch lezen is de belangstelling voor de structuuranalyse, een behandeling van letterkundig werk die de structuur van het werk, nl. motieven, tijd, ruimte, personen, perspectief en lezer, centraal stelt. Hierdoor valt de nadruk minder op de klassikale lectuur zelf, die grotendeels vervangen wordt door een grondige voorbereiding thuis aan de hand van vragen en opdrachten.

8. Het stillezen is een belangrijk middel geworden ter bevordering van zelfstandige lectuur. Dit geldt niet alleen voor zakelijk proza, maar ook voor letterkundig werk. Door bepaalde vragen en opdrachten probeert men de leerling ontvankelijk te maken, d.w.z. hem te leren esthetisch te waarderen en ethisch te oordelen.

9. Over het grote belang van het verzorgd luid-lezen is iedereen het eens; er is evenwel geen facet van de taalvaardigheid waarover zo vaak geklaagd wordt als over het hardop lezen van vele leerlingen.

10. In de leesdidactiek wordt aan veel doelstellingen en aan veel leesvormen gedacht, maar zelden wordt gesproken over het lezen om het leesgenot. Dat lijkt een niet onbelangrijk facet!

Literatuurdidaktiek in Nederland

Een overzicht

door Koos Hawinkels (Hilversum)

De opvattingen die iemand erop nahoudt over onderwijs hangen samen met zijn denkbeelden over mens en maatschappij. Dat ligt voor de hand.¹ Gedurende de laatste tien tot vijftien jaar zijn weinig visies op mens en samenleving ongemoeid gelaten. Binnen het onderwijs heeft het vak Nederlands of zoals menigeen tegenwoordig liever zegt, moedertaal, altijd een centrale plaats ingenomen. Niet alleen vanwege de reactie tussen taal en leren maar meer nog wegens de onverbreekelijke band tussen taal en denken. Ik hoef daar in dit gezelschap niet nader op in te gaan. Wat ons de komende minuten bezig zal houden is slechts een onderdeel van het vak Nederlands. Toch is op dat bescheiden terrein de diversiteit van opvattingen over doelstellingen, object en methoden kennelijk al zo groot dat de organisatoren van dit colloquium meenden u een dienst te bewijzen met een overzicht. Aan mij de taak u dat te bieden.

Een enkel punt wil ik vooraf duidelijk maken. U krijgt geen objectief overzicht, maar een gekleurd panorama. Dat komt doordat lang niet alle auteurs hun opvattingen expressis verbis vermelden, doordat er heel wat klassepaktijk is waarover niet wordt gepubliceerd en doordat invloed en reikwijdte van wat gedrukt wordt niet valt vast te stellen.

Laat ik mijn overzicht beginnen met te proberen ordening aan te brengen in de doelstellingen die men t.a.v. letterkunde-onderwijs hanteert, maar niet dan nadat ik u erop gewezen heb dat de term literatuur in de onderscheiden geschriften niet steeds hetzelfde begrip dekt. De ene scribent doelt uitsluitend op dat corpus teksten dat, zoals Maatje het noemt, fictieel en waardevol is, waarbij de waarde bepaald wordt door *opinion leaders* uit de culturele bovenlaag van de samenleving. (MAATJE, 1970, p. 81).

Anderen laten de componenten 'waardevol' weg en noemen alle teksten literair die fictieel zijn. Nog weer anderen eisen zelfs niet dat het om geschreven teksten gaat, waardoor stripverhalen en t.v.-programma's tot de literatuur behoren.

De doelstellingen dus.

Toen in in 1965 bij het VHMO les ging geven, hadden we voor letterkunde de boeken van Lodewick, *Literatuur geschiedenis en*

bloemlezing. We begonnen in de vierde klas bij de middeleeuwen en streefden ernaar beide boeken doorgenomen te hebben en gerepeteerd voor 't eindexamen. Ter voorbereiding op het literatuuronderwijs hanteerden we in de derde klas *Littéraire kunst* van dezelfde auteur. Die situatie was al jaren zo. Op andere scholen gebeurde exact hetzelfde. Alleen de gebruikte methodes waren vaak anders. Iedereen gaf literatuur. De vraag naar het waarom werd niet gesteld.

Ik ben geneigd te zeggen dat literatuur toen voor ons doel in zichzelf was. Literatuuronderwijs was onderdeel van de cultuur-overdracht. Onder de collega's had je grofweg twee stromingen. De ene ging het uitsluitend om de kennis: namen, titels, citaten, kenmerken e.d. Wat een leerling daaraan had of ermee deed, was zijn zaak. Die opvatting is nog lang niet uitgestorven. Een gevleugeld woord van de collega's die haar zijn toegedaan luidt: 'Ze moeten er toch ooit van gehoord hebben'. Rudy Kousebroek heeft nog onlangs in *De waanzin aan de macht* gesteld: '1. voor zover het al niet principieel onmogelijk is om kinderen, of wie ook, duidelijk te maken waarom iets mooi is, is het iets waartoe de meeste onderwijzers of leraren toch niet in staat zijn, zodat pogingen in die richting achterwege dienen te blijven; en 2. kinderen zijn er niet om iets aan uit te leggen, maar om dingen in hun koppen gestampt te krijgen'.

Verderop in datzelfde stuk schrijft hij: 'Het feit dat een tekst het begrip van een kind te boven gaat is nu juist het motief om hem die uit zijn hoofd te laten leren, zodat er om zo te zeggen te rechter tijd in zijn brein het materiaal voorradig is om *begrip mee te maken*. --- er is eerst de routine en daarna het inzicht, en in bepaalde gevallen kunnen daar jaren tussen liggen'. (KOUSBROEK, 1979, p. 29 en 33)

De tweede groep cultuuroverdragende collega's ging ervan uit (of hoopte erop, dat was nooit duidelijk) dat via de kennis de waardering vanzelf wel komen zou. Die waardering was nodig, maar slechts bij enkele leerlingen aan te kweken, omdat leraren en leerlingen tot de culturele bovenlaag behoorden of meenden te behoren die o.a. als taak had het vaderlijk erfdeel te bewaren. Tot deze categorie reken ik ook de meeste auteurs van schoolboeken. Via hen kan ik gemakkelijk overstappen naar een tweede groep doelstellingen. Literatuur wordt dan onderwezen als middel om iets anders te bereiken: Literatuur moet, literatuur doet je goed. Die schoolboekenschrijvers, en met hen de meeste leraren, spreken van interesse kweken voor, toegankelijk maken e.d. Waarom zou je dat doen als dat geen voordeel voor de pupil opleverde? Deze mensen werken aan de ontplooiing van des leerlings persoonlijkheid. Zij zijn in het Nederlands onderwijs nog royaal vertegenwoordigd. Zij vormen een overgangsgroep tussen de louter kennisaanbrengers en de pure ontwikkelaars. Deze laatsten, voor wie literatuur een bijdrage kan leveren aan de persoonsvorming, kun je weer in drie categorieën opsplitsen.

Van de eerste is wellicht W. Drop de bekendste met zijn beide boekjes *Indringend Lezen*, respectievelijk *close reading van poëzie* en *analyse van verhalend proza* zoals de ondertitels luiden.²

Verwijzing naar W. Kayser *Das sprachliche Kunstwerk* en naar de dissertaties van Blok en Sötemann in het *Ten Geleide* maakt duidelijk waar Drop de mosterd haalt. Vooral de 'paarse Drop', het prozadeeltje, heeft een geweldige invloed gehad. Menig leraar, ook aan Mavo- of LBO-scholen, ging 'aangepast aan het niveau van zijn leerlingen' aan het stencilen. Jarenlang hebben duizenden leerlingen tot hun groot ongenoegen en volmaakt zinloos, demotiverend en vervreemdend tijdbalken getekend, gespeurd naar symbolische betekenis van ruimtes, onderscheid gemaakt tussen flat en round characters en wat niet al. En dat terwijl Drop meende: 'Het encyclopedisch cultuurideaal wijkt voor het ideaal van activiteit, directe betrokkenheid, doorleving'. (DROP, 1970, p.6) Zijn claim, en die van al de structuurpuzzelaars is nl. dat je kinderen kritisch bewust maakt door ze te laten zien hoe een verhaal, roman, gedicht in elkaar zit. Vaak wordt die claim door anderen nog uitgebreid met de overtuiging dat kennis van literair-theoretische begrippen en het kunnen hanteren daarvan bij het lezen van literatuur het leesplezier verhoogt.³

Een tweede groep leraren die via literatuuronderwijs een bijdrage wil leveren aan de ontwikkeling van de persoonlijkheid van hun leerlingen is de emancipatorische. Hun redenering is: ieder fictioneel werk bevat openlijke en verborgen overtuigingen en ideeën van de auteur over o.a. mens en maatschappij. Leer kinderen nu die verborgen opvattingen eruit te halen, dan maak je hen weerbaar tegen ongewenste beïnvloeding. Het gaat hier dus niet om een literair-kritisch lezen zoals bij de structuralisten, maar om ideologisch-kritisch lezen.

Vertegenwoordigers van deze richting vind je vooral in het linkskritische kamp. Zij halen elementen van de (vooral marxistische) literatuursociologie binnen hun onderwijs. Zij hanteren ook het breedste begrip van literatuur: alle fictionele teksten, inclusief reclame en t.v.-series vallen er binnen. Bovendien vertonen zij, ik zou bijna zeggen: uiteraard, een grote voorkeur voor triviale teksten.

Een schoolboek of een methode heeft deze stroming niet opgeleverd, of zij in zuivere vorm bestaat zou ik niet kunnen zeggen. Wel dat ze nogal wat invloed heeft. Enkele voorbeelden van publicaties uit die hoek zijn: *Lezen in de brugklas, of de werkelijkheid verbloemd*, *Massaliteratuur* en *Het kinderboek vanuit een andere hoek*.

Een derde groep tot slot onder de 'ontplooiers' wordt gevormd door leraren die mikken op de plaatsvervangende ervaring. Al lezende ondergaat een leerling ervaringen die hij in het gewone leven niet kan hebben. Hij kan met Eliza over de schotsen vluchten, met Ham in zee verdrinken en met Achab achter de witte

walvis aanzitten. Al die ervaringen maken van hem een 'sadder and wiser man'. Het spreekt vanzelf dat dit doel een heel andere werkwijze in de lessen veronderstelt als bv. de literair-historische. Ik kom op die werkwijzen nog terug.

Een laatste doel van literatuuronderwijs, naast dus cultuuroverdracht en persoonlijke ontplooiing, is leesplezier.

Zeggenschap van Jan Griffioen, het handboek voor didaktiek van het Nederlands in het voortgezet onderwijs, zegt op p. 305: '*Leesplezier* is voorwaarde en doel voor het onderwijs in fictionele teksten'. Je hoort dit vaker beweren, maar ik moet eerlijk bekennen dat ik me geen onderwijs kan voorstellen dat zich hiertoe beperkt. Er is bij mijn weten ook geen zinnig stuk over geschreven. Aanhangers van deze gedachte gaan er wellicht impliciet van uit dat via leesplezier alle mogelijke andere doelen vanzelf bereikt worden. In datzelfde *Zeggenschap* staat bv. ook een aantal pagina's verder: 'Het is de bedoeling dat een leerling weet wat, waarom en hoe hij iets kan lezen⁴ en met die 'wetenschap' kan omgaan: dat hij kan lezen en nadenken over de tekst die hij leest. Uiteindelijk gaat het erom dat een leerling gemotiveerd is te lezen, dus ook daadwerkelijk, al valt hij buiten de invloed van ons onderwijs, leest en reflecteert op dat lezen, zodat zijn groei zich voortzet.' (p. 315)

Tot zover over doelstellingen. Mij lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat in de laatste 10 à 15 jaar de overtuiging is gegroeid dat literatuuronderwijs geen aftreksel van literatuurwetenschap mag zijn, maar pedagogisch-didaktische doelen dient na te streven.⁵ Opmerkelijk is wel, dat desondanks veel leraren systematisch structuren blijven analyseren.

Conclusie twee dringt zich op: systematisch onderwijs in literatuurgeschiedenis is op zijn retour. In plaats daarvan worden wel gebruikt series als *Raamwerk* of *Variaties op een thema* die zaken als het sonnet, oorlog en vrede, of de liefde volgen door de literatuurgeschiedenis, of *Kort en Goed* met deeltjes over o.a. De Nieuwe Gids of het neo-realisme in Nederlandse teksten.⁶ Een derde gevolgtrekking zou kunnen zijn dat steeds meer wordt overgegaan van de aanbiedende werkvorm, een leraar houdt een vertoog over iets, de leerlingen luisteren en maken aantekeningen, op zelfwerkzaamheid van de leerlingen. Immers leesplezier, plaatsvervangende ervaring, weerbaarheid tegen ideologische manipulatie of vaardigheid in het literair-kritisch lezen zijn alleen te bereiken als de leerling erg veel zelf doet.

Die zelfwerkzaamheid van de leerlingen brengt ons op het volgende onderdeel van deze voordracht: Het object van het literatuuronderwijs. Ik heb daar boven al even naar verwezen. Men heeft eigenlijk altijd al geprobeerd teksten te gebruiken die zoveel mogelijk op het niveau van de leerlingen lagen. De laatste jaren is een aantal mensen tot de overtuiging gekomen dat je

eigenlijk maar het best die leerlingen zelf over dat niveau kunt laten beslissen door in de les teksten te gebruiken die de leerlingen ook buiten school lezen. U ziet hoe het afstappen van de cultuuroverdracht verstrekkende gevolgen heeft gehad.⁷

Deze leraren gebruiken dus in de literatuurlessen strips, kasteel-en andere liefdesromannetjes, wild-west verhalen, thrillers en wat dies meer zij. Daarmee laten zij hun leerlingen aan de slag gaan. Deze overtuiging hangt samen met enkele gegevens waarover ik nu eerst wat wil zeggen.

Door allerlei oorzaken waarin wij ons nu niet hoeven te verdiepen is het laatste anderhalve decennium de leerlingenpopulatie van het voortgezet onderwijs heel anders van samenstelling geworden. We spreken van externe democratisering en bedoelen daarmee dat steeds meer kinderen uit sociale milieus waar men voorheen hooguit naar ambachts- of huishoudschool ging nu mavo/havo/vwo-scholen bezoeken. Onder die leerlingen is lezen geen vanzelfsprekende bezigheid, ja zelfs soms maatschappelijk nauwelijks aanvaard. Leraren en leerlingen zwemmen daardoor niet meer in dezelfde culturele vijver.

Verder biedt onze maatschappij zoveel vormen van afleiding en zijn door het verhogen van de lonen steeds meer vormen van ontspanning voor steeds meer mensen beschikbaar geworden (ook voor kinderen, denkt u maar aan de krantenwijken en de winkelhulpen). Daardoor is er voor jongeren vaak geen rust om een echt boek te lezen.

Wil je ze als leraar in zo'n vreemd vakonderdeel als literatuur toch nog boeien, gebruik dan in ieder geval niet ook nog teksten waar ze wantrouwend tegenover staan. En wat de didaktische werkvorm betreft, verval niet in de fout van praten over wat ze lezen, maar sluit aan bij hun behoefte om ook lichamelijk bezig te zijn. Zoek naar werkvormen die actief-belevend leren mogelijk maken.

Wat die werkvormen betreft, eerst een kleine theoretische uiteenzetting. Lezen is op te vatten als het ervaren van wat een ander voor je verwoord heeft. Alle analyse van proza en poëzie en alle toelichting erop zijn bedoeld om de lezer te doen zien dat er meer staat dan hij in eerste instantie dacht. (Niet iederéén haalt als 14-jarige evenveel uit *Max Havelaar* als de dissertatie van Sötemann heeft blootgelegd!) Dat wil dus zeggen dat analyse en toelichting de lezer de mogelijkheid bieden meer of dieper te ervaren, met name *emotioneel*, maar zeker niet alleen. Toelichting op context e.d. heeft door vergroting van het referentiekader met name een *intellectueel* genoegen tot gevolg. Verder wordt het *creatieve* proces van de omzetting van de 'wereld in woorden' in beelden, gedachten en ervaringen verdiept en kan reflectie op het gelezene bijdragen tot vergroting van de *kritische zin*.

Daarvoor is wel nodig dat de leerling zelf onder woorden brengt wat hij ervaren heeft, zijn eigen oordeel formuleert over

(aspecten van) inhoud en vorm van de fictionele tekst.

De vraag is nu of systematische analyse van en toelichting op een tekst de meest adequate manier is om bij kinderen en pubers de ervaring te verdiepen. Zeker bij de moderne. Daartoe lijken een aantal heel andere verwerkingsvormen veel geschikter, te meer waar deze individueel werken of in kleine groepjes mogelijk maken. Ze kunnen voor allerhande doelen gebruikt worden. Ze kunnen kritische reflectie op het gelezene mogelijk maken o.a. door het gelezene te verbinden met eigen ervaringen.

Je kunt ze hanteren in het kader van boekpromoting: het presenteren van een representatieve passage kan anderen ertoe brengen het grotere werk in zijn geheel te gaan lezen. En je kunt zelfs bij de evaluatie van literatuuronderwijs gebruik maken van verwerkingsvormen. Misinterpretaties blijken gauw en leraar en leerlingen kunnen om verantwoording vragen zowel wat betreft keuze van bewerkte passages, keuze voor een bepaalde verwerkingsvorm en natuurlijk niveau van de tekst en van de bewerking. Tot slot is het zelfs mogelijk om een leerstofordening te baseren op verwerkingsvormen volgens het simpele schema: eenvoudige tekst - eenvoudige verwerkingsvorm (b.v. voorlezen); gecompliceerder tekst - eenvoudige verwerkingsvorm; eenvoudige tekst - gecompliceerde verwerkingsvorm (b.v. non-figuratieve dia's erbij maken) tot gecompliceerde tekst - gecompliceerde verwerkingsvorm (b.v. hoorspel maken).

Ik heb geprobeerd van die verwerkingsvormen zoals je ze overal tegenkomt een overzichtje te maken.

Het gaat om

- voorlezen - door leraar of leerling (en);
- voordragen;
- praten over of n.a.v. het gelezene;
- schrijven naar aanleiding van het gelezene variërend van het oude uittreksel tot het maken van een boekenkrant;
- lezen over en naar aanleiding van het gelezene;
- spelen naar aanleiding van het gelezene b.v. een interview met een romanpersonage, maar ook het bewerken tot toneel en dat opvoeren;
- een hoorspel maken van een verhaal of een fragment ervan;
- visualiseren van (een deel van) een verhaal of gedicht in de vorm van illustraties, maar ook van dia's, film, video e.d.;
- combineren van leeservaringen met geluid door bijpassende of contrasterende muziek te zoeken, maar ook een radioprogramma te maken;
- collages maken.

Ik denk niet dat ik u op het grote gevaar van deze werkwijze hoeft te wijzen. In de handen van een onbegaafde maar goedwillende moderne leraar verworden ze tot bezigheidstherapie. Dat kan natuurlijk nooit de bedoeling zijn. Met zorg gekozen, zorgvuldig voorbereid en met geduld begeleid bieden ze echter onver-

moede mogelijkheden ongeacht de doelstellingen die de leraar met zijn literatuuronderwijs nastreeft. Ze bieden nl. heel natuurlijke aanleidingen tot analyse, uitwisseling van ervaringen, onderlinge correctie en tot veel plezier.

Hiermee heb ik u voorzover in mijn vermogen ligt de belangrijkste ontwikkelingen geschetst in de didaktiek van de literatuur in Nederland.

Rest ons nog wat kleinwerk.

Naast het didaktiekboek *Zeggenschap* uit 1974, tweede druk 1978 is van Steven ten Brinke in 1976 uitgekomen *The complete mother-tongue curriculum* dat ook de didaktiek van het moedertaalonderwijs in het voortgezet onderwijs tot object heeft. Deze auteur, die groot gezag heeft in Nederland, meent dat in het literatuuronderwijs aan drie vragen van leerlingen tegemoetgekomen moet worden:

1. Wat is er zoal te lezen?
2. Waarom zou ik dat speciale boek moeten lezen?
3. Leer me de vaardigheden beheersen die ik nodig heb om die boeken te lezen.

Vreselijk nieuw lijkt dit allemaal niet, hooguit de eerste vraag, omdat het antwoord daarop vanzelfsprekend niet alleen literaire werken oplevert. De tweede vraag sluit aan bij de behoefte de leerling serieus te nemen. Hem alleen wat Ten Brinke noemt 'normaal functionele' zaken te laten lezen, waaronder hij verstaat dingen waarvan het nut direkt blijkt of die gewoon leuk zijn om te doen. De derde vraag sluit daarbij aan en verwoordt de neiging vaardigheden pas te trainen en kennis eerst aan te bieden op de momenten dat ze nodig zijn en bovendien eclectisch te werk te gaan.

Over poëzie-onderwijs heb ik eigenlijk erg weinig gezegd. Daar is ook, naar mijn idee, het minst veranderd. We hebben nog steeds de traditionele bloemlezingen al of niet met vragen en er is enige invloed merkbaar van Kenneth Koch, die zoals u weet in 1970 verslag deed van zijn werk met New Yorkse kinderen. Hij ontlokte kinderen poëzie door hen te verbieden te rijmen of andere grote-mensen-technieken toe te passen, maar door hen spontaan te laten reageren op zinnnetjes als 'ik wou dat ik ...' of in te laten gaan op opdrachten als 'iedere regel moet een vergelijking bevatten', of 'leef je eens in in de gevoelens en gedachten van een of ander *ding* bv. een vlag' etc. Hij ging ervan uit dat kinderen vanzelf kunnen dichten, dat je alleen de remmingen moet weghalen en aanleidingen bieden. In Nederland heeft Fred Portegies Zwart met deze werkwijze ervaring opgedaan in Amsterdam en erover gepubliceerd. Dat heeft natuurlijk een vrij

onkritische hausse in creativiteit tot gevolg gehad die overigens, voorzover dat vast te stellen is, zo goed als voorbij is. Als je op publicaties afgaat, zou je moeten vaststellen dat het poëzie-onderwijs in het slop is geraakt. Niet onlogisch overigens, gezien de ontwikkelingen die ik u geschetst heb.

Er is een opvallend grote aandacht voor het feit dat literatuuronderwijs niet pas in de vierde klas van het v.o. moet beginnen, maar een longitudinale zaak is, die in feite start bij het vertellen, voorlezen en plaatjes kijken op moeders schoot. Daaruit volgt een wat grotere aandacht voor jeugdboeken in de vakbladen, al blijft het bedroevend weinig. Alle lof verdient m.i. Marleen Wijma-Van der Laan die nu al 4 of 5 jaar in *Levende Talen* een vaste rubriek aan het jeugdboek wijdt. Ook mag niet onvermeld blijven het DCN-cahier *Jeugdboeken in de klas* van Josien Anker & Jan Boland en het *Project Jeugdliteratuur* van Tjeenk Willink/Noorduyn.

Tot slot: ik vind het verontrustend dat de kloof tussen universiteit en voortgezet onderwijs steeds groter dreigt te worden nu de school de doelstellingen voor het literatuuronderwijs niet meer aan de literatuur ontleent maar aan de leerling. We mogen hopen dat daarin verandering komt wanneer de universiteit de lerarenvariant van de opleiding gestalte heeft gegeven.⁸

Bibliografie

ANKER, JOSIEN EN JAN BOLAND, *Jeugdboeken in de klas*,
Wolters-Noordhoff, Groningen 1978

BERKHOUT, MARJAN, RIK VAN EXTER, HANNEKE LENTE e.a. *Lezen in de
brugklas of De werkelijkheid verbloemd*. Kritiese leraren, Amsterdam, 1976.

- BRINKE, STEVEN TEN, *The complete mother-tongue curriculum*, Wolters-Noordhoff-Longman, Groningen, 1976.
- DIJK, TEUN A. VAN, *Het literatuuronderwijs op school, een kritische analyse*. Van Gennep, Amsterdam, 1977.
- DROP, W. *Indringend lezen 2, Analyse van verhalend proza*, Wolters-Noordhoff, 1970.
- DROP, W., F.Ch. VAN GESTEL, J.W. STEENBEEK, *Mingezind-liefde in de Nederlandse literatuur. Variaties op een thema 7*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1969.
- DROP, W. EN J. STEENBEEK, *Indringend lezen 1. Close reading van poëzie*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1970.
- GIELEN, JOS, TOINE KOOPS, CHARLES LAEVEN, GERARD VELDEERS, *Massaliteratuur, een onderzoek naar de schriftroman Saskia*, Nijmegen, 1974.
- GRIFFIOEN, JAN EN HARM DAMSMA, *Zeggenschap, grondslagen en een uitwerking van een didaktiek van het Nederlands in het voortgezet onderwijs*. Tweede druk. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1978.
- De inhoud van de vorm. De Nieuwe Gids 1885-1894. Maatschappij en Politiek*, gekozen en ingeleid door B. van Tijn, Em. Querido, Amsterdam, 1975.
- KAYSER, *Das sprachliche Kunstwerk. Eine Einführung in die Literaturwissenschaft*. dreizehnte Auflage, Francke Verlag, Bern und München, 1968.
- KOCH, KENNETH, *Wishes, lies and dreams. Teaching children to write poetry*. Vintage Book, Chelsea House, New York, 1970.
- KOUSBROEK, RUDY, *De waanzin aan de macht, anathema's 4*. Meulenhoff, Amsterdam, 1979.
- Levende Talen, maandblad van de Vereniging van Leraren in Levende Talen*, Wolters-Noordhoff, Groningen.
- LODEWICK, H.J.M.F., *Litteraire Kunst*, eenenveertigste druk. Malmberg, Den Bosch.
- LODEWICK, H.J.M.F., *Literatuur-geschiedenis en bloemlezing*, drieëntwintigste druk, Malmberg, 's-Hertogenbosch, 1969.
- MAATJE, FRANK C., *Literatuurwetenschap, grondslagen van een theorie van het literaire werk*. A. Oosthoek, Utrecht, 1970.

ORTEGIES ZWART, FRED, *Poëzie als kinderspel*, De Bezige Bij, Amsterdam, 1975.

WERKGROEP KINDER- EN JEUGDLITERATUUR, *Het kinderboek vanuit een andere hoek*, 1 en 2, 1976 & 1978. NBLC, Den Haag.

Eindnoten:

- 1 Toch verantwoord maar erg weinig auteurs hun opvattingen daaromtrent, waardoor de doelstellingen die zij met hun literatuuronderwijs nastreven iets arbitrairs krijgen. Jan Griffioen heeft als eerste zijn in 1974 verschenen *Zeggenschap* op een uitvoerige en zeer persoonlijke visie op mens, maatschappij en onderwijs gebaseerd. In 1977 heeft Teun A. van Dijk een mislukte poging in diezelfde richting gedaan met zijn door alle besprekers gekraakte *Het literatuuronderwijs op school*.
- 2 De eerlijkheid gebiedt te vermelden dat deel 1 met een co-auteur J. Steenbeek gemaakt is. Scholieren (en hun leraren) spreken echter van 'de paarse en de groene Drop'.
- 3 Als voorbeeld kan gelden *Ik heb al een boek* van Ton Anbeek en Jan Fontijn. Zij schrijven in hun *Verantwoording*: 'Wat betreft de romantheorie: wij zijn uitgegaan van de vooronderstelling dat het leesplezier van de leerling vergroot wordt, als hij enig inzicht krijgt in de verschillende manieren die er bestaan om een verhaal te vertellen'. (p. 5)
- 4 Met deze formulering bekent Griffioen zich schatplichtig aan Steven ten Brinke, *The complete mother-tongue-curriculum*, Groningen, 1976.
- 5 Wellicht is deze conclusie toch voorbarig. Immers, de aandacht voor de leerling/lezer is in de literatuurwetenschap ook op de voorgrond geraakt gezien de opkomst van de receptie-estetica.
- 6 Hoeveel voordelen thematisch moedertaalonderwijs ook heeft, voor de literatuur lijkt het me een wezensvreemde aanpak. Griffioen zegt: 'Je least niet over de *eenzaamheid* bij Anna Blaman om dan vervolgens geïnteresseerd te gaan uitzoeken hoe Heere Heersema daarmee omspringt'. (Griffioen 1979, 314) Ik denk dat dit juist is hoewel veel mensen een voorkeur ontwikkelen voor bepaalde genres romans, bv. oorlogsboeken, detectives, SF, of thrillers. Deze laatste aanduidingen zijn immers zo grof, dat ze veel meer omvatten dan onder 'n thema in bovenbedoelde zin wordt verstaan.
- 7 Hoe radicaal de breuk met de traditie voor velen is, moge blijken uit de twee volgende citaten. 'Onze stofkeuze wordt dus bepaald door de vraag of een tekst 1. voor een bepaalde leeftijd 2. op een bepaald niveau 3. voor een bepaalde sekse van 4. een bepaalde leerling 5. uit een bepaald milieu betrekking heeft op *leven en samenleven*'. (Griffioen 1978, p. 317).

'... two objectives for teaching fiction, viz.

1. Orientation about what to read (...)
 2. Orientation about why certain books could be read (...) 'We can thus add as a third objective (...)'
 3. Acquiring the ability to read books and poems you want to read (...).
- (Ten Brinke 1976), p. 73/74).

- 8 Ik dank het idee voor de rubricering van de doelstellingen voor een belangrijk deel aan een onuitgegeven stuk van drs. G. Westhoff, medewerker van het P.D.I. van de Rijksuniversiteit van Utrecht.

Ochtendzitting

donderdag 30 augustus 1979

Onderwerp: Taalkunde
Voorzitter: 'De beoefening van de moderne taalkunde in Nederland' door
prof. dr. M.C. van den Toorn (KU Nijmegen). prof. dr. R.S.
Kirsner (Los Angeles).
Voorzitter; 'Opvattingen over het A.B.N.' door dr. J.W. de Vries (RU
Leiden). prof. dr. W.Z. Shetter (Bloomington).

De beoefening van de moderne taalkunde in Nederland door prof. dr. M.C. van den Toorn (KU Nijmegen)

Het is bij onze colloquia gewoonte geworden dat één van de lezingen gewijd is aan een beschouwing van de taalkunde zoals die in Nederland beoefend wordt. Ikzelf heb twaalf jaar geleden in Den Haag een uiteenzetting gegeven over de toenmalige stand van de moderne Nederlandse taalkunde. Schultink heeft drie jaar later in Gent de moderne grammaticastudie in Nederland beschouwd in het kader van de internationale taalwetenschap en nadat Kooij in Noordwijkerhout (in 1973) de aandacht had gevraagd voor het praktische probleem van de woordvolgorde in het Nederlands, heeft op het colloquium van 1976 te Antwerpen Daems de traditie weer voortgezet met een voordracht over de hedendaagse Nederlandse taalkunde, waarbij hij zijn gehoor de vraag voorlegde: wat kunnen we er zoal mee doen. Op deze traditie zal ik vandaag geen uitzondering maken: ook mijn lezing van vanmorgen is gewijd aan aspecten van de moderne taalkundebeoefening in Nederland.

Nu is dit onderwerp, hoe veelomvattend ook, nog wel te overzien, zeker wanneer we het begrip 'modern' beperken tot de laatste tien of twaalf jaar. Maar alleen het signaleren van alles wat in zo'n decennium verschenen is, zou een verkeerd licht werpen op de hedendaagse taalkunde, want het gezicht daarvan wordt niet uitsluitend bepaald door wat er zoal gepubliceerd is, maar ook nog door het linguïstisch werk dat al langer bestaat, dat zich in de traditie een vaste plaats heeft verworven en dat in de opleiding van taalkundigen een rol van betekenis speelt. Bij dat laatste denk ik o.m. aan verschillende traditionele grammatica-en fonologie-boeken. En al het nieuwe van het laatste decennium is letterlijk teveel om op te noemen; bovendien leent een catalogus van werken, zelfs een beredeneerde catalogus, zich slecht voor een lezing. Hoe instructief zoets ook moge zijn,, een opsomming is vervelend om naar te luisteren. Daarom zoek ik het liever in een globaal overzicht, waarbij ik zal proberen enkele grote lijnen aan te wijzen. Het spreekt vanzelf dat het noemen van namen daarbij niet helemaal te vermijden is.

Bij een overzicht van de beoefening der moderne taalkunde in Nederland kunnen we ons onderwerp verdelen in twee afzonderlijke studievelden, gebieden die overigens - en men kan dat betreuren - steeds meer uit elkaar komen te liggen. Het eerste onderdeel betreft de studie van de grammatica pur sang, de zuivere linguïstiek als men dat zo wil noemen, of de grammatica-wetenschap, en daaronder valt dan niet alleen syntaxis en morfologie, maar ook de fonologie en de semantiek. Het tweede gebied betreft de studie van het taalgebruik of het taalgedrag; we zouden van een taalgedragswetenschap kunnen spreken en met deze term sociolinguïstiek, pragmalinguïstiek en psycholinguïstiek kunnen omvatten. Waar de grammaticawetenschap zich bezig houdt met de structuur van het instrument 'taal', richt de taalgedragswetenschap zich op het functioneren van dat instrument. Dat het ene gebied niet zinvol kan bestaan zonder het andere (vooral het tweede niet zonder kennis van het eerste) is wel duidelijk; vandaar dat het uiteengroeien van deze twee takken van taalkunde, ja zelfs een onderlinge animositeit en minachting tussen beider beoefenaars, ernstig betreurd moet worden. Naast deze twee gebieden van modern taalkundig onderzoek bestaat natuurlijk nog het historisch taalkundig onderzoek en de filologie, die uiteraard modern kunnen zijn zonder moderne taalkunde genoemd te mogen worden. We gaan hierop in dit verband niet nader in.

Wanneer we dan eerst stilstaan bij de zgn. grammaticawetenschap pur sang dan valt daaraan weer een theoretisch en praktisch aspect te onderscheiden en het zal voor niemand van U iets nieuws zijn wanneer we vaststellen dat dat eerste aspect, het theoretische, veruit de meeste aandacht heeft gekregen. Die theorie is vrijwel zonder uitzondering de transformationeel-generatieve taaltheorie en het opvallende daaraan is dat zich geen specifiek Nederlandse variant van de TGG heeft ontwikkeld. Terecht kan men zeggen, want een wetenschappelijke theorie is internationaal gemeengoed en een afzonderlijke Nederlandse TGG-variant zou even absurd genoemd mogen worden als bijvoorbeeld een aparte Nederlandse fysica of astronomie, zoals Schultink negen jaar geleden al betoogd heeft.

Toch is dat alles niet zo voor de hand liggend als het op het eerste gezicht lijkt. Het wat oudere structuralisme in de taalkunde - we gebruiken hier de term structuralisme in tegenstelling tot de generatieve taalkunde, hoewel de laatste uit de eerstgenoemde is voortgekomen - had namelijk van lieverlee wèl een eigen gezicht aangenomen in Nederland of misschien nog beter gezegd (maar minder vleidend): het had misschien geen eigen gezicht, maar in ieder geval wel een gezicht dat afweek van alle andere! Door het eclectisch verwerken van buitenlandse linguïstische publikaties zijn Nederlandse structuralistische taalkundigen niet in te passen in of aan te sluiten bij buitenlandse

scholen als die van Praag of Kopenhagen of bij het Bloomfieldianisme. Kenmerkend voor de Nederlandse aanpak is altijd geweest de aandacht voor de semantiek en het niet-uit-de-weggaan van introspectie. Met andere woorden: het harde behaviorisme heeft zich hier nooit door kunnen zetten, de betekenis als component van een taaluiting is nooit geheel buiten beschouwing gelaten, en het eclecticisme zorgde er verder voor dat het Nederlands structuralisme zulke uiteenlopende figuren te zien geeft als A.W. de Groot, E.M. Uhlenbeck, Van der Lubbe en Paardekooper, om slechts enkele markante namen te noemen.

Bij de Nederlandse TGG-beoefenaars is een dergelijke diversiteit niet waar te nemen. Voorzover zich verschillen voordoen zijn die terug te brengen tot een voorkeur voor de Chomskyaanse theorie en de interpretatieve semantiek of een voorkeur voor het kader dat de generatieve semantiek biedt. En uiteraard doen zich verschillen voor naarmate een onderzoek langer geleden heeft plaatsgevonden of zeer recent van aard is. Zo zijn er studies verricht die geheel in het raam van de Standaardtheorie ondernomen zijn en die daardoor alweer verouderd zijn in vergelijking met recent werk waaraan de sporetheorie ten grondslag ligt. Dat betekent niet dat het oudere werk waardeloos is geworden; om meer dan één reden blijft het zijn waarde behouden: het heeft bijgedragen tot dieper inzicht, het bevat veelal belangrijk materiaal, en het kan methodologisch vruchtbaar zijn gebleken. Er is met dat al ook kwantitatief veel gebeurd: wanneer ik alleen naga wie in de laatste jaren (sinds mijn vorige lezing in 1967) op een transformationeel-generatief onderwerp gepromoveerd zijn, dan moet ik o.m. de namen noemen van Klooster, Verkuyl, Botha, Seuren, Evers, Wissing, B.F. Al, Booij, Zonneveld (allen te Utrecht), Van der Geest, Pollmann, Th. Janssen, J. Aarts, Klein (te Nijmegen), Van Riemsdijk en Koster (te Amsterdam). Daarnaast is dan gewag te maken van een groot aantal andere publikaties, variërend van inleidingen, zoals de bekende *Basiskursus* van De Haan, Koefoed en Des Tombe, en uitvoerige studies als van Blom en Daalder, tot zeer veel artikelen in tijdschriften als *Studia Neerlandica*, *De nieuwe taalgids* en vooral *Spektator*.

Zoals gezegd: al dit werk is niet specifiek Nederlands maar het sluit volledig aan bij en past in het kader van de Amerikaanse TGG, ja volgt deze niet zelden op de voet en tot in de laatste nieuwigheden van de theorie. Het voorbeeldmateriaal is naast Nederlands dikwijls ook Engels (tien van de zojuist opgesomde doctores hebben hun werk ook nog in het Engels geschreven) en de claims die gemaakt worden, zijn veelal gericht op een universele grammaticatheorie en niet alleen geldig voor één taal i.c. het Nederlands. In overeenstemming met dit laatste is dat de meeste proefschriften op dit gebied verdedigd zijn

onder toezicht van de leerstoelhouders in de algemene taalwetenschap; het aantal promoties bij ordinarii in de Nederlandse taalkunde is daarentegen de laatste tien jaar opvallend gering.

Het universele kader waarin men werkt brengt met zich mee dat ook veel meer aandacht dan vroeger wordt gegeven aan algemeen methodologische vraagstukken. In de literatuuropgaven van taalkundewerken treft men tegenwoordig de namen van Popper, Nagel, Toulmin, Harré, Kuhn en Lakatos even veelvuldig aan als die van Chomsky, Bach of Fillmore. Deze methodologische bezinning, ja bewustwording, is één van de meest markante trekken van de moderne taalkunde. Het leidt er zelfs toe dat de theorie het onderzoek in dwingende banen voert, ook als dat tot onverwachte resultaten voert. In een studie van Alied Blom en Saskia Daalder wordt deze problematiek als volgt verwoord: 'Ofwel men stelt dat de theorie impliceert dat deze toepassingen van begrippen niet mogelijk zijn, ofwel men stelt de begripstoepassingen centraal en verwerpt de algemene principes'.¹ Blom en Daalder kiezen zonder aarzeling voor het eerste standpunt en begeven zich daardoor in een methodologische richting die ook de natuurwetenschapper niet vreemd is. Het was immers niemand minder dan Einstein die beweerde: 'erst die Theorie entscheidet, was man beobachten kann'.² We moeten bij dit alles onwillekeurig terugdenken aan de taalwetenschap van het einde van de vorige eeuw: ook toen zochten de Junggrammatiker aansluiting bij de methodologie van de exacte wetenschappen, speciaal bij de formulering van hun klankwetten, waaraan 'Ausnahmslosigkeit' moest worden toegekend. Klankwetten waren immers gelijk te stellen met blind werkende natuurwetten. De linguïstiek zowel als de fysica zijn sindsdien van inzicht veranderd; dat hoeft ons hier niet verder bezig te houden. Opvallend is echter wel dat in onze dagen een vergelijkbare methodologische parallellie waar te nemen valt tussen de taalkunde en de natuurwetenschap. Niet alleen in dit opzicht doen de TGG-taalkundigen ons denken aan de Junggrammatiker; ook in geestdrift en strijdbaarheid doen ze niet voor elkaar onder.

Het zou een onjuiste indruk vestigen als ik zou beweren dat de transformationele taalkunde de enige stroming in Nederland uitmaakte. Ze is ongetwijfeld de belangrijkste, maar daarnaast moeten we op ander werk wijzen. In de allereerste plaats denken we dan aan het oeuvre van Paardekooper, die in z'n eentje gestaag doorgaat met een zeer persoonlijk syntactisch onderzoek. Paardekooper hanteert heel andere uitgangspunten dan in de TGG gebruikelijk zijn. Bij hem nemen we zelfs een afkeer van theorievorming waar; voor hem gelden in de eerste plaats de taalfeiten en hij waarschuwt met klem tegen theoretische vooroordelen. Het gevolg daarvan is dat Paardekooper een taalbeschrijving levert die een demonstratie is van een bepaalde methode,

zonder dat op grond van een theorie toetsbare voorspellingen in de vorm van grammaticaregels gegeven kunnen worden. Paardekooper heeft zich daardoor altijd beperkt tot taalbeschrijvingen, die naar zijn eigen mening een dieper inzicht geven in de bouw van de taal, maar die niet aantonen waarom de descriptie zo en niet anders moet uitvallen. Doordat de auteur zich in zijn zeer uitvoerig oeuvre tot de descriptie beperkt, blijven ook generalisaties veelal achterwege. Een stap op die weg heeft Paardekooper echter wel gezet bij de formulering van zijn patronen, woordgroepen die een vaste en kenmerkende structuur vertonen. Als een ideaal voor de toekomst geldt dan het ontwerpen van een abstract patroon, waarvan de concrete invullingen afgeleid kunnen worden. Paardekooper acht zich van dat ideaal nog ver verwijderd, en toont inmiddels aan dat het mogelijk is zich met minder tevreden te stellen. En niet zelden voert dat tot verrassende resultaten: louter op basis van oppervlakteverschijnselen heeft hij meermalen zuiver formeel werkend (en heel consequent) diepgaand inzicht in ambiguïteit kunnen verschaffen.³ Door zijn terminologisch onderscheid tussen verschillende oppervlaktestructuren heeft hij de Nederlandse taalkunde trouwens blijvend verrijkt met heel bruikbare termen als aanloop, begingroep, middengroep, eindgroep en uitloop. Iedereen kan met deze begrippen werken en ik wil met veel nadruk stellen dat Paardekoopers werk, ondanks de principiële kritiek die men erop kan uitoefenen, uiterst waardevol is in observationeel opzicht. Iedere grammaticus die een syntactisch verschijnsel onderzoekt, doet er goed aan eerst te kijken wat Paardekooper er al van gezegd heeft: over verrassend veel taalmateriaal heeft hij observaties gepubliceerd waaraan men niet zonder schade voor eigen werk voorbij kan gaan.

Na het theoretisch en methodologisch zo belangrijke TGG-werk en de minder theoretisch gefundeerde, maar meer op de praktijk gerichte taalbeschrijving van Paardekooper vraag ik Uw aandacht voor werk dat uitsluitend een praktisch doel moet dienen: de Algemene Nederlandse Spraakkunst of kortweg de ANS. Op het vorige colloquium heeft onze huidige voorzitter, dr. J. de Rooij, een korte mededeling gedaan over de voorgeschiedenis van de ANS. Zoals U allen weet is het initiatief tot dit werk terug te voeren op resoluties, die op het vierde en vijfde colloquium (1970 en 1973) werden aangenomen en waarin de wenselijkheid werd bepleit van een moderne Nederlandse grammatica voor algemeen gebruik. Daarbij gingen de gedachten uit naar een beschrijvende, maar ook gematigd normatieve grammatica, zoals we die voor het Frans, Duits en Engels vinden in het werk van, respectievelijk, Grevisse, Duden en Quirk. De doelgroep voor de ANS moet bestaan uit anderstaligen die reeds Nederlands kennen, uit dialectsprekers, en uit ABN-sprekers die behoefte aan een norm gevoelen. Het spreekt vanzelf dat de ANS ook diensten moet kunnen bewijzen bij het onderwijs van het Nederlands als vreemde taal, maar dan

niet als cursusboek, doch als achtergrond-informatie voor de docent.

Deze doelstellingen zijn wel duidelijk, maar het werk aan de ANS brengt in de praktijk ongekende en onvoorziene moeilijkheden met zich mee. Sinds begin 1977 is gesubsidieerd door FKFO en ZWO, een redactie van vier jonge neerlandici - twee Belgen, twee Nederlanders - te Nijmegen aan het werk getogen, daarin bijgestaan door een driekoppige hoofdredactie en een leescommissie van gevarieerde samenstelling. Tot die commissie behoort o.m. het gehele Belgisch-Nederlands Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek; dat zijn alle kroondocenten in de Nederlandse taalkunde in België en Nederland. Met elkaar proberen al deze taalkundigen tot overeenstemming te komen over de ANS en in beginsel kunnen nu de volgende uitgangspunten geformuleerd worden.

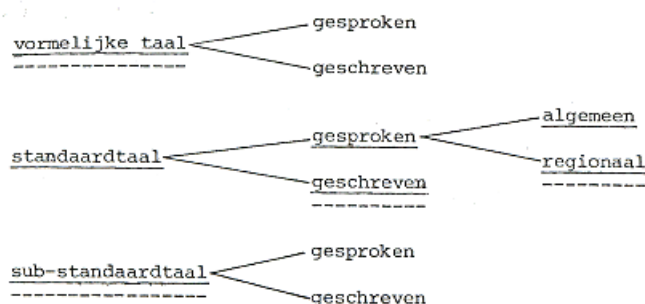
De ANS is gebaseerd op modern Nederlands taalgebruik, zoals dat tot uiting komt in de zgn. standaardtaal. De redactie heeft voor het begrip standaardtaal gekozen om de langzamerhand wat belaste term Algemeen Beschaafd (of AB of ook ABN) te vermijden. Immers de term 'beschaafd' is bijzonder lastig te omschrijven en in de praktijk blijken nogal wat meningsverschillen te bestaan. De term 'standaardtaal' is in dit opzicht veel minder beladen: we verstaan daaronder de taal die in alle regio's van het Nederlandse taalgebied bruikbaar is in zgn. secundaire relaties, d.w.z. in het contact met 'vreemden'. Men denke daarbij aan de omgang met winkelpersoneel, loketbeambtes, conducteurs, onbekende medereizigers met wie men in gesprek komt e.d. In de primaire relaties is men veel sneller geneigd vertrouwelijke varianten, afwijkend van de standaardtaal, te gebruiken: onder goede bekenden, in de familiekring, enz.

De standaardtaal is dus boven-gewestelijk en door het hele Nederlandse taalgebied bruikbaar. Dat wil niet zeggen dat een Groningse buschauffeur die een kaartje verkoopt aan een Randstadbewoner niet als Groninger herkenbaar zou zijn; dat is hij wel, maar ook de Randstadbewoner is als zodanig herkenbaar. Het gebruik van de standaardtaal laat een dergelijke regionale herkomst, die vooral door uitspraak-eigenaardigheden blijkt, onaangetast, terwijl juist bij de definiëring van het ABN zulke eigenaardigheden grote moeilijkheden boden, doordat men het begrip 'beschaafd' in de eerste plaats aan de uitspraak relateerde. Kenmerkende uitspraak-eigenaardigheden blijven in de ANS als regel buiten beschouwing; voorzover morfologische en syntactische afwijkingen van de standaardtaal een dusdanige verbreiding hebben gevonden dat ze in grote delen van het taalgebied bekend zijn, kunnen ze in de ANS geregistreerd worden.

Die registratie kan onder een drietal gezichtspunten plaats vinden. Sommige taalvormen zullen als regionaal bestempeld worden: dat kan gevallen van afwijkend voorzetselgebruik betreffen, zoals *op vakantie* versus *met vakantie*, maar ook meervoudsvormen zoals *leraars* versus *leraren*. Daarnaast bestaan taalvormen die het predikaat sub-standaard krijgen: dat betreft voornamelijk afwijkingen van de standaardtaal die in de grote steden van het Westen van Nederland veel gehoord worden, maar die door de gebruikers van die vormen niet licht in geschreven taal zouden worden gebezigd. Tot zulke sub-standaard vormen rekenen we verbale vormen als *hij heb* en *hun hebbe*. Dan is er ten derde het taalgebruik dat we vormelijk kunnen noemen; hieronder vallen plechtige vormen die men alleen in verheven toespraken of geschriften gebruikt, zoals de aanspreekvorm *gij*.

Met het vermelden van geschreven taal hebben we een andere categorie van taalgebruik ter sprake gebracht. Men kan in het Nederlands een onderscheid maken tussen spreektaal en schrijftaal, of tussen gesproken taal en geschreven taal. Tussen beide soorten van taalgebruik bestaat een onderscheid dat echter in het geheel niet meer zo groot is als een halve eeuw geleden. De geschreven taal wordt in het Nederlands niet meer zo zeer gekenmerkt door een aparte schrijftaal, die in scherpe tegenstelling zou staan tot de omgangstaal, maar meer door een licht afwijkend woordgebruik (op zichzelf dus weer geen onderwerp voor de ANS). In een geschreven tekst gebruikt men allicht woorden die in de alledaagse omgangstaal minder frequent zijn (*men, heden, zenden, gaarne*, enz.). In de vormleer en de syntaxis komen deze verschillen echter zelden of nooit tot uiting. Voorzover dat toch het geval is worden typische schrijftaal-eigenaardigheden in de ANS als zodanig gesignaleerd. Uitgangspunt van de taalbeschrijving is echter steeds de gesproken taal, waarbij de gesproken taal een geïdesliseerde vorm van taalgebruik vertegenwoordigt. De mens die zijn taal spreekt, vergist zich vaak, hij verspreekt zich, ontspoot of maakt zijn zinnen niet af. Daardoor kan een bandopname van gesproken taal niet zonder meer uitgangspunt voor een grammaticale beschrijving zijn. Iedere taalgebruiker weet echter hoe zijn gesproken taal idealiter zou moeten luiden: het is die taal die in de ANS beschreven wordt.

Met dat al onderscheiden we de volgende variëteiten:



Het onderstreepte taalgebruik is de basis van de ANS. De onderstippelde variëteiten worden - indien nodig - expliciet vermeld.

(Enkele	<u>vormelijke taal</u> :	<u>gij, ener, wie uwer, eens</u> (lidwoord)
voorbeelden:	-----	
	<u>geschreven taal</u> :	<u>men, ener, eens</u> (lidw.)

	<u>regionaal</u> :	<u>gij, leraars, hij durft niet komen</u>

	<u>substandaard</u> :	<u>zullie, we motte, hun hebbe</u>

De registratie van het taalgebruik, zoals de ANS dat nastreeft, is in beginsel beschrijvend van aard, en niet principieel normatief. Door de vermelding van regionale en sub-standaard taalvormen is echter voor de gebruiker een zekere norm geïmpliceerd, tenminste voorzover die gebruiker die norm wil aanvaarden. Dat is echter in eerste instantie een beslissing van die gebruiker; de redactie van de ANS stelt zich op het standpunt dat ze registrerend te werk moet gaan en niet zedemeesterend.

Voor de ANS worden door de redactie vrijwel alle publikaties over Nederlandse grammatica van de laatste vijftig jaar (en vaak nog oudere) doorgewerkt en zo nodig verwerkt. Dat betekent dat niet vanuit één theoretisch kader gewerkt kan worden, hoe elegant dat overigens zou kunnen lijken. De indeling van de ANS is echter traditioneel en gebaseerd op de gebruikelijke indeling in woordsoorten en zinnen (hoofdzinnen en bijzinnen).

Voor deze indeling is gekozen vanuit de sterke publiekgerichtheid die leidraad is voor de redactie: de ANS is niet in de eerste plaats bestemd voor linguïstisch geschoolden, maar voor een breed publiek van belangstellenden, waaronder ook buitenlanders. Dat heeft consequenties voor indeling en terminologie. Er wordt naar gestreefd zo weinig mogelijk technische termen te gebruiken en deze voorzover nodig te beperken tot de meest gangbare. Een verklarende lijst van termen zal aan de tekst van de ANS voorafgaan en daarin zullen definities en voorbeelden de gebruikte termen toelichten. Men zal er 'lidwoord', 'bijzin', 'onderwerp' e.d. in aantreffen, maar geen technische begrippen als 'conjunct gebruik', 'ingebede zin' of 'endocentrische woordgroep'.

Dit laatste betekent niet dat de redactie zich bijvoorbeeld zal afsluiten voor de resultaten van de transformationele taalkunde. Voor de niet-taalkundige gebruiker van de ANS zal dat echter niet resulteren in gespecialiseerde beschouwingen. Voor de linguïstisch-geïnteresseerde die een duidelijke uitspraak wil: de ANS houdt zich niet op met dieptestructuren, maar met oppervlaktestructuren en bij de behandeling van woordvolgordekwesties zullen structuralistische inzichten een rol spelen.

Dit alles klinkt, hoop ik, redelijk en begrijpelijk, maar hoe ziet nu in de praktijk het werk aan de ANS eruit? In de eerste plaats blijkt heel pijnlijk het ontbreken van allerlei voorstudies, zodat de redacteurs van de ANS vaak voor de opgave gesteld worden pionierswerk te verrichten. Om slechts één gebied te noemen: de woordvolgorde van het Nederlands is alleen maar sporadisch en onvolledig beschreven. Een hanteerbare uiteenzetting van de Nederlandse woordvolgorde blijkt uiterst moeilijk te verwezenlijken. En dat geldt voor veel meer syntactische en morfologische onderwerpen. - In de tweede plaats is het dikwijls heel moeilijk en soms onmogelijk gebruik te maken van allerlei theoretisch taalkundig werk. Vooral publikaties in het veld van de TGG-taalkunde zijn zo gecompliceerd en sophisticated dat een verwerken daarvan naar een algemeen begrijpelijk niveau niet kan.

Dat brengt ons op een andere praktische moeilijkheid: de terminologie. De redactie houdt, zoals gezegd, rekening met het grote publiek dat de ANS moet kunnen raadplegen. Daarom worden al te technische termen vermeden, maar dat stelt weer hoge eisen aan de beschrijvingskunst van de redactie. Nu pas blijkt hoe handig een term als nominale constituent is of NP en PP, en het omschrijven daarvan kost niet geringe hoofdbreken. Uiteraard moeten gangbare termen wel gebruikt worden en dat impliceert dat een gebruiker van de ANS wel een bepaald kennisniveau dient te bezitten. Waar men kan stellen dat iedereen die kan lezen en het alfabet kent, een alfabetisch geordend woordenboek kan

raadplegen, daar dient men zich te realiseren dat de ANS hier veel hogere eisen stelt. Een gebruiker moet nu eenmaal enig benul hebben van grammatica; we zouden kunnen zeggen dat men voor het begrijpen van de ANS toch in enigerlei vorm voortgezet onderwijs moet hebben gevolgd.

Een laatste praktisch probleem is het normatieve karakter dat de ANS enigszins moet hebben. Hier doen zich opeens verschillende opvattingen voor bij Noord en Zuid. Onze taalgenoten in België hebben een veel sterker behoefte aan duidelijke normen (dus ook afkeuringen) dan de Nederlanders die een veel grotere tolerantie vertonen t.a.v. regionaal en sub-standaard taalgebruik. Bovendien blijkt de afbakening van begrippen als vormelijk, schrijftaal, regionaal en sub-standaard in de praktijk steeds op moeilijkheden te stuiten, wat binnen de redactie en de leescommissie tot weliswaar interessante maar ook tijdrovende discussies aanleiding geeft. Ook hier merken we weer heel duidelijk het gebrek aan studies over de waardering van taalvariëteiten; de sociolinguïstiek kan hier nog heel wat ontginnen!

Met dit laatste punt, dames en heren, ben ik aangeland bij het tweede studieveld dat ik in het begin noemde: de taalgebruikswetenschap. Gezien de tijd die mij rest, wil ik er niet te uitvoerig bij stilstaan. Onder taalgebruiks- of taalgedragwetenschap kunnen we de psycholinguïstiek, de sociolinguïstiek en de pragmalinguïstiek rekenen, waarbij dan meteen vastgesteld kan worden dat de eerstgenoemde het meest geavanceerd mag heten en dat de laatstgenoemde tot nu toe de minste resultaten heeft geboekt. Pragmalinguïstiek bestudeert de taaluitingen als sociale handelingen en tracht de condities op te sporen waaronder taalhandelingen passend zijn. Wat op dit gebied tot stand is gebracht - ook in Nederland - is nog verkennend van aard en meer dan globale inleidingen in de problematiek van het vak vinden we eigenlijk nog niet. Heel sterk hangt dat samen met het ontbreken van een theorie vanwaaruit het onderzoek verricht zou moeten worden.

De psycholinguïstiek daarentegen heeft veel meer kunnen bereiken, dankzij de reeds langer bestaande psychologie uiteraard. Het object van deze wetenschap is de studie van taal als een van de menselijke vaardigheden of vermogens, in relatie tot andere eigenschappen van de mens. Vooral het proces van taalverwerving krijgt daarbij veel aandacht, zowel het moedertaal-leren door het jonge kind als het verwerven van een vreemde taal. Dat laatste aspect is uiteraard van belang voor de neerlandici extra muros. Over vreemde-taalverwerving of tweede-taalverwerving is de laatste tijd veel onderzoek verricht; een handzaam overzicht daarvan is te vinden in het *Handboek voor de toegepaste taalkunde* van Van Els e.a. Niet alleen bij dit dikke boek is opvallend hoezeer de Nederlandse psycholinguïsten bij hun Amerikaanse

vakbroeders in het krijt staan. Ook in de mooie kleine inleiding van Gerard Kempen *De taalgebruiker in de mens* is meer dan driekwart van de aangehaalde literatuur van Amerikaanse origine.

Net als in de grammatica blijkt voor ons de Amerikaanse linguïstiek nog steeds toonaangevend en in de laatste tak van taalwetenschap die we hier noemen, de sociolinguïstiek, is het al niet anders: het is vrijwel onmogelijk een sociolinguïstische publikatie van de laatste jaren op te slaan zonder de naam van de Amerikaan William Labov als lichtend voorbeeld te vinden (en niet ten onrechte overigens). De sociolinguïstiek als studie van taal onder het aspect van groepsgedrag, in het bijzonder gerelateerd aan maatschappelijke groepen, mag zich in de laatste jaren in Nederland in een grote belangstelling verheugen. Vergissen we ons niet, dan is het vooral een jongere generatie van taalkundigen die zich aangetrokken voelt tot dit vak-in-opkomst. Verklaarbaar is dat alles genoegzaam uit de teleurstelling in het TGG-model, die zich van velen meester heeft gemaakt. Men voelde zich onbevredigd door een abstractie als de 'ideal native speaker', meende dat aan de realiteit van het taalgebruik te zeer voorbij werd gegaan en wilde meer aandacht voor de communicatieve taalvermogens van de mens. Om te beklemtonen dat hier wel degelijk van taalkunde sprake is, werd de oudere term taalsociologie vervangen door sociolinguïstiek, zoals ook taalpsychologie vrijwel algemeen werd afgelost door psycholinguïstiek. Dat kan echter niet voorkomen dat juist de sociolinguïstiek een sociale wetenschap is en te kampen heeft met alle moeilijkheden van de sociale wetenschappen. We noemen daarvan slechts: een weinig geavanceerde theorievorming (zeker vergeleken bij de TGG), handicaps van praktische aard (enquêtes en interviews kosten veel tijd en geld), en het weliswaar begrijpelijke, maar onvervulbare verlangen van jonge onderzoekers meteen tot maatschappelijk relevante onderzoeksresultaten te komen. Hoe veel moeilijkheden gemoeid zijn met de sociale toepasbaarheid van de taalkunde is duidelijk geworden bij het werk aan zgn. taalcompensatieprogramma's voor kinderen met zgn. taalachterstand. De toevoegingen 'zgn' zijn veelzeggend: de terminologie in de sociolinguïstiek is soms zwaarbeladen en wie van taalachterstand of -deficiëntie spreekt in plaats van taaldifferentiatie en diglossie prijst zich uit de markt door een sociaal te verwerpen benadering van zijn object.

En daarmee raken we aan een vierde probleem waarmee de sociolinguïstiek te maken heeft: voor velen is deze wetenschap niet waardevrij, maar alleen vanuit een bepaalde politieke optiek te beoefenen. Die politieke visie komt wel altijd van één bepaalde kant. Vandaar dat studenten altijd de taal van arbeiders willen onderzoeken, zonder dat zij duidelijk kunnen maken - zoals Karel van het Reve al eens heeft betoogd⁴ - waarom de

taal van arbeiders interessanter is dan de taal van kantoorbedienden of logopedistes. En ook valt het op dat er sociolinguïsten zijn die steeds maar weer manipulerend taalgebruik willen ontmaskeren in onze consumptiemaatschappij. Vooral de taal van de werkgevers blijkt dan een dankbaar object te zijn, maar nimmer wordt een dergelijk onderzoek ondernomen naar het taalgebruik van de vakbonden. Een uitvloeisel van deze politieke houding is ook de grote tolerantie t.o.v. taalvariëteit, ook als dit de zgn. sub-standaard variëteit betreft; het is edel als men niemand op zijn taal wil discrimineren, maar de realiteit leert ons anders. Sociale verschillen en de daaruit voortvloeiende discriminaties komen in de taal tot uiting en dat kan door geen linguïst weggeredeneerd worden. Waaraan we behoefte hebben is niet een pleidooi voor tolerantie-zonder-meer, maar een gedegen onderzoek naar taalvariatie, taalattitudes en waarderingsfactoren. Gelukkig worden ook in deze richting de nodige stappen gezet; met name kunnen we wijzen op het werk van Geerts en Deprez in België. Wanneer aan het descriptieve aspect van de sociolinguïstiek meer aandacht wordt besteed, kan zij van groot belang blijken voor een dieper inzicht in de taal als communicatiemedium en tevens van praktisch nut zijn voor de taalbeschrijving zoals de ANS die wil geven.

Ik ben aan het eind van mijn overzicht gekomen. U zult gemerkt hebben dat het niet overvloedig van optimisme: er moet nog veel gedaan worden op allerlei gebied. Maar nog minder is er plaats voor pessimisme: er is zelden een tijd geweest waarin de belangstelling voor taal en taalwetenschap zo groot was. Onze wens is dat ook de neerlandistiek extra muros daar wel bij mag varen.

Eindnoten:

- 1 A. Blom en S. Daalder, *Syntaktische theorie en taalbeschrijving*, Muiderberg 1977, blz. 61.
- 2 W. Heisenberg, *Der Teil und das Ganze. Gespräche im Umkreis der Atomphysik*, München 1969, S. 112.
- 3 zie: M.C. van den Toorn, 'De methode-Paardekooper', *Ntg* 71 (1978) 134-145.
- 4 K. van het Reve in een toespraak bij de opening van het cursusjaar van de COCMA te Utrecht op 6 September 1975.

Opvattingen over het A.B.N. door dr. J.W. de Vries (RU Leiden)

‘De taalpolitieke hypotheek drukt zwaar op het begrip A.B.N.’, verzucht Koelmans (1977:18). Niet op grond van taalwetenschappelijk onderzoek is immers de term A.B.N., Algemeen Beschaafd Nederlands, rond 1895 in de kring van het tijdschrift *Taal en letteren* geïntroduceerd, maar uit een streven naar natuurlijker taalgebruik. De plechtige geschreven negentiende-eeuwse taal, ‘dat erfdeel der vaderen, waaraan ettelijke eeuwen met noeste vlijt werd gebouwd’ (Koelmans 1977:16), boette in tweeërlei opzicht in aan gezag. In de eerste plaats liet het proza van Multatuli en sommige nieuwlichters rond Tachtig de taalpedagogen niet onberoerd: in het taalonderwijs begint men zich te verzetten tegen de te deftig geachte traditionele schrijftaal. In de tweede plaats, en dat is voor ons betoog belangrijker, wordt de schrijftaal niet langer als norm erkend voor het verzorgde spreken. Tot de eeuwwisseling richtte men zich bij het verzorgde spreken in het openbaar naar de schrijftaal. Het mondelinge taalgebruik dat zich er niet naar richtte, werd als slordig en onverzorgd veroordeeld, en slechts getolereerd in minder formele situaties. De taalpolitici en taalpedagogen uit *Taal en letteren* en uit *De nieuwe taalgids*, die in 1907 werd opgericht, bekleedden hun eigen natuurlijk geachte omgangstaal met gezag: ze gaven die omgangstaal een naam, Algemeen Beschaafd Nederlands, die een eenheid en een algemeenheid suggereerde die niet in overeenstemming was met de werkelijkheid. Taalkundigen als Roorda, Salverda de Grave, Hesseling, Muller en De Vooy propageerden niet alleen de in hun kring gesproken omgangstaal als norm voor het verzorgde spreken, ze wilden bovendien de kloof dichten tussen deze omgangstaal en de schrijftaal: ‘Al wat in de schrijftaal met onze levende taal niet overeenstemt, dat is dood’ (Taco Roorda, aangehaald in Brom 1955:126). Niet alleen was de norm voor het verzorgde gesproken Nederlands niet langer de plechtstatige negentiende-eeuwse schrijftaal, maar welke geschreven taal dan ook. Integendeel: de schrijftaal had zich naar de ‘levende’ spreektaal te richten. ‘Het verzorgde gesproken Nederlands zocht na eeuwen een vervangend houvast, en vond dat ... in zichzelf’ (Koelmans 1977:18).

Nu konden de taalpolitici en taalpedagogen van rond 1900 zich beroepen op recent taalwetenschappelijk inzicht: de gesproken taal is primair, de geschreven taal ervan afgeleid en ervan afhankelijk, kortom secundair. De theoreticus van de Junggrammatiker, Paul, had het zo geformuleerd: 'Es ist wichtig für jeden Sprachforscher niemals aus den Augen zu verlieren, dass das Geschriebene nicht die Sprache selbst ist' (Paul 1920:273). En decennia later zal Bloomfield het primaat van de spreektaal nog scherper formuleren: 'writing is not language, but merely a way of recording language by way of visible marks' (Bloomfield 1933:21). De vraag is, of dit beroep op de taalwetenschap -taal is klank- terecht was. Het A.B.N. van *Taal en letteren* en *De nieuwe taalgids* is immers geen onmiddellijk te localiseren realiteit, maar veeleer een abstractie, een norm. Paul maakte reeds duidelijk, dat 'wir dabei mit dem, was die deskriptive Grammatik eine Sprache nennt, mit der Zusammenfassung des Usuellen, überhaupt gar nicht rechnen dürfen als einer Abstraktion, die keine reale Existenz hat. Die Gemeinsprache ist natürlich erst recht eine Abstraktion. Sie ist nicht ein Komplex von realen Tatsachen, realen Kräften, sondern nichts als eine Norm, die angibt, wie gesprochen werden soll' (Paul 1920:404). Ondanks de verschillende wijze van ontstaan en in weerwil van het feit dat de norm van de Duitse eenheidstaal sterk bepaald wordt door de literaire traditie en de Bühnensprache, bezit de Gemeinsprache veel kenmerken die overeenkomen met het A.B.N. en met welke standaardtaal ook. Het A.B.N. vormt een taalpolitiek probleem, omdat de definiëring ervan bepaald wordt door normen en waarden. Hoe men in de taalwetenschap ook denkt over de verhouding tussen spreektaal en schrijftaal, steun voor het A.B.N. kan men er niet onmiddellijk aan ontnemen. Hier moet aan toegevoegd worden, dat niet iedere taalkundige over de verhouding tussen spreektaal en schrijftaal dezelfde opvatting heeft als Bloomfield. Reeds Paul (1920:373-389), maar later vooral Vachek (1939, 1959) en te onzent onlangs nog Koelmans (1977) hebben erop gewezen, dat de geschreven taal kenmerken bezit die niet afleidbaar zijn uit de gesproken taal: de geschreven taal is relatief onafhankelijk van de gesproken taal. Dat het schriftelijke taalgebruik een andere coöperatieve handeling is dan het mondelinge, is door taalkundigen minder opgemerkt (Uhlenbeck 1979). Bovendien is de invloed van de schrijftaal niet alleen groot geweest op de ervan afgeleide gesproken taal die in de negentiende eeuw als verzorgd werd beschouwd, maar ook op de natuurlijk en levend geachte omgangstaal die tot Algemeen Beschaafd Nederlands werd verheven. Van de vele taalkundigen die op dit verschijnsel hebben gewezen, worden hier slechts Van Haeringen (1937) en Kloeke (1951) genoemd.

Om de problematiek rond de term A.B.N. zo overzichtelijk mogelijk te houden, wordt in het vervolg ermee verwezen naar het

gesproken bovengewestelijke verzorgde taalgebruik uit Nederland en het noordelijke deel van België. De term A.B.N. wordt gebruikt, omdat die de oudste rechten heeft, niet omdat er verwezen wordt naar iets dat beschaafdheid en algemeenheid bezit. Betere termen als Standaard-Nederlands (Blancquaert, Geerts), Verzorgd Nederlands (Kloeke), beschaafdentaal (Kruisinga), Algemeen Nederlands (Van der Lubbe), koinè (Gerlach Royen), of de letterwoorden ABN of AB (Paardekooper) worden slechts gebruikt, als naar bepaalde opvattingen wordt verwezen.

Een vraag die niet onbeantwoord mag blijven, is in hoeverre er aan een gesproken bovengewestelijk Nederlands realiteitswaarde toegekend mag worden. U herinnert zich nog de uitspraak van Paul, dat de *Gemeinsprache* een abstractie is, een norm die aangeeft hoe men behoort te spreken. Dit standpunt is in Nederland verdedigd door Overdiep (1949:8-17) en Kloeke (1951), hoewel op enigszins verschillende wijze. Beiden leggen de nadruk op individuele en regionale verschillen in het spreken. Voor Overdiep spreekt ieder een schakering van de door hem echter nauwelijks afgebakende Nederlandse volkstaal. Voor zover die schakering lokaal bepaald is, spreekt Overdiep van een dialect, 'de aangeboren eigen volkstaal'. Door 'scholing aan de normen die wij 'algemeen' onderstellen' (Overdiep 1949:13), leert men naast de aangeboren eigen volkstaal een 'persoonlijk Beschaafd'. Dit persoonlijk Beschaafd wordt in ambt, beroep of wetenschap omgezet in groeptaalstijlen. Een *Algemeen Beschaafd* bestaat naar de mening van Overdiep niet. De normen waarnaar sprekers zich richten die zich een persoonlijk Beschaafd aanleren, zijn te vinden in de schrijftaal. Het zou niet juist zijn Overdiep een verloochenen van het primaat van de gesproken taal te verwijten, want dit persoonlijk Beschaafd is voor hem geen natuurlijk taalgebruik, maar door scholing verworven, geen natuur- maar een cultuurprodukt. Voor Kloeke is de gesproken eenheidstaal evenmin een realiteit. Die taal is voor hem een ideaal 'aan de grens van, maar toch hoger dan het gemiddelde niveau van de feitelijk waargenomen spreekhabitus der beschaafden' (Kloeke 1951:43). Kloeke probeert bovenal het taalkundige gezagscentrum in Nederland te localiseren. Het gezag bij het gebruik van wat hij Verzorgd Nederlands noemt, berust bij een beperkte groep beschaafden. Op grond van het peil van de bereikte schoolontwikkeling komt hij tot een aantal beschaafden dat drie procent van de bevolking nauwelijks te boven gaat (Kloeke 1951:28), toen ongeveer 300.000 inwoners. Deze gideonsbende spreekt niet het ideale Verzorgd Nederlands, maar de ertoe behorende dragers van het taalkundige gezag richten zich in hun verzorgde spreken naar een norm die even boven hun eigen spreken ligt. De beschaafden beschikken echter 'desgewenst over reële middelen om hun gezag klem bij te zetten' (Kloeke 1951:46); deze reële middelen zijn geconcretiseerd in de schriftelijke overlevering. Genuanceerder

dan Overdiep geeft ook Kloeke aan waar de norm te vinden is: in de schrijftaal.

Voor De Voofs (1914, 1938), Van Haeringen (1954) en Paardekooper (1966) is het A.B.N. een realiteit, hoewel een eenheid in verscheidenheid. Van Haeringen (1924, 1949:9) formuleert in navolging van Jespersen: 'Beschaafd Nederlands spreekt hij, aan wie men niet horen kan, uit welk gewest hij afkomstig is'. Dit beschaafde Nederlands is voor Paardekooper en Van Haeringen (1954, 1962:192) niet een ideaal, 'eigenlijk is het al zover. We kunnen ook nu al zeggen: de *beste* Nederlandse uitspraak is die van de man aan wie men niet horen kan waar hij vandaan komt. Het is nog niet zover, dat we het zouden kunnen formuleren aldus: goed beschaafd Nederlands spreekt *alleen* degene aan wie men niet horen kan waar hij vandaan komt. Er zijn nog meer soorten goede Nederlandse uitspraak. Nog. Of het zo blijven zal? Ik verwacht van niet'. Voor De Voofs, Van Haeringen en Paardekooper geldt wat Koelmans voor de taalkundigen rond *Taal en letteren* opmerkte: de norm voor het verzorgde spreken wordt in dat spreken zelf gezocht, de norm *is* het A.B.N., niet de schriftelijke overlevering. Het gezag berust bij de A.B.N.-sprekers; hierover denken zij niet wezenlijk anders dan Kloeke. Van der Lubbe (1958, 1968:33) probeert de beide standpunten te verzoenen door het taalkundig gezag toe te kennen aan 'sprekers en schrijvers wier taalgebruik algemeen als voorbeeldig wordt opgevat', en het taalgebruik van deze sprekers en schrijvers 'niet als *norm* maar als *symptoom* van hetgeen een zekere 'bovenlaag' van de taalgemeenschap als norm, of -zo men dit liever wil- als ideaal beschouwt'. Omdat de bovenlaag altijd nagevolgd wordt -aldus Van der Lubbe in navolging van Kloeke- is de norm of het ideaal van de bovenlaag ook de norm of ideaal van de gehele taalgemeenschap. Nu moet hieraan toegevoegd worden, dat Van der Lubbe onder zijn Algemeen Nederlands niet alleen de verzorgde spreektaal, maar ook de verzorgde schrijftaal verstaat. De eenheid krijgt dan onvermijdelijk meer accent dan de verscheidenheid.

Niet alleen om deze verzoeningspoging is het de moeite waard aandacht te schenken aan Van der Lubbe. Hij is bij mijn weten de eerste die probeert het taalpolitieke probleem A.B.N. vanuit een vigerende taalkundige theorie, het Europese structuralisme zoals dat zich in Nederland onder invloed van Reichling had ontwikkeld, te benaderen. De individuele taaluitingen variëren in werkelijkheid eindeloos. 'Maar', aldus Van der Lubbe (1958, 1968:16-17), 'behalve verschillen vertonen zij ook in talrijke opzichten frappante overeenkomst. Met andere woorden: de verschillende individuele taaluitingen zijn analoog: gedeeltelijk hetzelfde, gedeeltelijk verschillend. Geen van beide echter bestaan ze afzonderlijk, omdat realiteit en existentie volstrekt niet hetzelfde zijn. Met evenveel recht als

men het bestaan van een 'algemene' taal ontkent, kan met het bestaan van een 'strikt-individuele' taal loochenen. Een zelfstandige existentie -en wat een vluchtige! - kunnen we slechts toekennen aan de totaliteit van de concrete taaluiting, die en het algemene en het strikt-individuele in één ondeelbare eenheid omvat. Het 'Algemeen Nederlands' is dus inderdaad een *abstractie*, maar, als alle abstracties, ontleend aan de werkelijkheid'. Het Algemeen Nederlands definieert Van der Lubbe vervolgens als 'de som van de identiteitsverschijnselen die in de taaluitingen van talloze Nederlands sprekende of schrijvende individuen regelmatig wordt waargenomen'. Dit Algemeen Nederlands is voor hem geen taalfonds als psychisch bezit van de leden van de taalgemeenschap; in dit opzicht wijkt hij af van het structuralisme van De Saussure. Een zelfstandig psychisch bestaan kan wel toegekend worden aan de persoonlijke taalschat van een individu. Zoals de taal van het individu af te leiden is uit zijn concrete uitspraken, kan de taal van een gemeenschap -in twee opzichten een abstractie- slechts af te leiden zijn uit de concrete uitspraken van individuen uit die gemeenschap. De methode die de taalkundige hierbij tot zijn beschikking heeft, is die van de vergelijkende statistiek. De resultaten kunnen achteraf getoetst worden aan 'het persoonlijk taalgevoel' (Van der Lubbe 1958, 1968:21), de introspectie. 'Maar noch het getuigenis van ons taalgevoel, noch de uitspraken van andere grammatici kunnen ons doen uitstijgen boven de relatieve zekerheid van de statistiek, daar beiderlei bevestigingen in de grond herleidbaar zijn tot de resultaten van een statistisch onderzoek, hoe onbewust ook toegepast'.

Van der Lubbe, het zij nogmaals vermeld, tracht de zowel gesproken als geschreven bovengewestelijke eenheidstaal af te bakenen. Hij is daartoe genoodzaakt, om op verantwoorde wijze het corpus samen te stellen waarvan hij gebruik maakt om de woordvolgorde binnen Nederlandse woordgroepen te beschrijven. Het is zijn verdienste, dat hij vanuit een taaltheorie het Algemeen Nederlands tracht te omgrenzen. De vraag kan nu gesteld worden of aangetoond is, dat het begrip A.B.N. taalwetenschappelijk geijkt is. Laten we het gedeelte dat handelt over fonetische variatie aan een nader onderzoek onderwerpen, het terrein waarop de discussie over het A.B.N. zich immers in hoofdzaak heeft toegespitst. Wij zijn ons ervan bewust, dat we dan geen recht doen aan het werk van Van der Lubbe: bij de afbakening van zijn Algemeen Nederlands spelen lexicale en syntactische verschijnselen immers een belangrijkere rol dan fonische

Op verschillende niveaus, aldus Van der Lubbe, kent een taal, en dus ook het Algemeen Nederlands, speelruimte. Sinds de, naar zijn mening, vruchtbare onderscheiding tussen *langue* en *parole* gemaakt is, kan men op het fonische niveau een onder-

scheid maken tussen het foneem als psychofonetische eenheid en de fysiofonetische realisatie ervan in het taalgebruik. Die realisatie kan variëren door de invloed van omringende klanken, van stemming en stemorgaan, maar ook van geografische factoren. Die verschillende klankrealiseringen van hetzelfde foneem worden min of meer als identiek erkend en, aldus Van der Lubbe (1958, 1968:22-23), 'gelijkelijk als 'juist' worden geaccepteerd. Niemand zal de zachte, hoorbaar stemhebbende *g* van de Zuidnederlander als 'onbeschaafd' veroordelen, ook al weet hij dat menige Hollander dat stemhebbende karakter niet of nauwelijks realiseert, en dat de Zuidnederlander dat wél doet onder invloed van zijn plaatselijk dialect ... Zo kent het Nederlands op het gebied van de klanken talrijke variaties die alle als correct worden aanvaard, terwijl andere, op wat voor gronden dan ook, beslist worden afgewezen'. Een tolerant standpunt, waarin men de opvatting van Van Haeringen (1924) herkent, dat provincialismen gemakkelijker worden geaccepteerd dan vulgarismen.

Deze behandeling van fonetische variatie is exemplarisch voor de benadering van het begrip Algemeen Nederlands. Dit Nederlands identificeert Van der Lubbe met de taal, de *langue*. Consequent is hij echter niet, want hij onthoudt zich niet van een oordeel. Talrijke variaties worden immers aanvaard, terwijl andere -de vulgarismen van Van Haeringen- worden afgewezen. Een oordeel kan men echter alleen uitspreken over de *parole*, het taalgebruik; een duidelijke keuze voor een normatief fonologisch systeem durft hij dan ook niet te maken. Zijn Algemeen Nederlands wordt enerzijds geïdentificeerd met de *langue*, maar anderzijds afgebakend op grond van oordelen over de *parole*, het taalgebruik. Van een bijkomend dilemma is hij zich bewust: als oordelen van invloed zijn op de begrenzing van Algemeen Nederlands, dan is dit Nederlands als norm statisch van aard. Paul (1920:404) schreef al: 'Als eine solche Norm ist die Gemeinsprache wie ein Gesetzbuch oder ein Dogma an sich unveränderlich. Veränderlichkeit würde ihrem Wesen schnurstracks zuwider laufen. Wo eine Veränderung vorgenommen wird, kann sie nur durch eine ausserhalb der Norm stehende Gewalt aufgedrängt werden'. Nu had Paul het over de *Gemeinsprache*, zonder zich te behoeven bekommeren over het onderscheid tussen taal en taalgebruik. Van der Lubbe duidt op de *langue*, de taal. Dit past weliswaar uitstekend in de statische structuralistische opvatting in het spoor van De Saussure, maar Van der Lubbe is zich maar al te goed bewust van het feit dat talen veranderen. Zijn statische structuralistische taalbeschouwing dwingt hem (Van der Lubbe 1958, 1968:24) 'te erkennen dat de grenzen van de door hem systematisch gecatalogiseerde verschijnselen *vervloeiend* zijn, en dat (...) verschillende systemen gelijktijdig geheel of ten dele kunnen vigeren'. Het verschil met het dynamische structuralisme van de Praagse school, dat spanning inherent aan het taal-

systeem acht, is klein.

Het inzicht dat taal een sociaal verschijnsel is, is zeker niet nieuw. Evenmin nieuw is het onderzoek dat erop gericht is taalvariatie en taalverandering te correleren met of eventueel te verklaren uit sociale en culturele verschillen en veranderingen. In Nederland hoeven we slechts te wijzen op het werk van Kloeke. De moderne sociolinguïstiek biedt door gebruikmaking van exacte gegevens, verfijnde methoden en technieken, die veelal geleverd worden door de sociale wetenschappen, het kader om op systematische wijze het taalgebruik in de sociale context te bestuderen. Dat wil niet zeggen, dat nu het door velen problematisch geachte A.B.N. een hecht sociolinguïstisch fundament gegeven kan worden. Het is wel mogelijk geworden de oplossing te vinden voor enkele problematisch geachte aspecten. De taalpolitieke hypotheek die op het A.B.N. rust, doet sociolinguïsten niet schrikken.

Het is hier niet de plaats om de verschillende richtingen binnen de sociolinguïstiek te behandelen. Op een enkele school moet evenwel gewezen worden. Vanuit de sociologie heeft zich de taalsociologie ontwikkeld, waarvan bijvoorbeeld Fishman een belangrijk vertegenwoordiger is. Voor de taalsocioloog is niet in de eerste plaats de analyse van variatie in het taalgebruik het doel; variatie in het taalgebruik levert het uitgangspunt om de sociale structuur van een taalgemeenschap te analyseren. Dat houdt in, dat een standaardtaal als een realiteit wordt geaccepteerd, niet dat een standaardtaal wordt afgebakend, wordt gedefinieerd. Vooral in de derde wereld is het ontwikkelen en verspreiden van een standaardtaal van belang voor het proces van eenwording. Bewust wordt een bepaalde taal of taalvariëteit verkozen tot de nationale taal. Bewust wordt vervolgens aan de nomenclatuur gewerkt en aan taalplanning gedaan. De nationale integratie en de toenemende civilisatie zijn bij de uitbreiding van de standaardtaal belangrijke factoren. Van den Toorn (1974: 276) wees vanuit dit sociologische gezichtspunt op de verspreiding van het A.B.N. in de twintigste eeuw. Het A.B.N. wordt als een realiteit aanvaard, de verspreiding ervan zet zich voort, of dient bevorderd te worden. Dat men in Vlaanderen over de status van dit A.B.N. om taalsociologische en taalpolitieke redenen niet eenstemmig oordeelt, toont de interessante bloemlezing *Taal of taaltje?* die Geerts (1972) samenstelde.

Vanuit de antropolinguïstiek ontwikkelde zich een andere richting, waarvan Hymes de bekendste vertegenwoordiger is, namelijk de functionele sociolinguïstiek: 'taalgebruik en sociaal gebeuren worden als één functioneel geheel gezien. Taal moet dan ook bestudeerd worden vanuit de sociale functie die zij vervult', aldus Hartveldt (1978:23). Taal is zowel horizontaal

als vertikaal niet homogeen; er zijn dialecten en sociolecten. Het sociolect van de hogere lagen uit het gewest dat sociaal-economisch en cultureel het meeste gezag heeft, ontwikkelt zich tot de standaardtaal. De standaardtaal is een variëteit naast de dialecten, geen abstractie, maar een realiteit. In de gehele taalgemeenschap wordt dit sociolect als correctheidsnorm aanvaard (Hartveldt 1978:88). Een realiteit als sociolect van een bepaalde groep, een norm voor andere groepen in de Nederlandse taalgemeenschap. Dit moet spanningen veroorzaken. De standaardtaal als sociolect van een bepaalde groep bezit alle wezenlijke kenmerken van taal, waaronder die van inherente variatie en voortdurende verandering (Willemyns 1979:289), en is daarom principieel dynamisch van aard. De standaardtaal als norm voor de taalgemeenschap als geheel is dat niet, juist vanwege het normatieve karakter. De bevoorrechte groep die de standaardtaal spreekt, behoeft zich in deze opvatting om normen niet te bekommeren. Onderzoek naar de domeinen waarin de standaardtaal, het sociolect van een beperkte bovenlaag, functioneert, is voornamelijk verricht in Friesland en Vlaanderen (Pietersen 1969, Van der Plank 1971, Meeus 1971, 1972, Luyten 1974, Deprez en Geerts 1977, Willemyns 1979).

De verspreiding van het A.B.N. zal eerst dan voltooid zijn, als dit Nederlands zonder functionele noodzaak gehanteerd wordt; 'het A.B.N. zal', aldus Van den Toorn (1974:276), 'daardoor z'n specifieke functie van communicatiemedium voor secundaire relaties verliezen, de prestigefunctie zal in gelijke mate afnemen, maar de unificatie zal voortschrijden. Met de sociale nivellering gaat de linguïstische nivellering hand in hand'. Het A.B.N. zal dan volledig autonoom zijn in de zin van Kay (1977): contextvrij en emotioneel neutraal. *L'esprit d'intercourse* zal het gewonnen hebben van *l'esprit de clocher* (vergelijk voor deze termen De Saussure 1916, 1960⁵:281).

Maar taal is nooit homogeen, integendeel, variabiliteit is inherent aan taal. De keuze voor een autonoom, kontekstvrij en emotioneel neutraal A.B.N. is er een voor een kleurloze, dode, niet veranderende eenheidstaal, de angst van Overdiep, Kloeke en zoveel Belgische taalgenoten. Wel in overeenstemming met de keuze voor een utopische maatschappij waarin niemand op zijn taalgebruik gediscrimineerd kan worden. Distinctiedrang is evenwel onuitroeibaar (Van Haeringen 1949). Altijd zullen groepen, vooruitgegaan door individuen, de behoefte voelen zich te onderscheiden van andere. De mode laat dit zien; zo ook het taalgebruik. Indien een zich onderscheidende groep voldoende prestige in de taalgemeenschap heeft verworven, wordt het taalgebruik van de groep de norm voor de gemeenschap. Op deze wijze is het mogelijk in de sociaal gestratificeerde variatie in het taalgebruik de taalontwikkeling te betrappen (Labov 1972). De sociale structuur van onze maatschappij tot voor kort is er de oorzaak van,

dat veranderingen vanuit de bovenlaag der beschaafden doordrongen naar beneden (Kloeke 1927, Van Haeringen 1949). De bovenlaag schijnt tegenwoordig zijn exclusieve gezag in taalkundig opzicht te verliezen. De zucht tot distinctie in subgroepen, of ruimer de drang tot solidariteit in de lagen die niet tot de *upper middle class* behoren, worden door de taalgemeenschap als geheel gemakkelijker aanvaard dan vroeger. Daardoor behoren veranderingen van onderen tot de mogelijkheden. Een eis blijft evenwel, dat zo'n variant prestige heeft verworven. Grondig sociolinguïstisch onderzoek naar dit verschijnsel is wenselijk.

De functionele sociolinguïstiek heeft, aangemoedigd door onderzoek van sociaal-psychologen als Lambert, de studie van de houding tegenover taal gestimuleerd. Heerma (1964, 1968:140) merkte reeds op, dat men bij de begripsbepaling van taal niet in de eerste plaats moet letten op taalstructuur en taaltype 'maar op taalstandpunt, taalwil, taalverbeelding, taalmythe. (...) Taal is een linguaal complex dat taal wil zijn, dat er zich op de wijze der mythe van overtuigt taal te zijn'. De taalwil is echter niet altijd in overeenstemming met de praktijk; er is een kloof tussen hoe men wil spreken, vaak ook hoe men meent te spreken, en het spreken zelf.

Geerts, Nootens en Van den Broeck (1977) hebben een interessant artikel geschreven over de houding van Vlamingen tegenover hun dialect en het A.B.N. Hun doel was na te gaan 'of, en in welke mate de Vlamingen dialecten en standaardtaal als functioneel komplementaire talen beschouwen' (Geerts e.a. 1977:99), en bovendien te achterhalen wat de Vlamingen bij het uiten van hun houdingen, hun attitudes, onder standaardtaal verstaan. Zoals bekend, zijn er in Vlaanderen twee tegenstrijdige tendensen: een particularistische van het A.B.N. weg, en een algemeen-Nederlandse naar het A.B.N. toe. Het onderzoek was er in het bijzonder op gericht de houding van Vlamingen te onderzoeken tegenover het Nederlands van Nederlanders en Vlamingen die meededen aan een in Nederland en Vlaanderen populaire televisieuitzending, de Berend Boudewijn-kwis. Uit het onderzoek blijkt, dat de standaardtaal het best functioneert in de formele domeinen en het dialect in de informele. Tussen de formele en informele domeinen bevindt Vlaanderen zich in een overgangsfase, maar naar de standaardtaal toe. Voor velen is deze conclusie wellicht niet verrassend. Interessanter is, dat er geen grote eensgezindheid is over de kenmerken die de standaardtaal moet bezitten: 'het Vlaanderlands', aldus Geerts en zijn mede-auteurs (1977:139), 'als standaard naast de dialecten, wordt door een ruime helft van de bevolking als norm beschouwd'. Veelzeggend is, dat een deel van de jongeren desgevraagd de voorkeur geeft aan het Nederlands van de Nederlanders, maar deze taal toch niet zelf zou willen kunnen spreken. Een groot aantal Vlamingen bevindt zich in een toestand van schizoglossie (Geerts 1974:658): ze zijn erin geslaagd voor zichzelf een norm voor hun standaardtaal te

bepalen, maar hun standaardtaal blijkt niet optimaal te kunnen functioneren, omdat ze de vele mogelijkheden van de standaardtaal met de rijkheid aan registers, aan spreekstijlen niet blijken te kennen. Men merke op, dat de standaardtaal ook door deze auteurs als het sociolect van een groep wordt beschouwd, als een realiteit, niet als een norm die uitstijgt boven het gebruik van die groep. In Nederland is nog bijna geen onderzoek gedaan naar de houding tegenover taal.

Een blijkbaar algemeen aanvaard standpunt in de taalkunde is, dat 'usage or practice is the basis of all the *correctness* there can be in language', zoals Fries opmerkt in de inleiding van zijn *American English Grammar* uit 1940 (Bolton and Crystal 1969:216), geheel in de Amerikaanse traditie van *Leave your language alone!* (Hall 1950). Prescriptieve, normatieve taalkunde wordt geen wetenschap geacht. Dat neemt niet weg, dat normen invloed kunnen uitoefenen op het taalgebruik. Het recente sociolinguïstische onderzoek naar hypercorrectieverschijnselen en houdingen tegenover prestigevormen heeft met dit behulp van statistische technieken nauwkeurig aangetoond (Labov 1972, Kroch en Small 1978). Statistische methoden kunnen met behulp van computers tenslotte nog op een andere wijze aangewend worden. De Werkgroep frequentie-onderzoek van het Nederlands publiceerde onlangs *Spreektaal; woordfrequenties in gesproken Nederlands* (1979). Op grond van een willekeurige steekproef zijn informanten gekozen die zestien cellen moesten vullen, bepaald door geslacht, een hoger of lager opleidingsniveau, een jongere of oudere leeftijd en een meer of minder formele gesprekssituatie. Dit onderzoek kan een steun zijn bij de bepaling van de woordenschat der 'beschaafden'. Op soortgelijke wijze zouden syntactische en fonische kenmerken afgebakend kunnen worden. Let wel, van te voren staat vast wie tot een bepaalde sociaal-economische klasse behoort; vervolgens wordt het taalgebruik nauwkeurig vastgesteld. Tezamen met het onderzoek naar attitudes kan het A.B.N. als sociolect van een groep op deze wijze nauwkeuriger gedefinieerd worden dan voorheen.

'Niemand kan een 'wetenschappelijk' antwoord geven op de vraag: wat is goed Nederlands?', aldus Zaalberg (1964, 1975:18). Dit is waar. Maar dat de taalwetenschap zich bezig heeft gehouden en zich nog steeds bezig houdt met ons A.B.N. heb ik proberen aan te tonen. Taaltrouw behoort naast taalbeschrijving tot haar taak.

Bibliografie

- BLOOMFIELD, L., 1933 *Language*. New York.
 BLOUNT, B.G. and M. SANCHES (eds.) 1977 *Sociocultural dimensions of language change*. New York.

- BOLTON, W.F. and D. CRYSTAL (eds.) 1969 *The English language*. Volume 2. Cambridge.
- BROM, G. 1955 *Boekentaal*. Amsterdam.
- DEPREZ, K. en G. GEERTS 1977 *Lexikale en pronominale standaardizatie*. Een onderzoek van de ontwikkeling van het Algemeen Nederlands in West-Vlaanderen. Antwerp papers in linguistics 13. Antwerpen.
- FRIES, C.C. 1940. 'The social significance of differences in language practice and the obligation of the schools', *American English Grammar*. In: Bolton and Crystal (eds.), 203-216.
- GEERTS, G. (ed.) 1972 *Taal of taaltje?* Een bloemlezing taalpolitieke beschouwingen over het Nederlands. Leuven.
- GEERTS, G. 1974 'Tweetaligheid binnen het Nederlands'. *Ons Erfdeel* 17. 645-660.
- GEERTS, G., J. NOOTENS en J. VAN DEN BROECK 1977 'Opinies van Vlamingen over dialect en standaardtaal'. *Taal en tongval* 29, 3-4, 98-141.
- HAERINGEN, C.B. VAN 1924 'Eenheid en nuance in beschaafd-Nederlandse uitspraak'. *De nieuwe taalgids* 18, 65-86. Ook in: *Neerlandica*, Den Haag 1949, 9-30.
- HAERINGEN, C.B. VAN 1937 'Spelling pronunciations' in het Nederlands', *De nieuwe taalgids* 31, 97-108, 152-163. Ook in: *Neerlandica*, Den Haag 1949, 37-60.
- HAERINGEN, C.B. VAN 1949 'Gedistingeerdheid in taal'. *De nieuwe taalgids* 42, 1-10. Ook in: *Grammarie*, Assen 1962, 24-37.
- HAERINGEN, C.B. VAN 1951 'Standaard-Nederlands'. *De nieuwe taalgids* 44, 316-320. Ook in: *Grammarie*, Assen 1962, 118-125.
- HAERINGEN, C.B. VAN 1954 'Dialect en cultuurtaal'. In H. Entjes en C.B. van Haeringen *De school tussen dialect en cultuurtaal*. Amsterdam. Ook in: *Grammarie*, Assen 1962, 185-196.
- HALL, R. 1950 *Leave your language alone!* Ithaca (N.Y.).
- HARTVELDT, D. 1978 *Taal en samenleving*. Over de sociale functies van taal, ideologie en taalvariatie. Baarn.
- HEEROMA, K., 1964 'Het standpunt van het Nederlands'. In: *Sprekend als nederlandist*, Den Haag 1968, 130-150.

- KAY, P. 1977 'Language evolution and speech style'. In: Blount and Sanches (eds.), 21-33.
- KLOEKE, G.G., 1927 *De Hollandsche expansie in de zestiende en zeventiende eeuw en haar weerspiegeling in de hedendaagse dialecten*. Proeve eener historisch-dialectgeographische synthese. Den Haag.
- KLOEKE, G.G., 1951 *Gezag en norm bij het gebruik van verzorgd Nederlands*. Amsterdam.
- KOELMANS, L. 1977 'Het A.B.N., het spreken en schrijven'. *De nieuwe taalgids* 70, 15-33.
- KROCH, A. and C. SMALL 1978 'Grammatical ideology and its effect on speech'. In: Sankoff (ed.), 45-55.
- LABOV, W. 1972 *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia.
- LUBBE, H.F.A. VAN DER 1958, 1968³ *Woordvolgorde in het Nederlands*. Een synchrone structurele beschouwing. Assen.
- LUYTEN, M. 1974 *Diglossie in Vlaanderen*. Een sociolinguïstische proeve van onderzoek in de Turnhoutse scholen. Leuven.
- MEEUS, B. 1971 'Sociologische analyse van het taalgebruik. Het gebruik van het A.B.N. en het dialect in België'. *Politica* 21, nieuwe reeks, 228-245.
- MEEUS, B. 1972 *Het gebruik van het ABN en het dialect in het Vlaamse land*. Brussel.
- OVERDIEP, G.S. 1949 *Stilistische grammatica van het moderne Nederlandsch*. Tweede druk verzorgd door G.A. van Es. Zwolle.
- PAARDEKOOPEP, P.C. 1966 *ABN en dialect*. Den Bosch.
- PAUL, H. 1920⁵ *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle. a.s.
- PIETERSEN, L. 1969 *De Friezen en hun taal*. Drachten.
- PLANK, P.H. VAN DER 1971 *Taalassimilatie van Europese taalminderheden*. Rotterdam.
- SANKOFF, D. (ed.) 1978) *Linguistic variation*. Models and methods. New York-San Francisco-Londen.
- SAUSSURE, F. DE 1916, 1960⁵ *Cours de linguistique générale*. Paris.

- TOORN, M.C. VAN DEN 1974 'Het Nederlands na de tweede wereldoorlog'. *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 90, 273-290.
- UHLENBECK, E.M. 1979 'Schriftelijk en mondeling taalgebruik. Een poging tot analyse van fundamentele verschillen'. *Forum der letteren* 20, 403-409.
- VACHEK, J. 1939 'Zum problem der geschriebenen Sprache'. *Travaux du cercle linguistique de Prague* 8, 94-104.
- VACHEK, J. 1959 *Written language*. General problems and problems of English. The Hague-Paris.
- VOOYS, C.G.N. DE 1914 'Het gezag van een Algemeen Beschaafd'. *De nieuwe taalgids* 8, 1-14, 65-81. Ook in: *Verzamelde taalkundige opstellen I*, Groningen-Batavia 1924, 99-132.
- VOOYS, C.G.N. DE 1938 'Bezwaren tegen de term en het begrip 'Algemeen Beschaafd'. *De nieuwe taalgids* 32, 88-93. Ook verschenen als 'Over het begrip Algemeen Beschaafd. In: *Verzamelde taalkundige opstellen III*, Groningen-Batavia 1949, 178-183.
- WERKGROEP FREQUENTIE-ONDERZOEK VAN HET NEDERLANDS 1979 *Spreektaal*. Woordfrequenties in gesproken Nederlands. Redactie: E.D. de Jong. Utrecht.
- WILLEMYNS, R. 1979 'Inloed van 'Power' en 'Solidarity' op het gebruik van dialect en standaardtaal in Vlaanderen'. *De nieuwe taalgids* 72, 289-302.
- ZAALBERG, C.A. 1964 'Beraden taalijver'. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde te Leiden*. Ook in: *Taaltrouw*. Nieuwe en oude glottagogische overwegingen. Zwolle 1975, 17-26.

Namiddagzitting

donderdag 30 augustus 1979

Onderwerp: Didactiek
Voorzitter: 'Recente theorieën over vreemde-talen-leren en onderwijzen'
door prof. dr. L.K. Engels (KU Leuven). M. Rigelsford M.A.
(Liverpool).
Voorzitter: Forumgesprek over het gebruik van het talenpracticum.
Forumleden: lic. A. Berteloot (Marburg). dr. S. Prędota (Wrocław),
M. Rigelsford M.A. (Liverpool), prof. dr. A. van Seggelen
(Straatsburg). prof. dr. E. Nieuwborg (UC Louvain-la-Neuve).

Recente theorieën over vreemde-talen-leren en onderwijzen door prof. dr. L.K. Engels (KU Leuven)

Als wetenschappelijke discipline heeft het v-t-leren en onderwijzen lang op erkenning moeten wachten. Pas na de tweede wereldoorlog (1945) zien we dat ze een plaats probeert de veroveren aan de universiteiten van het Westen.

Waarom zou men zich in de 19de eeuw hebben beziggehouden met iets dat volledig afhing van *beweeglijkheid* of *contact* tussen mensen? De beweeglijkheid werd met de uitbreiding van de spoorwegnetten en het ontstaan van de stoomschepen opgedreven, maar het reizen naar vreemde landen en volkeren bleef toch beperkt tot de rijken, de diplomaten en de handelslieden.

Het *contact* met vreemde talen langs de radio ontwikkelde zich pas na 1918, de klankfilm vanaf 1930, en de T.V. pas na de tweede wereldoorlog.

In de 19de eeuw bleef de theorievorming omtrent het v-t-leren zeer vaag, of ze uitte zich in extreme houdingen zoals de ongenueanceerde tegenstellingen direct-indirect, die door het pamflet van Viëtor, *Der Sprachunterricht muss umkehren* (1882), werd ingeluid. Men probeerde zich te distanciëren van de vertaal oefeningen volgens een morfologisch schema met grammatica van de woordsoorten; maar daardoor kante men zich tegen *alle* grammatica, zodat er een natuurmethode werd gepropageerd zonder enig inzicht in de leerprocessen van de taalverwerving. De vreemde taal werd geleerd door loutere imitatie en uit het hoofd leren van teksten, of door ongeordende conversatie met de leraar (Berlitz). Men schakelde over van het vroegere leesonderwijs naar een spreekonderwijs, omdat men de opvattingen van de fonetici in het vreemde-talen-onderwijs wou laten gelden, nl. dat de gesproken taal primair is tegenover de geschreven taal. Reeds in 1882 is er dus een onrechtstreekse invloed te bespeuren van voor die tijd vernieuwende linguïstische tendensen, de fonetiek en de dialectologie. De meeste methodologen van het vreemdetalenonderwijs waren uitstekende fonetici (Viëtor, Sweet, Jespersen, e.a.).

In Frankrijk werkte Gouin (1894) - onafhankelijk van de *Reform* beweging - aan een v-t-methodologie met een ander linguïstisch

principe aan de basis, nl. de essentiële rol die het werkwoord speelt in elke taaluiting (séries d'actions) om uit te drukken wat we *doen*.

H.E. Palmer realiseerde een eerste wetenschappelijk hoogtepunt op taalmethodologisch gebied: hij vond een *pedagogische* grammatica uit, door syntaxis voor te stellen in *substitutietabellen* (1906), vergelijkbaar met verzamelingen in de moderne wiskunde. De substitutietabel geeft de leerlingen een middel om zelf nieuwe zinnen te vormen volgens de modelschema's in de verzameling. Zo leidt substitutie tot denken in de vreemde taal. Palmer stelde zijn theorieën op na de praktijk; hij is een voorloper van het structuralisme. Van 1922 tot 1937 verbleef hij in het IRET¹ te Tokyo om er wetenschappelijk onderzoek te verrichten in verband met het vreemde-talenonderwijs, in casu het Engels. Vanuit dit centrum kwamen de eerste structurele taalcursussen met als ordeningsprincipe, de *syntaxis* in plaats van de morfologie van de taal. Ook werd daar het principe van *reductie* en *geleidelijke* ontwikkeling van het vreemdtalig vocabulaire onderzocht, zowel volgens subjectieve (didactische) als objectieve (frekwentie-factor) criteria (*Interim Report*, 1936). Het eerste woordenboek voor lln. die Engels leren als vreemde taal werd te Tokyo opgesteld (1942) en pas na de oorlog fotografisch gekopieerd voor Europa en bewerkt door Hornby (1948). De principes van H.E. Palmer bleven onbekend tijdens zijn verblijf in België (1902-1914). Ook heeft zijn werk in Japan slechts na de tweede wereldoorlog het v-t-onderwijs in Europa beïnvloed.

Tijdens de tweede wereldoorlog wordt het v-t-onderwijs in de V.S. tot wetenschappelijke discipline a.h.w. gedwongen. Toen in 1942 de oorlog met Japan uitbrak en de V.S. betrokken geraakten in het gehele wereldconflict, werd de idee om de soldaten en officieren de taal van de te veroveren gebieden te leren als een sociale plicht gezien. Opdat alles vlug en efficiënt zou gaan, werden de structuralistische linguïsten aangesproken in plaats van de traditionele taalleraren.

De 'Army Specialized Training Programs' → 'Spoken Language' series, waren in feite de eerste taalcursussen waaraan werkelijk een *theorie* vooraf ten grondslag lag - de vijf punten uit de *Outline Guide* van de handboeken kwamen (1942) van Bloomfield zelf:

- 1) Taal is spreken, niet schrijven.
- 2) Een taal is een stel van gewoontes.
- 3) Onderwijs de taal zelf, doceer niet *over* de taal.
- 4) Een taal is wat de moedertaalsprekers spreken, niet wat iemand meent dat ze moeten zeggen.
- 5) Alle talen zijn verschillend.

Er is een *onrechtstreekse* invloed merkbaar (d.m.v. *TRANSPOSITIES*) volgens de stand van bepaalde wetenschappen rond 1940. Vier punten (1-3-4-5) komen zeker uit de structuralistische taalwetenschap. Het eerste punt werd eenvoudig overgenomen van de Reformbeweging: een transpositie vanuit de fonetiek.

Het derde punt van de theorie is een rechtstreekse aanval tegen de traditionele in de geest van de neo-grammatici gevormde taalleraren.

Punt vier werd getransponeerd vanuit de beschrijvende taalkunde, als reactie tegen de normatieve grammatica's.

Punt vijf is het resultaat van de structuralistische beschrijvingen van de *oppervlakte*-structuren van talen.

Voor de eerste maal komt er een principe naar voren dat *niet* uit de linguïstiek maar vanuit de leerpsychologie werd getransponeerd: in '*een taal is een stel van gewoontes*' weerklinkt het in Amerika zeer sterk heersende behaviorisme. De psychologen B.F. Skinner en I.P. Pavlov waren toen op het hoogtepunt van hun carrières.

Uit deze eerste duidelijk theoretische stellingname van de vreemde-talenmethodologie hadden twee gevolgtrekkingen gemaakt kunnen worden - jammer genoeg is dit niet onmiddellijk gebeurd:

- 1) De linguïstiek als wetenschap heeft slechts een *onrechtstreekse* invloed op de theorievorming van een vreemde-talenmethodologie. Er is tenminste een *transpositie* nodig en in vele gevallen een *metamorfose*, wat dikwijls neerkomt op een *EIGEN* theorievorming.
- 2) Taalmethodologie is een *multidisciplinaire* wetenschap.

De universiteiten van *Georgetown, Michigan, en Cornell* zijn de eerste geweest om na de oorlog in de V.S. onderzoek te laten verrichten en te experimenteren op het terrein van het v-t-onderwijs (1945). In Europa geeft Engeland het eerst de toon aan (Pattison, pedagoog van London University; 1948) en lanceert een universitair getuigschrift voor *The Teacher of English as a Foreign Language*.

De naam die men voor de vakdidactiek van het v-t-onderwijs koos was 'Applied Linguistics' - in feite een zeer slechte benaming, die tot veel verwarrende en onvruchtbare discussies heeft geleid. Herhaaldelijk ook wordt tegen de twee principes gezondigd: taalmethodologen menen dat ze het structuralisme of de T-G-grammatica, 'toepassen' met extrapolaties van theorieën (bv. het gebruik van *genereren* voor produceren van zinnen, *transformeren* voor veranderingsoefeningen); herhaaldelijk reageren theoretische linguïsten tegen die 'toepasbaarheid' van hun inzichten in het v-t-onderwijs (Chomsky, 1966-1968).² Taalleraren worden nog steeds met één discipline (filologie) op hun latere leraarstaak voorbereid; de vakopleiding blijft aan vele universiteiten in gebreke, omdat de wetenschappen met inbreng (leer- en jeugd-

psychologie, linguistische statistiek, evaluatietechnieken, taal en semiotiek, taalverwervingsprocessen, enz.) niet in de syllabussen worden opgenomen.

Gelukkig bewijzen de sinds 1969 om de drie jaar gehouden congressen van de AILA (Ass. Intern. de Ling. Appliquée) de multidisciplinariteit van het v-t-leren en onderwijzen: bij elk congres groeit het aantal secties aan (d.w.z. er ontstaan nieuwe *deel-disciplines* in verband met het v-t-onderwijs) - en het eindpunt is nog niet in het verschiet. Een gedeelte van die disciplines groeit stilaan tot onafhankelijke wetenschappen (psycholinguïstiek, sociolinguïstiek, computationele linguïstiek, enz.).

In elk van die subdisciplines is nu een eigen *theorievorming aanvaard* en zelfs *gewenst*, al was het maar om te ontsnappen aan het maar al te dikwijls geuite misprijzen t.o.v. multidisciplinaire wetenschappen vanuit de hoek van degenen die zich zuiver theoretisch noemen of aan 'fundamenteel' onderzoek doen en elke op concrete objectieven gerichte wetenschap verloochenen. Het is een feit dat de ernst waarmede de laatste twintig jaar de multidisciplinariteit van het v-t-leren werd opgenomen in instituten over de gehele wereld, ook het einde zou kunnen betekenen *van de extreme slingerbewegingen* die vroegere theorieën kenmerkten: direct/indirect; agrammatisch/grammatica en vertaling; visueel/audio-linguaal; natuurmethode/progressief structurele ordening; intuï;tieve verwerving/cognitief leren.

De complexiteit van het v-t-leren wordt reeds voldoende ingezien, om nu nog met zulke goedkope slogans te gaan werken.

Dit betekent niet dat de extremisten uit het kamp verdwenen zijn. Denkt U maar aan de volgelingen van Guberina met hun *audio-visueel-structurele-globale methodes*, die als een dogma werden verkondigd en door velen kritiekloos werden aanvaard; of aan methodologen die Chomsky's theorie van de LAD (Language Acquisition Device) gingen extrapoleren naar het v-t-onderwijs en diens gevolge - juist zoals in 1880 - alle grammatica en moeizame oefeningen opgaven, omdat zij meenden dat er in de hersenen van hun leerlingen een bekwaamheid 'device' stak dat zonder sturing kon werken.

Jakobovits zelf is daar ingelopen (Jakobovits, 1970) door een te absolute verklaring te geven van Chomsky's uiting (1968) over *intuitive heuristics* en *rich environment*.

Of denken we tenslotte aan de extreme theorie die een totale gelijkheid wil tussen *moedertaal-verwerving* en *vreemde-talenleren*, zowel bij volwassenen als bij kinderen.

Sinds 1970 zijn we toch heel andere paden gaan bewandelen. Enkele kenmerkende inzichten:

- 1) We geloven niet meer dat een *linguistische* theorie (structuralistisch of transformationeel) zonder meer toegepast kan

worden in het v-t-onderwijs. We geloven wel aan gedeeltelijke *transposities*; zo heeft het inzicht van Chomsky's theorie dat taal een *regelgebonden creativiteit* is, een einde gemaakt aan onze vroegere (misschien te behavioristische) opvattingen van taalkennis als gewoontevorming. Van de andere kant heeft dit inzicht de vorming tot goede *taalgewoontes* in uitspraak, morfologie en zelfs syntaxis niet volledig uitgeschakeld, omdat juist alle regelgebondenheid geestelijk-bewuste handelingen veronderstelt bij de internalisatie van taalregels.

Er is ook een verschil tussen *transpositie* en *metamorfose* van een linguïstische theorie. Een voorbeeld van dit laatste vinden we in de intuïtieve weerslag die het begrip *Kernel Sentences* had op het vreemde-talenonderwijs. Hoewel Chomsky (1965) die notie van kernzinnen liet vallen om bij het genereren van zinnen naar de diepte alleen *abstract strings* te laten gelden in plaats van realisaties naar die kernzinnen, werkten deze laatste bij vreemde-taalmethodologen aanstekelijk: die zeven basisconstructies waren voor hen a.h.w. een stramien, waarrond ze meer ingewikkelde constructies konden bouwen. De progressiviteit van een taalcursus kon op die wijze verzekerd worden.

Deze *metamorfose* van abstracte naar concrete realisatie is een kentrek eigen aan de taaldidactiek. Al wordt deze werkwijze soms aangevallen, toch is ze daarom niet verwerpelijk. (Engels, L. 1970; Widdowson, 1979, p. 236).

- 2) Zelfs wanneer Chomsky (1968) de aandacht toespitste op de intuïtieve, heuristische krachten die in de mens leven bij het contact met een vreemde taal voor het erkennen en aanvoelen van taalregels, dan hoeven we alweer niet alle explicietheid bij het aanleren van taalregels te vermijden en de lln. uitsluitend in een atmosfeer van *acquisition* (verwerving) te plaatsen en alle *learning* (bewust gestelde taalhandelingen) uit te sluiten (Wode, 1975).

Door toedoen van de recente cognitieve leerpsychologie (Van Parreren, Galp'erin, Leont'ev, Ausubel, Gagné) hebben sommige vreemde-talenmethodologen de nadruk te zeer gelegd op het *learning*-aspect, maar de recentere theorieën van De Bleser (1977) en Krashen (1979)³ tonen aan dat een harmonisch samengaan van *acquisition* en *learning* mogelijk en (vooral bij volwassenen) noodzakelijk blijkt te zijn. Al pleiten beide onderzoekers terecht voor een herwaardering van de taalverwervingshouding in onze scholen, dan zullen de bewuste taalhandelingen, algoritmisch bepaald en gecontroleerd, noodzakelijk blijven, omdat de sfeer die nodig is voor *acquisition* zo dikwijls ontbreekt. We zullen de dosering van de verwervingsmogelijkheden moeten vergroten door voor onze lln. en studenten verblijven te organiseren van een drietal weken

- per jaar in het land waar de vreemde taal als moedertaal wordt gesproken.
- 3)
 - a. De theorie van de 'rich environment' (Chomsky, 1968) heeft geleid naar 'communicative competence' en al wat dit meebrengt. De echtheid van het door ons aangeboden taalmateriaal, of taalsituaties (d.m.v. opnamen op video-tapes in vreemdtalige milieus) is nu een eis geworden. Maar dat we daartoe alle vroegere progressiviteit bij het aanleren van taalfuncties en taalconstructies uit onze theorie moeten verbannen, is ons niet duidelijk. Gelukkig werd dit extremisme door vele methodologen gecorrigeerd. W. Marton (1974) heeft bv. een *cyclische* progressiviteit voorgesteld, die soepeler werkt t.o.v. de taalrealiteit met een veelheid van constructies.
 - b. Hetzelfde geldt voor de progressiviteit bij het ontwikkelen van *Threshold Levels* (Van Ek, e.a. 1975). Waarom *alleen* de intuïtie en de praktijk laten beslissen? Waarom deze niet toetsen aan objectieve criteria? Zo hebben we aan de K.U. Leuven het principe van de objectieve frekwentiefactor nooit totaal verlaten; de enige voorwaarde is dat men het meetinstrument steeds verfijnt. We hoeven ons niet uitsluitend te verlaten op objectieve frekwentie. We kunnen de objectieve frekwentie toetsen en aanvullen d.m.v. *coverage* of definitie-vocabularium (M. West, 1937; Longman Dictionary, 1978); *familiarity* (Richards J., 1972); *affixatie* (Van Parreren, Denninghansen, Detering, 1978); *concreta en abstracta* (Paivio, 1968); *Visualiseringscapaciteit* (Paivio, 1968).
 - c. Met Widdowson (1979) kunnen we akkoord gaan als hij beweert dat de som van woorden niet per se de *communicatie* vormt als resultaat. Toch volgt daaruit niet dat we volledig gedaan moeten maken met de *analyse in detail* van die communicatieve globaliteiten. Wij poneren dat globale communicatieve attitudes moeten kunnen worden gevoed door in het geheugen geprinte deelelementen, gereed voor snel associatief oproepen en gebruik. Als de lln. geen middelen krijgen om die deelelementen al lerend te vormen tot een spontaan werkend oproepgeheugen, dan is het vreemdetalenleren niet efficiënt. Tot nog toe werd te weinig aandacht besteed aan het *lange* geheugen. De meeste theorieën hechten aan korte, intensieve verwervingstijden (Krashen, Wode).
 - 4) De behavioristische leerpsychologie heeft haar eerste woordje meegesproken in de ASTP-cursussen en zich daarna duchtig laten gelden gedurende de volgende twee decennia, totdat

Chomsky voor een knockout zorgde in zijn kritiek op *Skinner's Verbal Behavior* (1957).

Maar hetzelfde geldt voor de cognitieve leerpsychologie vanaf 1965 tot vandaag de dag - zij heeft een beslissende rol gespeeld. Piaget en Van Parreren in onze onmiddellijke nabijheid; Ausubel, Neisser, Gagné en Bruner in de V.S.; Galp'erin, Luria in de U.S.S.R. - zij hebben allen bijgedragen tot een nieuwsoortig v-t-onderwijs, ook al hadden zijzelf die bedoeling niet. Maar de nodige transpositoren naar het v-t-onderwijs waren ditmaal voorhanden, soms in hun eigen multidisciplinaire instellingen (Carpay & Bol bv. bij Van Parreren, Leont'ev en Gochlerner voor de opvattingen van Luria en Galp'erin; Chastain bij de Amerikaanse cognitivisten) Dit algoritmisch denken in taaldidactisch opzicht - of het nu gezien wordt als een '*etappenweise Herausbildung von geistigen Handlungen*' - of als *mediatieprocessen* bij geheugenvorming - heeft een grote invloed uitgeoefend op het grammatica-leren, en geleid tot het verfijnen van het begrip *pedagogische grammatica* (Sharwood - Smith; 1978; L. Engels, 1977; B. Spolsky, 1978). Tijdens het laatste AILA-congres te Montreal 1978 werd er een ronde-tafel discussie aan gewijd en werd alweer een nieuwe deeldiscipline van de Toegepaste Linguïstiek aan het werk gezet.

- 5) Als we de *vorm* van de mediërende middelen gaan onderzoeken, komen we bij de visuele perceptie terecht en stellen we ons de vraag van welke aard die *visuele* voorstellingen zijn. Meteen zitten we in de leer van de *TEKENS*, nl. in de *semiotiek*, en we merken dat we als taalleraren *symbolen*, *ikonen*, *indexen* gebruiken die zeer gemakkelijk kunnen functioneren als *signalen* (L. Engels, 1979), die ten slotte taal kunnen oproepen... Bepaalde facetten van het v-t-onderwijs kunnen dus als *toegepaste semiotiek* beoefend worden. De theorie dat *abstraherende*, *simulerende* maar *visuele* tekens (*ikonen*) vele grammatische aspecten van de taal kunnen weergeven en zeer goed geschikt zijn voor het lange geheugen, wordt gesteund door het experimenteel onderzoek van Paivio (1979) over de visuele *mediatie* in het algemeen.

We hebben in dit kort overzicht van theorieën die ons huidig vreemde-talenonderwijs hebben beïnvloed, niet gestreefd naar volledigheid. Over evaluatie, contrastieve taalvergelijking, neurolinguïstiek, motivatie, foutenanalyse enz. werd zelfs niets gezegd. De theoretische facetten die we hebben belicht, zouden echter harmonisch-multidisciplinair (als dit mogelijk is) moeten samenspelen om ooit eens 'pedagogische grammatica's voor het vreemde-talenonderwijs te kunnen opstellen.

Bibliografie

- BLOOMFIELD, L. (1942): *Outline Guide for the Practical Study of Foreign Languages*. Baltimore, Linguistic Society of America.
- CARPAY, J.A.M. (1975): *Onderwijs-leerpsychologie en leergangontwikkeling in het moderne vreemde-talenonderwijs*. Doct. Diss. R.U. Utrecht.
- CATTELL, N.R. (1969): *The New English Grammar*. Cambridge, Mass., The MIT - Press.
- CHOMSKY, N. (1965): *Aspects of the Theory of Syntax*. Massachusetts, The MIT - Press.
- CHOMSKY, N. & STUART HAMPSHIRE (1968): Noam Chomsky & Stuart Hampshire discuss the Study of Languages, in: *The Listener*, 30 May 1968; 687-691.
- DE BLESER, R. (1977): The critical period, linguistic puberty, and psychogrammar revisited from a foreign language point of view, in: *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen I*. Tilburg. Handelingen van de Studiedag Anéla - BUTL. p. 3-22.
- DETERING, K. (1978): Der Wortschatz in Lehrwerken für den Anfangsunterricht im Fach Englisch unter dem Aspekt der Wortbildung, in *Englisch auf der Sekundarstufe I*. Hannover, Schroedel.
- ENGELS, L.K. (1970): Grammatica in het Vreemde-talenonderwijs. Kernzinnen en frekwente constructies, in: *Tijdschrift voor Levende Talen* XXXVI 5: 517-535.
- ENGELS, L.K. (1977): *Pedagogical Grammar*. Preprint n° 20, Series B. Trier, LAUT.
- ENGELS, L.K. (1978): *Pedagogical Grammar as Applied Semiotics*. Preprint n° 39, Series B. Trier, LAUT.

- FRIES, C.C. (1945): *The Teaching of English as a Foreign Language*. Ann Arbor, University of Michigan.
- GALP'ERIN, P.J. (1967): Die Entwicklung der Untersuchungen über die Bildung geistiger Operationen, in *Ergebnisse der Sowjetischen Psychologie*. Berlin; P. 367-405.
- GOUIN, F. (1894): *Exposé d'une nouvelle méthode linguistique. L'art d'enseigner et d'étudier les langues*. Paris, Fischbacher.
- HORNBY, A.S.; GATENBY, E.V.; WAKEFIELD, H. (1948): *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*. O.U.P.
- IRET (1942): *Idiomatic and Syntactic English Dictionary*. Tokyo.
- JAKOBOVITS, L.A. (1970): *Foreign Language Learning. A Psycholinguistic Analysis of the Issues*.
- JESPERSEN, G. (1904): *How to teach a Foreign Language?* London, G. Allen & Unwin.
- KRASHEN, S.D. (1977): The monitor model for adult second language performance, in *Viewpoints on English as a second language*. (Burt, Dulay & Finocchiaro, eds.). Regents.
- LEONT'EV, A.A. (1969): *Psycholinguistische Einheiten und die Erzeugung sprachlicher Ausserungen*. München, Hueber.
- MARTON, W. (1974): Syllabus design and the Cognitive Approach to Foreign Language Learning, in *ITL* 25/26; p. 19-34.
- OGDEN, C.K. and RICHARDS, I.A. (1923, 1949): *The Meaning of Meaning*. London, Routledge.
- PAIVIO, A.; YUILLE, T.C.; MADIGAN, S.A. (1968): Concreteness, Imagery and Meaningfulness Values for 925 nouns, in *Journal of Experimental Psychology*. Vol. 76 n° 1.
- PAIVIO, A. (1971): *Imagery and Verbal Processes*. Ontario. Holt, Rinehart & Winston.
- PAIVIO, A. (1979), DESROCHERS, A. (1979): Effects of an Imagery Mnemonic on Second Language Recall and Comprehension, in: *Canad. J. Psychol./Rev. canad. Psychol.* 1979, 33.
- PALMER, H.E. (1906): *Correspondance Commerciale Anglaise*, Verviers, Lacroix.

- PALMER, H.E., FAUCETT, L., et. al. (1936): *Interim Report on Vocabulary Selection for the Teaching of English as a Foreign Language*. London, P.S. King.
- PALMER, H.E. (1937): *The New Method Grammar*. London, Longman.
- PAVLOV, I.P. (1927): *Conditioned Reflexes*. London.
- PIAGET, J. (1972): *Theorien und Methoden der modernen Erziehung*. Wien, Fritz Molden.
- PROCTER, P. (ed.) (1978): *Longman Dictionary of Contemporary English*. London, Longman.
- RICHARDS, J.C. (1974): Word Lists: Problems and Prospects, in *RELC Journal*, vol V n° 2; p. 69-84.
- RICHARDS, J.C. (1971): *A Psycholinguistic Measure of Vocabulary Selection*, in *IRAL*, vol. 8; p. 87-102.
- SPOELDEERS, M. & VAN BESIEN, F. (1973): Bedenkingen bij een pedagogische grammatica, in: *Mededelingen van het Interuniversitair Centrum voor Jeugdproblematiek*.
- SPOLSKY, B. (1978): The Relevance of Grammar to Second Language Pedagogy, in *AILA Bulletin* N° 2 p. 5-14.
- SKINNER, B.F. (1938): *The Behavior of Organisms*. New York.
- SKINNER, B.F. (1957): *Verbal Behavior*. New York.
- SWEET, H. (1906): *A Primer of Phonetics*, Oxford, Clarendon Press.
- VAN EK, J.A. (1976): *The Threshold Level for Modern Language Learning in Schools*. (Council of Europe) Groningen, Wolters-Noordhoff.
- VAN ELS, T.; BONGAERTS, T.; EXTRA, G. & VAN OS, C. (1978): *Handboek voor de Toegepaste Taalkunde*. Groningen, Wolters-Noordhoff.
- VAN PARREREN, C.F. (1970): *Psychologie van het Leren II, Actualisering van leerresultaten*. Deventer, Van Loghum Slaterus.
- VIETOR, W. (1882): *Der Sprachunterricht muss umkehren*.
- WEST, M.P. (1935): *Definition Vocabulary*. Toronto, Ontario College of Education Bulletin 4.

WIDDOWSON, H.G. (1978): *Teaching Language as Communication*. London, O.U.P.

WIDDOWSON, H.G. (1979): *Explorations in Applied Linguistics*. London, O.U.P.

WILKINS, D.A. (1972): *Linguistics in Language Teaching*. London, Edward Arnold.

WODE, H. (1976): Developmental sequences in naturalistic L² acquisition, in: *Working Papers in Bilingualism*. Vol. II, p. 1-31.

Eindnoten:

1 Institute for Research in English Teaching.

2 Chomsky, N. (1968); *The listener*, 30 May, p. 690:

HAMPSHIRE: Could I ask a different question: does this hypothesis have definite implications for the teaching of language?

CHOMSKY: I think it has some implications, perhaps of a rather negative sort. A good deal of the foreign-language instruction that's going on now, particularly in the United States, is based on a concept of language diametrically opposed to this. It's based on the assumption that language really is a habit structure, that language is a system of skills and ought to be taught by a drill and by the formation of stimulus-response associations. I think the evidence is very convincing that that view of language structure is entirely erroneous, and that it's a very bad way - certainly an unprincipled way - to teach language. If it happens to work, it would be an accident for some other reason. Certainly it is not a method that is based on any understanding of the nature of language. As I mentioned earlier, our understanding of the nature of language seems to me to show quite convincingly that language is not a habit structure, but that it has a kind of creative property and is based on abstract formal principles and operations of a complex kind. My own feeling is that from our knowledge of the organisation of language and of the principles that determine language structure one cannot immediately construct a teaching programme. All we can suggest is that a teaching programme be designed in such a way as to give free play to those creative principles that humans bring to the process of language-learning, and I presume to the learning of anything else. I think we should probably try to create a rich linguistic environment for the intuitive heuristics that the normal human automatically possesses.

HAMPSHIRE: As in the classical literary education?

CHOMSKY: As in the classical literary education, which I think was on the right track. It certainly fits much more closely to my feeling about the knowledge of language than does the modern linguistic approach, with its emphasis on habit and skill and pronunciation ability.

3 De Bleser, R. (1977) stelt in haar dissertatie een *neurolinguistische* hypothese voorop. Vermits volwassenen die als kind een v-t leerden, met meer gemak een v-t leren als volwassenen, zou men kunnen proberen de verwervingsmogelijkheden van de linker hersenhelft te blijven ontwikkelen en niet alleen bekommerd te zijn om de cognitieve rechter hersenhelft.

Krashen, (1976) verdedigt de *monitor*-theorie voor het vreemde-talenleren van volwassenen: voor al wat *communicatie* is, zou steeds de verwervingsattitude moeten gelden (onbewuste training); slechts als het om de *vorm* gaat van het vreemde-talenleren komt bewuste *monitoring* naar voren.

Ochtendzitting **vrijdag 31 augustus 1979**

Algemene vergadering van de IVN.

Verslag over de periode 1976-1979 door mw. H. Moolenburgh-Ekkel (Den Haag).

**Algemene vergadering van de I.V.N.
Verslag over de periode 1976 - 1979
door H. Moolenburgh-Ekkel, secretaris-administrateur**

Als het waar is dat traditie 'een schoone zaak is' die 'het menschdom veel vermaak' geeft, dan hoop ik maar dat het doorbreken van een traditie geen slechte zaak is die tot veel tranen leidt. Want op dit moment wordt een traditie op twee manieren doorbroken:

- 1^o niet de secretaris brengt dit verslag uit, maar de secretaris-administrateur, en
- 2^o is het een vrouw die u hier gaat vertellen wat er in de afgelopen drie verenigingsjaren is gedaan of nagelaten.

Het laatste feit is toevallig; ik geloof niet dat feministische motieven een rol hebben gespeeld toen het dagelijks bestuur mij vroeg het verslag voor mijn rekening te nemen.

Dat ik hier sta en niet de secretaris heeft een zuiver praktische reden: toen de heer Wilmots een kleine drie jaar geleden voor hem onverwacht het secretariaat moest overnemen, heeft hij dat alleen kunnen en willen doen op voorwaarde dat hij er niet teveel tijd aan hoefde te besteden. Daardoor is het zwaartepunt van het secretariaat steeds meer verplaatst naar de secretaris-administrateur, die wel met raad en daad werd bijgestaan door de voorzitter.

En daar sta je dan!

Wat is er in de afgelopen drie jaar gebeurd? Ik zou nu het liefst alle papieren opzij schuiven en gewoon maar iets gaan vertellen uit het leven van de IVN. Maar dat wordt niet van mij verwacht. Bovendien zou m'n verhaal dan te lang worden. Daarom heb ik toch maar geprobeerd iets op te schrijven dat u enigszins een indruk zal kunnen geven van de IVN tussen 1976 en nu. Ik heb mijn verhaal in drieën verdeeld: het eerste deel gaat over het *verenigingsnieuws*; het tweede deel zou ik willen noemen: *wat er uitgaat*. Tenslotte zal ik het hebben over *wat er binnenkomt*.

I. Het verenigingsnieuws

Nu kan ik er niet omheen - en ik wil dat ook niet - iets te zeggen over het plotselinge aftreden van prof. Thys, twee maanden na het Zesde Colloquium. Zijn mededeling, op de vergadering van het dagelijks bestuur van 11 november 1976 in Antwerpen, sloeg in als een bom. Niemand had dit verwacht. Ik zal op de redenen die prof. Thys tot zijn besluit hebben gebracht hier niet verder ingaan. Maar ik ben niet de enige die het betreurt dat de heer Thys op dit Zevende Colloquium niet aanwezig is. De voorzitter heeft maandagmiddag in zijn openingstoespraak in dezelfde geest gesproken.

Ik geloof dat ik niemand tekort doe als ik zeg dat prof. Thys onze grote dank verdient voor alles wat hij voor de buitenlandse neerlandistiek in het algemeen en voor de Werkcommissie, later voor de IVN heeft gedaan. Zonder zijn initiatief zouden wij waarschijnlijk nu hier niet zijn.

Op diezelfde elfde november legde ook de pas op 3 september 1976 gekozen secretaris, lic. W. Verhaert, geheel los van het besluit van de voorzitter, zijn functie neer. Daar zaten we dan opeens zonder voorzitter en zonder secretaris. Het romp-dagelijks bestuur heeft gezocht naar mogelijke opvolgers. Het moest daarbij rekening houden met de in de statuten opgenomen voorwaarde dat van de functies voorzitter, secretaris en penningmeester er tenminste één door een Belg en één door een Nederlander vervuld moest worden. De penningmeester, dr. J.W. de Vries, die zijn taak als zodanig wilde voortzetten is Nederlander. Er moest dus of een Belgische voorzitter of een Belgische secretaris komen. Het werk moest zo gauw mogelijk worden voortgezet. En het liefst door mensen die enige ervaring op dit terrein hadden. Het lag dus min of meer voor de hand dat de gedachten uitgingen naar de pas op 3 september 1976 afgetreden secretaris, dr. J. de Rooij. Het zou weinig zin hebben en u maar vervelen als ik nog langer bij dit punt bleef stilstaan. De heer De Rooij, die niet stond te trappelen om voorzitter te worden, heeft tenslotte toch ja gezegd. De buitenlandse bestuursleden stemden in met het voorstel van het dagelijks bestuur. Daarna kon aan de leden worden meegedeeld dat de IVN een nieuwe voorzitter had. Immers: bij tussentijdse vacatures beslist het bestuur. De heer Wilmots was bereid op de voorwaarden die hierboven al genoemd zijn, secretaris te worden. Het romp-dagelijks bestuur kreeg weer hoofd en handen. Het werk kon doorgaan. Hoewel de heer Wilmots wel zal zeggen dat het niets met de IVN te maken heeft, wil ik hier toch niet onvermeld laten dat de secretaris op 27 februari 1979 in Leuven met grote onder-

scheiding promoveerde tot doctor in de Letteren en Wijsbegeerte, afdeling Germaanse Filologie op het onderwerp:

‘Nominativ- und Akkusativmorpheme als Problem und Fehlerquelle für Deutsch-lernende mit niederländischer Muttersprache. Eine linguistische und psycholinguistische Untersuchung auf experimenteller Grundlage’.

Promotor was prof. dr. L.K. Engels. De heer De Rooij en ondergetekende woonden namens de IVN de plechtigheid bij.

Na dit nieuws over functies en personen nog een enkel woord over de IVN en haar leden. De IVN telt nu 134 gewone en 98 buitengewone leden. Van de 134 gewone leden zijn er 91 werkzaam aan Europese universiteiten en 43 aan universiteiten buiten Europa. Een ander rekensommetje leert dat er 142 Europese en 244 buiten-Europese docenten zijn. Zo op het eerste gezicht lijkt een ledenwerfactie onder de buiten-Europese docenten niet overbodig. Welke problemen hier liggen is op vorige ledenvergaderingen al uiteengezet. Het wordt tijd dat ik overga naar het tweede deel van mijn verslag.

II. Wat er uitgaat.

Hieronder versta ik alles wat er van de IVN-activiteiten naar buiten komt. Ik zal het niet hebben over de vele gesprekken, de vele brieven. Ook al zijn ze zeer wezenlijk voor het werk van de IVN. Van het begin af is immers - en mijns inziens terecht - het leggen en onderhouden van contacten als een belangrijk onderdeel van ons werk gezien.

Ik moet nu eerst iets zeggen over onze *publicaties*.

- *Neerlandica extra muros*, ons contact- en inlichtingenblad heeft naar uiterlijk en naar inhoud een wijziging ondergaan. Als ik even iets verder dan drie jaar mag terugzien, dan zijn de nummers 1 tot en met 12 van *NEM* in gestencilde vorm verschenen, de nummers 13 tot en met 31 werden door Van Gorcum in Assen verzorgd. Door een ‘interne reorganisatie’ zag Van Gorcum zich genoodzaakt de uitgave van *NEM* te stoppen. De jonge uitgeverij Dick Coutinho BV in Muiderberg was bereid de taak van Van Gorcum over te nemen. Het resultaat ervan hebt u kunnen zien in *NEM*-32, het voorjaarsnummer van 1979.

Ook qua inhoud is er in de laatste drie jaar wel iets veranderd. De redactie van *NEM* heeft gemeend de lezers een dienst te bewijzen met de nieuwe rubriek ‘Mengelwerk’, waarin aandacht wordt besteed aan taalkundige, letterkundige en didactische onderwerpen, in de vorm van boekbesprekingen en/of eigen beschouwingen.

- Van de *Lijst van de docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten en Ledenlijst IVN* is in de verslagperiode maar één nummer verschenen: nr. XVIII. De datum 1.9.1978

is nog misleidend ook. In werkelijkheid heeft het tot juni van dit jaar geduurd voor de eerste exemplaren de deur uitgingen. Het gevolg van deze vertraging - buiten onze schuld - is natuurlijk dat de lijst op het moment van verschijnen al verouderd was.

- Van *Wie en wat in de neerlandistiek in België en Nederland* zijn in de afgelopen drie jaar een 4e en een 5e uitgave verschenen, de laatste gedateerd november 1978.
- Het *Verslag van het Zesde Colloquium Neerlandicum* is in 1978, toch weer veel later dan wij hadden gehoopt en verwacht, verschenen. De uitgave werd verzorgd door Wetenschappelijk Onderwijs Limburg, Hasselt/Diepenbeek.
- Over de *Bibliotheca Neerlandica extra muros* kan ik kort zijn. Er is na nr. IV waarover in het vorige verslag werd gesproken, geen nieuw nummer verschenen. De studie over Heijermans, van mw. Van Neck Yoder, is voorzover ons op dit ogeblik bekend is, wel verschenen maar niet in onze reeks. Er zijn intussen plannen voor de uitgave van een vijfde deel.
- In 1977 verscheen deel 3 van *Dutch studies*. In het vorige verslag werd gesproken over mogelijke wijzigingen in de inhoudelijke structuur van *Dutch studies*. Die mogelijkheid is intussen werkelijkheid geworden, al is die werkelijkheid op dit moment nog niet verder dan een bij Martinus Nijhoff ingeleverd manuscript. Na uitvoerig overleg tussen de redacteurs van het eerste uur: De Rooij en King en de hoogleraren Gerritsen, Schultink en Sötemann aan de ene en uitgeverij Martinus Nijhoff aan de andere zijde werd besloten over te gaan tot de uitgave van themanummers. Het eerste themanummer, *Studies in Dutch Phonology*, onder redactie van W. Zonneveld (RU Utrecht), F. van Coetsem (Cornell University) en O.W. Robinson (Stanford University) zou dit najaar moeten verschijnen. Het zal wel iets later worden.
- Een kleine uitgave die toch haar grote nut al heeft bewezen, is het IVN-vouwblaadje. Het is ontstaan als gevolg van een groeiend aantal verzoeken om inlichtingen. Het groene foldertje geeft antwoord op vele vragen, al zal de man die ons schreef: 'Graag bekwam ik uitvoerige en uitgebreide inlichtingen en gegevens over de neerlandistiek, zowel op studie- als op kultuurgebied' er wel niet genoeg aan hebben.

Ook op heel andere wijze probeert de IVN zich te laten horen of zien. Zo heeft ons bestuurslid prof. dr. J.H. Meter (Napels) zich laten zien en horen in de Bureau Meetings van de F.I.L.L.M. (Fédération Internationale de Langues et Littératures Modernes) in 1978 en 1979 en op het 14e Congres van de F.I.L.L.M. dat van 28 augustus tot 2 september 1978 in Aix-en-Provence werd gehouden. Op de Bureau Meeting van begin juli 1979 in Parijs heeft

de heer Meter onze al eerder ingediende verzoeken om subsidie mondeling toegelicht. Die verzoeken betroffen: a) het achtste colloquium; b) de vertaling van een werk van Pierre Brachin, *La langue néerlandaise*; c) plannen voor een nieuwe uitgave over de neerlandistiek in het buitenland.

De IVN ontving, helaas in een te laat stadium om de leden erin te betrekken, het verzoek te reageren op een Nota Internationale Culturele Betrekkingen, die in 1976 aan de Tweede Kamer werd aangeboden. Wij hebben moeten volstaan met het geven van op- en aanmerkingen van het dagelijks bestuur. De heer De Rooij en ondergetekende zijn aanwezig geweest op de hoorzitting over deze nota. Ik heb als bezoeker op 18 juni 1979 de openbare commissievergadering over de nota bijgewoond.

Dit verslag zou te lang worden als ik ging uitweiden over informatieformulieren, vragenlijsten en dergelijke. Als werk naar buiten mag nog wel genoemd worden de voorbereiding van het Zevende Colloquium. En hier zeg ik de secretaris van drie jaar geleden niet na: 'zonder er nader op in te gaan'. Ik wil er namelijk wel even op ingaan. Ik doe nu al een beroep op u als u van plan bent ook het volgend colloquium bij te wonen. Stuur u uw aanmelding vooral op tijd in en doet u het dan ook volledig.

Nog teveel deelnemers schijnen te denken: 'o, mij kennen ze wel, mijn naam is voldoende'. Maar dat betekent voor het secretariaat in de toch al zo drukke pré-colloquiale tijd veel extra zoekwerk in docentenlijst en andere adreslijsten.

III. Tenslotte dan iets over wat er binnenkomt

We zijn ons ervan bewust dat we fouten gemaakt hebben, dingen hebben nagelaten die we wel hadden willen en moeten doen. Als we desondanks toch iets goeds hebben gedaan, is dat ook dank zij de hulp van anderen. Hulp in de vorm van geld. Zonder de financiële steun van beide ministeries zouden wij ons werk eenvoudig niet kunnen doen.

Maar ik wil het toch ook even hebben over een andere vorm van bijstand. En mag ik nu eens beginnen bij de NUFFIC. De dienstverlening van vroeger in de vorm van typewerk enz. is er niet meer. Maar er is wel iets anders: een groeiende belangstelling voor ons werk. Ik ervaar die bijna dagelijks. Maar ook naar buiten toe is die belangstelling zichtbaar geworden. Voor het herfstnummer van 1978 van het NUFFIC-bulletin heeft onze voorzitter een artikel over de IVN geschreven. Het is in een Engelse en een Spaanse versie verschenen. In enigszins gewijzigde vorm is het opgenomen in *Overzicht* van maart 1979, een NUFFIC-publikatie waarvan u op dit colloquium een overdruk hebt ontvangen. Een woord van dank aan de NUFFIC is hier zeker op z'n plaats. Ik heb de ministeries al genoemd, maar het spreekt vanzelf dat ik het bij zoiets vaags toch niet wil laten: mevrouw Talsma en de heer Kellens, u beiden hartelijk dank voor alle hulp en

en steun. De ledenvergadering is misschien niet de plaats om de mensen van het Bureau Congressen te danken. Dat zal door anderen, elders wel worden gedaan. Omdat ik de laatste weken zoveel te maken heb gehad met de heer Berenschot en de heer Van Ravenswaay en zijn mensen, wil ik ze hier toch ook even bedanken voor alles waarmee ze ons werk voor het colloquium hebben verlicht. 'n Persoonlijk woord van dank ook aan mijn medebestuurleden, in het bijzonder aan de voorzitter.

Tenslotte wil ik u danken: de docenten, de leden en de buitengewone leden van de IVN. Ik heb dit derde deel genoemd: *wat er binnenkomt*. Daarmee bedoel ik niet uw financiële bijdragen, al is het natuurlijk fijn als u die op tijd betaalt.

Maar ik bedoel nu vooral wat er bij ons binnenkomt aan meeleven, hartelijkheid, in de vorm van een brief, een gebaar, aan kritiek soms. De ouderen onder u zullen zich de heer Jalink herinneren. In zijn tijd was bijna iedere brief die binnenkwam een gebeurtenis. Hij kon bijna kinderlijk blij zijn met een vriendelijk woord. Daar zat toch iets heel moois in. We zijn allemaal een beetje zakelijker geworden. De Werkcommissie van toen is vervangen door een vereniging met leden, statuten en contributies. Gelukkig is de persoonlijke noot niet helemaal verdwenen. Ik dank u allemaal voor het vertrouwen dat u de IVN en mij persoonlijk in de afgelopen drie jaar hebt gegeven. Ik hoop dat we in datzelfde vertrouwen samen verder gaan.

Slotzitting vrijdag 31 augustus 1979

Slottoespraak door dr. ir. Anne Vondeling (Leeuwarden).

Slottoespraak
door dr. ir. A. Vondeling
oud-voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*

*Mijnheer de voorzitter,
dames en heren,*

U zult me wel willen toestaan dat ik in één van de twee Nederlandse talen tot u spreek en wel in wat ik dan noem het Hollands en niet in het Fries. Het is misschien niet erg aardig dat ik het zeg, en zeker niet aan het begin,; ik voel met nogal ongelukkig. Niet erg aardig, omdat ik u, mijnheer de voorzitter, waarschijnlijk voor ben. Het zit er namelijk dik in dat u straks in uw slotwoord zo begint. Aan het einde van wat naar ik heb begrepen een geslaagd congres mag worden genoemd.

Dat ik mij niet zo lekker voel, althans niet op mijn gemak, heeft allerlei redenen. Allereerst: ik heb uw congres niet meegemaakt en om dan aan het slot te spreken - ik heb dit al eens ergens anders meegemaakt - is voor de spreker althans levensgevaarlijk. Hij weet dan namelijk niet wat er zoal is gebeurd en mocht het zo zijn dat u zeven lezingen hebt gehoord in de trant van Achterberg, dan moet ik nu aan het slot niet met Jan Engelman aan komen zetten. Dat is één onzekerheid. Maar mijn onzekerheid is nog groter geworden, namelijk: ik ben helemaal geen *taelman*. Op de HBS was ik een typisch bèta-kind en om het maar eerlijk op te biechten: op mijn examenlijst staat een mager zesje voor de eerste Nederlandse taal. Nu heb ik een klein excuusje. Ik werd thuis tweetalig opgevoed, nl. Stellingwerfs, de taal van mijn moeder en Fries, de taal van mijn vader. En als tante Aaltje op bezoek kwam en er een goede kennis voorbijging, werd de aandacht van tante Aaltje aldus getrokken: 'kiek, Oaltje, kiek, sjoch, Aal, sjoch' en dat mag dan mijn tweetaligheid bewijzen.

Maar mijn onzekerheid werd nog groter toen ik mij gisteravond afvroeg wat ik zou zeggen aan deze liefhebbers - want zo meen ik u wel te mogen kenschetsen - sterker nog: aan *kenners* van de Nederlandse taal. Ik heb toen een fout gemaakt, die zal ik nu maar opbiechten. Ik heb namelijk gisteravond nog een jaargang van *Onze taal* voor mij genomen, in de hoop dat ik daaruit

wat inspiratie zou opdoen, misschien nog een nieuw idee zou tegenkomen. Had ik het maar niet gedaan! Als je dat doet durf je de eerste uren nauwelijks meer je mond te openen uit vrees dat je een van die vele fouten zult maken die er te maken zijn. En u weet het waarschijnlijk wel - en anders zeg ik het u nog maar eens -: Nederlanders zijn vóór alles foutenkijkers, dat zit er helemaal ingebakken. Maar belofte maakt schuld en ook al had ik mij misschien kunnen beroepen op het gezegde dat politici nooit hun beloften nakomen, die mening zal ik dan logenstraffen.

Ik heb u nu gewaarschuwd, mevrouw Moolenburgh was het al eerder, en als de spijs u niet smaakt, welnu, dan is het háár schuld.

Na deze inleidende woorden zult u wel hebben begrepen dat het gerecht alleen maar een soort toespijs kan zijn, een toetje, echte Haagse Bluf om zo te zeggen. Ik weet niet of u allemaal weet wat Haagse Bluf is. In het kookboek staat dat het stijfgeklopt eiwit is met een heel klein beetje bessensap. Het merendeel is lucht. Voordat ik u daarvan een hapje voorzet, heb ik toch wel behoefte om een pluim uit te delen, namelijk aan de eerste spreker: Prins Claus. Ik heb alleen uit de krant daarvan kennis kunnen nemen. Een pluim allereerst om de moed nou juist dit congres toe te spreken. Maar ook om wat hij heeft gezegd over taalverloeding; omdat hij zich zo duidelijk voor iedereen hoorbaar heeft ingespannen om onze taal te leren en daarin zo goed is geslaagd. Ik ben van nature echt geen pluimstrijker en zeker maak ik geen uitzondering wanneer het leden van het Koninklijk Huis betreft, maar vanuit mijn positie als voorzitter van de Tweede Kamer heb ik het van zo dichtbij kunnen volgen. Hij verdient de pluim en daarom wil ik het gewoon even zeggen.

Waarom hebt u mij hier laten komen? Ik dacht dat u mij had gevraagd omdat ik voorzitter ben geweest - en ik ben het nog - van de commissie die ik zelf heb ingesteld en die de naam heeft 'Duidelijke taal'. Nu is mij gebleken dat ik best over politiek had mogen spreken, wat mijn vak en mijn beroep is. Nu ik daarmee ophoud, omdat ik geen Kamervoorzitter meer ben sinds juni, zou ik graag een paar herinneringen ophalen.

Allereerst dan die commissie. Wat was dat voor een commissie, waarom heb ik die opgericht en wat heeft die commissie gedaan?

Het leven van een Kamervoorzitter bestaat voor de helft uit *luisteren* en voor de helft uit *lezen*. Misschien zult u zich de vraag stellen: hoeft hij dan niet te slapen, niet te eten? Jazeker! Maar hij moet *tegelijk* èn kunnen lezen èn kunnen luisteren. In dat vak van voorzitter van de Kamer mocht ik dus ver-

gaderingen leiden van volksvertegenwoordigers die volgens de Nederlandse grondwet 'het gehele Nederlandse volk vertegenwoordigen'. Zo staat het erin. Bij de laatste grondwetswijzigingen was er een voorstel om dat woord 'gehele' maar te schrappen; het was overbodig, maar van allerlei kanten, en misschien wel van kanten waarvan u dat het minst zou hebben verwacht - nu ga ik dan toch nog een politiek woordje spreken - in het bijzonder van de zijde van de Communistische Partij Nederland, werd gezegd: 'Nee, dat woord moet blijven staan; dat willen we graag zo houden'. Welnu, mijn stelling is altijd geweest: hoe kun je nu het volk vertegenwoordigen als je dat volk niet kent en - omgekeerd - als dat volk jou niet kent.

En omdat *taal* nu eenmaal, voor 90 of 95 %, vrijwel het enige middel daartoe is, ook de gesproken taal, moet je je wel afvragen of die taal ook als hulpmiddel, als verbindingsmiddel wordt gehanteerd of dat taal een kloof schept, en ik denk dat dat in heel grote mate het geval is. Wil je worden verstaan en begrepen, dan moet je de taal van het volk spreken, dat wil dus zeggen: eenvoudige taal, heldere taal, duidelijke taal, klare taal.

We hebben daarvoor in het Nederlands een aantal ongeveer gelijksoortige woorden. Maar ik denk dat het tegendeel wel eens het geval zou kunnen zijn. De kloof tussen de vertegenwoordigers van het volk en het volk zelf - ik merk dat elke dag - is gewoon heel erg groot. En het merkwaardige is waarschijnlijk dat die kloof niet kleiner wordt maar groter is geworden door de afstand die de taal kan scheppen, wanneer die twee niet *dezelfde* taal spreken. Dat begrijpen politici heel vaak niet. Ik denk bijvoorbeeld ook aan vakbondsvertegenwoordigers, die vaak nog uit het volk naar voren zijn gekomen. Na een zeker aantal jaren hebben ze zich een taal aangewend die niet meer de gewone, gebruikelijke taal is, maar die op de een of andere manier misvormd is. Het is toch eigenlijk het ergste wat kan gebeuren als mensen zich van je afwenden, als ze zeggen: 'ik begrijp niet waar je het over hebt'. Het gaat over ze heen.

Nu ik geen Kamervoorzitter meer ben en dus niet de hele Kamer vertegenwoordig, kan ik misschien een politieke gebeurtenis aan u voorhouden die erg interessant is, en waarvan ik denk dat het taalgebruik de belangrijkste oorzaak kan zijn geweest. Het is een jaar of tien, twaalf geleden. Toen is er in de Nederlandse politiek een nieuwe verschijning gekomen: de Boerenpartij. De leider ervan was en is de heer Koekoek. De heer Koekoek had een eigen manier van spreken, een eigen logica. We hebben natuurlijk allemaal onze eigen logica, begrijpt u me nou niet verkeerd. Het kwam eigenlijk tegelijk met de komst van de televisie. Nederland is een van de weinige landen ter wereld waar gebeurtenissen in de Tweede Kamer rechtstreeks door de televisie worden uitgezonden.

Welnu, wat is er nu precies gebeurd? Er is veel om de heer Koekoek gelachen en ik ben er haast zeker van dat een groot aantal mensen zich daaraan heeft gestoord. Ik kan het niet bewijzen, het had toen onderzocht moeten worden. Ze hebben zich eraan gestoord omdat ze dachten dat hij werd uitgelachen om de wijze waarop hij de Nederlandse taal hanteerde. En in het bijzonder omdat hij met een sterk accent sprak. Ik denk dat 90, misschien wel 95% van de Nederlandse bevolking ook met een accent spreekt, of het nu Rotterdams of Amsterdams, Limburgs of Fries, Gronings, Twents, Utrechts, noem maar op, is. Al deze mensen hebben zich daarin herkend. Hier was iemand die op een manier sprak zoals zij dagelijks spreken en deze man werd door andere Kamerleden uitgelachen. Naar zij vermoedden omdat hij sprak zoals hij sprak. En hij heeft grote successen behaald bij de verkiezingen. Het zou mij niet verbazen als veel van dat succes zou moeten worden toegeschreven aan het feit dat ze met hem sympathiseerden, dat zij hem op die manier wilden steunen. Het is een theorie, ik geef het toe, maar ik denk dat er veel waarheid in zit.

Waardoor is dan de taal misvormd? Omdat zij elke dag weer doordrenkt wordt van wat ik dan maar gemakshalve ambtelijke taal zal noemen. Die ambtelijke taal is vaak heel erg moeilijk en verwarrend, niet alleen omdat het vaktaal is maar ook omdat de zinsconstructies ervan onhelder, onduidelijk zijn. Ik wil u een voorbeeld geven. Dat heb ik gisteravond geplukt uit het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden van 28 augustus 1979. Het is dus echt helemaal nieuw. Er staat een Koninklijk Besluit in afgedrukt waarin artikel 4 van het Conserveermiddelenbesluit wordt gewijzigd. Toegevoegd wordt het tweede lid, luidende: 'Met het roken van eetwaren wordt gelijkgesteld de behandeling van eetwaren met rookpreparaten waarvan het karakteristieke bestanddeel geheel bestaat uit gecondenseerde rook welke voldoet aan het gestelde in het eerste lid'. Nou, als je dat eens rustig tot je neemt, is dat nog niet zo heel gek. Het onderwerp is een beetje vreemd. Maar dan komt het tweede lid. 'Toegevoegd wordt het volgende: "Rookpreparaten als bedoeld in het tweede lid moeten een zodanig laag gehalte aan benzo(a)pyreen bezitten dat in eetwaren die hiermede overeenkomstig de gebruiksaanwijzing - indien aanwezig - zijn behandeld, een toename van het benzo(a)pyreengehalte vertonen niet meer dan 0,03 mg/kg.' De rest bespaar ik u. Dan komt de Nota van Toelichting: 'Een richtlijn van de Raad van de Europese Gemeenschappen, houdende dertiende wijziging van de richtlijn van de Raad van 5 november 1963 betreffende de aanpassing van de wetgeving in de lidstaten inzake conserveermiddelen die mogen worden gebruikt in voor menselijke voeding bestemde waren. De uitvoering van deze richtlijn bestaat hieruit dat artikel 4 van het Conserveermiddelenbesluit zodanig wordt aangevuld dat het gebruik van waterige rookoplossingen voortaan is toegestaan.

Bijgaand ontwerpbesluit strekt tot desbetreffende wijziging van genoemd besluit'. Goed, dit hoeft alleen gelezen te worden door de UNOX en nog een paar anderen en dan zal men zich daarmee wel redden. Maar zou het niet verstandig zijn om na te gaan hoeveel mensen hieraan hebben gewerkt? Het is hun bureau gepasseerd, het is getekend, er is nog wat aan gevijld hier en daar. Al die mensen hebben dit beschouwd als een stuk Nederlandse taal. Dat is het dan ook wel. Maar als je iedere dag hiermee (ik zou haast zeggen) wordt vergiftigd en als je weet dat het ook aan Kamerleden wordt gestuurd en aan al diegenen die moeten toezien op de uitvoering van die wet: politieagenten die processen-verbaal moeten maken, controleurs van de Warenwet enz., dan is het toch wel erg. En al deze mensen moeten erover praten met anderen die deze taal helemaal niet begrijpen. Doordat ik als Kamervoorzitter acht, negen uur per dag die woordenstroom over me heen moest laten gaan, ben ik heel duidelijk gaan zien dat dit niet kan, dat dit gewoon slecht is.

Welnu, het is immers het contact tussen regering en volksvertegenwoordiging waar dit alles passeert, de nauwe sluis waar het doorgaat. En ik heb geprobeerd er op die plek wat aan te doen. Eventueel in samenwerking met de Staatsuitgeverij. De commissie die werd ingesteld bestaat uit ambtenaren van departementen, vertegenwoordigers van taalkundige organisaties, van provincies en gemeenten, van de Raad van State, van de Pers.

Het eerste waarnaar we hebben gekeken was: zijn er geen voorschriften? Moeten er voorschriften komen? Voorschriften aan ambtenaren hoe zij de Nederlandse taal moeten hanteren. Een vertegenwoordiger van een departement zei: 'Er bestaan voorschriften'. Ons antwoord was: 'Die willen we dan wel eens zien'. Hij diepte zo'n voorschrift op. Wij hebben toen gevraagd op de verschillende departementen eens te onderzoeken of die voorschriften bekend waren. De Tweede Kamer is weliswaar geen orgaan van de overheid in die zin dat zij een departement is, maar voorschriften waren niet bekend. Op andere plaatsen waren ze niet verder gekomen dan het bureau van de secretaris-generaal en misschien ook nog de juridische afdeling. Er is toen overwogen aan de bestaande voorschriften, die de handtekening van de minister droegen, maar die volstrekt onbekend waren en dus ook niet werden gehanteerd, grotere bekendheid te geven. Wij hebben er op aangedrongen nieuwe, betere voorschriften te maken en de mensen ervan in kennis te stellen. Er is tot nu toe heel weinig aan gedaan.

De tweede aanpak is de volgende geweest. We hebben twee begrotingen genomen die op Prinsjesdag, de derde dinsdag van september, waren ingediend, met de toelichtingen. Onmogelijke pakken papier, zo'n 2 400 bladzijden worden alleen al op die ene dag aan ons voorgelegd. Het kunnen er ook 2 500 zijn geweest.

Alle departementen zijn gelijk, maar er is een departement waarvan je mocht verwachten dat het wat meer aandacht zou hebben be-

steed aan het hanteren van de Nederlandse taal dan andere departementen. We hebben een paar bladzijden van de Toelichting voorgelegd aan een paar mensen met het verzoek ze van kanttekeningen te voorzien. De voorlichtingsman van dat departement was wanhopig. Hij had ook nogal wat aandacht eraan gegeven. Twee jaar later heeft hij me in vertrouwen meegedeeld dat het nou net de paar bladzijden waren die op het allerlaatste moment waren toegevoegd en die door de bewindsman zelf waren geschreven. Zik konden daar toen niets meer aan doen. Ik zal niet onthullen wie die bewindsman was. Maar wij hebben toch wel op bescheiden wijze laten merken dat het toch zo niet kon.

We zijn daar ook wel verder mee gegaan. Het is misschien een wat hardhandige manier, maar het heeft wel gewerkt.

Als voorzitter van de Kamer heb ik menigmaal een stuk dat bij mij binnenkwam teruggestuurd omdat er geen vertaling bij was. Men ging er veel te veel van uit dat alle kamerleden de stukken wel zouden kunnen lezen. Het ging vooral om Engels, ook wel eens een keertje Frans. Dan zei ik: 'Mijnheer de minister, het spijt mij, maar een flink aantal mensen kan dit stuk niet lezen. Dat is onwelvoeglijk, dat moet u niet doen'. Wat echt niet door de beugel kon, wat onbegrijpelijk was, volkomen technisch, werd teruggestuurd. Ik heb ook vaak verbazing laten blijken wanneer wat oudere ministers in de Kamer duidelijk lieten blijken dat men in hun tijd Latijn moest kennen om rechten te kunnen studeren. Men had het gymnasium gehaald en strooide graag met Latijn. Wat bij een groot aantal Kamerleden buitengewoon veel irritatie opwekte. Misschien denkt u dat ik overdrijf maar dat is niet waar. Ik heb het meermalen meegemaakt.

Ik heb in belangrijke mate geprobeerd teksten die aan de Kamer werden voorgelegd, te veranderen, natuurlijk wel met instemming van de betrokkenen. Als een motie wordt ingediend is het in Nederland gebruikelijk dat een voorzitter die voorleest. Ik kon dan nog wel eens een keertje laten blijken dat de tekst niet feilloos was, niet te begrijpen. Ik heb wel eens meegemaakt dat een indiener van een motie tegen me zei: 'Och, mijnheer de voorzitter, u maakt er wel wat van'. Dat heb ik dan ook gedaan. Ik kan u wel zeggen dat er op die wijze bewustwording ontstaat. En dat is zeer nodig. Men had het gewoon niet in de gaten. Ze weten gewoon niet dat ze te vaak met het eigen clubje zijn, ze weten gewoon niet dat de overgrote meerderheid het niet begrijpt, dat het over hen heen gaat. De Handelingen - dat zijn dus de notulen van de Staten-Generaal - werden aan de pers gegeven. Daar werd dan nog wel eens aan gewerkt, als ze erg krom waren.

De Troonrede is vertaald, in die zin dat we hebben geprobeerd die wat toegankelijker te maken voor de mensen. De Troonrede wordt door de Koningin uitgesproken op de derde dinsdag van september. In de regel worden in die tekst van ongeveer een kwartier wel zo'n 40 onderwerpen aan de orde gesteld.

In één zin twee onderwerpen en dan ook nog in ambtelijke taal. De Koningin had voor die onderwerpen belangstelling, zij wilde de tekst zo goed mogelijk lezen. Ze deed er ook erg veel moeite voor. Sommigen van u zullen zich wel herinneren dat de Koningin eens over een zin struikelde. Wij hebben toen de gelegenheid aangegrepen om duidelijk te maken dat het zo echt niet langer kon.

Ik mag wel zeggen dat dit toch wel effectief is geweest. Secretarissen-generaal en hoofdambtenaren hebben zich dit toch wel aangetrokken. De Troonrede die het jaar daarna kwam, was nog niet veel beter. Maar er is actie gekomen en het is later toch wel veel beter geworden. Dat is een pluspunt.

Waarom hebben we deze werkwijze gevolgd? Als je een trap schoon wilt maken moet je bij de bovenste tree beginnen. Dat is de beste manier, de enige manier om te slagen.

We hebben daarna een wedstrijd voor scholen georganiseerd. Een wedstrijd in het vertalen van de Troonrede. Er zijn mooie werkstukken van gemaakt. Er is een prijs uitgedeeld. Er heeft in *Onze Taal* een stuk gestaan waarin voorbeelden werden gegeven. In de Troonrede had bijvoorbeeld het woord 'inflatiecorrectie' gestaan - het zal over drie weken wel weer in de Troonrede staan. De leerlingen hadden geprobeerd dat woord te vertalen. Daaruit bleek dat de hele klas, met de leraar Nederlands plus de leraar maatschappijleer, staatsinrichting, economie erbij niet in staat waren het woord te begrijpen. Dat waren dan de kinderen die gereageerd hadden. Men mag aannemen dat het niveau boven het gemiddelde lag, boven het 'modale'.

We zijn vervolgens doorgegaan met het uitschrijven van wedstrijden. Want al vrij gauw werd het ons duidelijk dat je beter doet met te prijzen dan te laken. We hadden aan week- en maandbladen, aan vakbondsbladen, aan departementale bladen wel de rommel gestuurd. Daar werd wel om gelachen, het werkte wel enigszins ten gunste van de bewustwording. Maar we besloten toch een andere weg te volgen, nl. die van het toekennen van prijzen voor duidelijk ambtelijk proza. Allereerst hebben we het welzijnswerk genomen. Daarin wordt erg veel vaktaal gebruikt. Het is een jonge activiteit. Maar die moet juist het dichtst achter, voor en naast de mensen gaan staan en dat kan alleen wanneer je hen weet te bereiken. We hebben daarmee de gekste dingen meegemaakt. Het meest interessant was dat wij een brief toegestuurd kregen van iemand die zei: dit is een brief die door mijn minister, mijn staatssecretaris is gezonden aan een bepaalde vereniging. Ik heb die brief ontworpen. Is dit nu goed ambtelijk proza?

Het was jammer voor de man: het was buitengewoon slecht.

We zijn daarna begonnen aan de belastingen. Ook daar heeft iedereen mee te maken: de voorlichting bij de belastingen, zowel landelijk als plaatselijk. Er is heel wat aan gedaan.

We hebben ze dan ook de tweede prijs kunnen geven.

Dit jaar is 'ruimtelijke ordening' waar ook heel veel mensen mee te maken hebben, aan de beurt. Binnenkort zal daar een steekproef worden genomen.

Verder proberen we een cursus voor de radio aan te moedigen. We zijn nu ook zover dat het college dat nog het meest op eigen zelfstandigheid is gesteld, nl. de Raad van State, belangstelling heeft getoond. Zoals velen van u misschien weten bestaat in Nederland de mogelijkheid tegen een beslissing van de overheid in beroep te gaan bij de Raad van State. Heel veel burgers maken van deze mogelijkheid gebruik. We hebben aan de Raad van State gevraagd zo'n uitspraak van de Raad - die dus niet gericht is aan een departement - ten behoeve van een burger zo te redigeren dat het begrijpelijk is. In de contacten die wij voortdurend hebben gehad met de Staatsuitgeverij werd ook de grootst mogelijke medewerking gegeven. Het zou interessant zijn een stuk waar de handtekening van de minister onder komt eens aan u voor te leggen. Misschien kan dat voor een volgend congres eens gebeuren. Hoe ziet zo'n stuk eruit? Hoeveel mensen moeten er aan werken? Bepaalde afdelingen van een departement doen het goed, andere weer helemaal niet. Al deze mensen hebben er het allergrootste, belang bij dat er duidelijke voorschriften komen. Ik meen dat er binnenkort een Taalalmanak zal verschijnen die o.a. ook kan worden gebruikt als hulpmiddel voor het ambtelijk proza. Evenzeer geldt dat voor de wetgeving. De Bijbel is voor zeer velen het boek waar men de taal uit leert. Evenzeer is dat het geval met onze wetten, algemene maatregelen van bestuur, Koninklijke Besluiten. Er is alles aan gelegen daar veel aan te doen, want dit gaat door het hele maatschappelijke leven heen. Er zijn rapporten uitgebracht aan de minister-president, die er veel aandacht aan heeft geschonken. Er zijn prae-adviezen uitgebracht.

Over drie weken komt er een boekwerk uit van de Notariële Broederschap over 'Recht en Taal'. Het is een boekwerk dat velen van u waarschijnlijk niet rechtstreeks zal bereiken. Het is een meer dan voortreffelijk boek. Als het niet zo warm was en als u niet aan het einde van uw congres was, zou ik er graag aanhalingen uit doen, omdat we erg gelukkig mogen zijn dat op dit terrein nu zoveel aandacht aan de taal wordt geschonken.

Er zou op dit gebied veel meer moeten worden genormaliseerd, gestandaardiseerd. U zult zeggen: 'Gebeurt dat dan niet?' Nee, dat gebeurt niet.

We hebben ideeën aangereikt aan de departementen in de hoop dat zij ze overnemen. Een van onze wensen is dat er een 'taalwacht' komt, ten minste per departement en misschien bij een heel groot departement wel twee of drie. Het grootste departement heeft het het meest nodig, in die zin het meest nodig dat

natuurlijk het departement van Onderwijs en Wetenschappen er veruit het meest prijs op moet stellen dat wat daar vandaan komt gaaf is en de toets der kritiek kan doorstaan. In elk groot stadhuis, in elk groot gemeentehuis, in provinciale griffies zal men er aandacht aan moeten schenken dat wat er uitgaat duidelijk is. Dat is zeer wel mogelijk.

Ik heb een blauwe maandag gewerkt op het Ministerie van Financiën. Daar was destijds een Voorlichtingsafdeling die eigenlijk niets anders mocht doen dan teksten uitschrijven zoals die in de wet stonden. Want als het in gewoon Nederlands aan de pers werd uitgereikt, zou dat misschien verwarring geven. Welnu, dat alles is veranderd en verbeterd. Er moesten wel buitengewoon veel weerstanden worden overwonnen omdat deskundigen dan zeggen: 'er mag niet aan mijn tekst worden geknoeid'.

Een tweede wens is dat er ook in Nederland een Vaste Commissie voor Taaltoezicht komt, zoals België die al heeft. Ik heb in de afgelopen maanden met zeer veel instemming een artikel in *Ons erfdeel* gelezen, een tijdschrift dat u in het buitenland wellicht beter kent dan wij hier in Nederland. Het wordt hier maar weinig aangehaald, maar het is werkelijk voortreffelijk. Het is inderdaad een 'algemeen Nederlands cultureel tijdschrift'. Daarin stond een werkelijk fraai artikel over de bijzondere taak van de Commissie van Taaltoezicht. Het belangrijkste is dat je een taal schrijft die de mensen verstaan.

Het valt op dat er vaak bijzonder veel aandacht wordt besteed aan de zorg voor onderdelen van het proces van communicatie. Als u naar de televisie kijkt, maar nog veel meer als u in de televisiestudio bent, zult u merken dat er grote zorg wordt besteed aan de opmaak, aan de plaatsing van de microfoons, aan de weergave, het geluid. Als je dan bedenkt dat er geen enkele zorg wordt besteed aan het woord-en taalgebruik, dan is dat toch wel een groot verschil. Men laat ook geen oefening doen, op een enkele uitzondering na. Misschien is die enkele uitzondering bij de politici te vinden. Er zijn partijen die er heel consequent op uit zijn hun woordvoerders te scholen. Verder zoals al gezegd geen oefeningen. Hooguit een klein beetje wat betreft de houding. Met betrekking tot de vraag hoe mensen bereikt moeten worden, hoe mensen worden aangesproken, hoe een toespraak moet worden opgebouwd, wordt er vrijwel niets gedaan. Als ik dan bedenk dat zangers, toneelspelers er dagen, weken, jaren aan besteden om wat zij doen zo goed mogelijk naar voren te brengen, dan is dat toch wel een heel groot verschil.

Ik denk aan bepaalde schrijvers, bijvoorbeeld Du Perron, die zonder dat hij er een cent voor kreeg vrijwillig geweldig veel tijd en aandacht gaf om anderen daarbij te helpen. Dat is toch wel een buitengewoon voorbeeld van zorgvuldigheid, van dienstbe-

toon. Terwijl hij toch eigenlijk ook maar een soort amateur was. Of aan - ik heb zijn naam al genoemd - Achterberg, m.i. een van de beste dichters die Nederland heeft voortgebracht - die jaren, tientallen jaren eraan heeft besteed om het woord te vinden dat iets beter weer zou kunnen geven wat hij zo graag zou willen zeggen. En hij deed dat niet alleen voor zichzelf maar ook om met anderen van gedachten te kunnen wisselen.

En zo zijn er nog zoveel andere middelaars tot de bevolking: ambtenaren, politici, vakbondsleiders, leraren, mensen die op de lagere school werkzaam zijn. Kennis moet worden overgebracht. Dan de mensen die zich met de allermoeilijkste groepering bezighouden: de 12- tot 18-jarigen. Die vaak ook ten onder gaan mag men wel zeggen. Eigenlijk zouden degenen die die taak moeten verrichten het toch niet mogen doen als ze er niet eerst speciaal voor zouden worden opgeleid. Dat kan natuurlijk niet, ik weet het wel. Maar het zou wel de consequentie kunnen zijn. Een jaartje daaraan besteden, maar dan ook helemaal, lijkt me wel genoeg. En dat ene jaar maakt op de 35, 40 dienstjaren niet zoveel uit, terwijl de rendementsverhoging enkele tientallen procenten zou kunnen zijn. En dan zijn er nog mensen die beweren dat juist in deze sector geen verhoging van productiviteit te bereiken zou zijn.

Mijnheer de voorzitter, dames en heren, zo zitten er dus, ook voor mijzelf een klein beetje onverwacht, toch nog een paar harde pitjes in de bessensap van de Haagse Bluf. Pitjes zijn als regel onverteerbaar, tenzij men ze doorbijt. Misschien wilt u dat wel doen.

Eindnoten:

- * De heer Vondeling had zijn voordracht niet op schrift gesteld. De hier afgedrukte tekst is gemaakt op basis van de bandopname. Een enkele onduidelijke plaats is naar best vermogen aangevuld. Door het overlijden van de heer Vondeling was het helaas niet mogelijk deze tekst ter goedkeuring aan hem voor te leggen.

Resoluties

1. Het Zevende Colloquium Neerlandicum (27.8.1979-31.8.1979 te Amsterdam) betreurt het feit dat ondanks de inspanningen die werden ondernomen om de officiële talen van de Europese gemeenschappen aan de drie instituten voor Vertalers en Tolken in de Bondsrepubliek adequaat te vertegenwoordigen, het Nederlands aan deze instituten nog steeds een relatief geringe betekenis wordt toegekend.

Zo kan Nederlands aan het 'Fachbereich Angewandte Sprachwissenschaft' te Germersheim en aan het 'Institut für Übersetzen und Dolmetschen' te Heidelberg slechts als tweede vreemde taal worden gestudeerd, terwijl het sinds kort niet meer mogelijk is Nederlands aan het 'Fachbereich für Angewandte Sprachwissenschaft sowie Übersetzen und Dolmetschen' te Saarbrücken in het kader van de 'Diplomprüfung' te studeren.

Met het oog op de zeer duidelijke vraag naar absolventen met een zo breed mogelijke kennis van verschillende talen, ook en vooral van de zogenaamde 'kleine' talen - een vraag die vooral door de talendienst van de Europese Gemeenschappen steeds weer tot uitdrukking wordt gebracht-, lijkt de uitbreiding van het vak Nederlands aan deze instituten zeer wenselijk. Zo zou bijvoorbeeld de tolkenopleiding behalve aan het 'Fachbereich Angewandte Sprachwissenschaft' te Germersheim ook aan de twee andere instituten weer moeten worden aangeboden.

2. Het Zevende Colloquium Neerlandicum drukt zijn grote verontrusting uit over het door de Staatssecretaris van Nationaal Onderwijs van Frankrijk op 17 april 1979 meegedeelde voornemen van de Franse regering in de nabije toekomst het vreemde-talenonderwijs in de eerste cyclus van het Middelbaar Onderwijs te beperken tot één enkele vreemde taal, tengevolge waarvan het pakket van vreemde talen dat binnen het kader van het verplichte onderwijs wordt aangeboden aanzienlijk zou worden beperkt ten voordele van een monopoliepositie.

3. Het Zevende Colloquium Neerlandicum betreurt nog steeds het verdwijnen van *Delta* en dringt nogmaals met klem aan op de uitgave op korte termijn van een soortgelijk orgaan.
4. De deelnemers aan het Zevende Colloquium Neerlandicum spreken hun bezorgdheid uit over de aantasting van de continuïteit van het onderwijs van het Nederlands in Italië en dringen er bij de Belgische en Nederlandse ministeries op aan hiervoor van de Italiaanse autoriteiten betere waarborgen te verkrijgen.

Lijst van deelnemers

■ G. Aertsens	Inspecteur Hoger Onderwijs Brussel
Mw. dr. K.M.G. Alnahdi-Eerdmans	Lettrice di neerlandese Università degli Studi di Perugia
Prof. dr. G.-H. Arendt	Professor für niederländische Philologie Freie Universität Berlin
Mw. H. Baekelmans (*)	Docente Nederlands University of California Berkeley
Prof. dr. D.M. Bakker	Hoogleraar Nederlandse Taalkunde Vrije Universiteit Amsterdam
Dr. J.J.M. Bakker	Lector Toegepaste Taalkunde Technische Hogeschool Eindhoven
Mw. lic. Chr. Beke	Lektor Nederlands Universiteit Stockholm
Drs. P.Ch. van der Beld	Amsterdam
Mw. Chr. Benny	Vert. Canadian Assoc. for the Advancement of Netherlandic Studies (CAANS) Vancouver
Drs. J.B. Berns	Wetensch. Medew. Instituut voor Dialectologie Amsterdam
■ Lic. A. Berteloot	Lektor für Niederländisch Universiteit Marburg
Mw. H. van Beuningen	Lektor Nederlands Universiteit Heidelberg

Drs. T.R. de Boer	Leraar Nederlands
Drs. A.J. Bolhuis	Lektor Nederlands Universiteit Keulen
Dr. G.E. Booij	Wetensch. medew. afd. Moderne Taalkunde Universiteit van Amsterdam
Drs. K.J.S. Bostoen	Wetensch. medew. Rijksuniversiteit Leiden
Drs. H.J. Boukema	Lector Universitas Indonesia Jakarta
■ Dr. H. Brems	Docent Nederlandse Letterkunde Katholieke Universiteit Leuven
Drs. A.C.M. Broos	Lecturer of Dutch University of Sheffield
Prof. dr. F. Bulhof	Assoc. Professor Germanic Languages University of Texas Austin
Mw. W. Champernowne-Dullaert	Assistente University of Cambridge G.B.
■ Z.K.H. Prins Claus der Nederlanden	
Prof. dr. J. Czochralski	Hoofd Germanistisch Instituut Universiteit van Warschau
Mw. S. Daalder	Wetensch. medew. afd. Moderne Taalkunde Universiteit van Amsterdam
Mw. dr. J. Daan	vh. Hoofd Instituut voor Dialectologie Amsterdam
Mw. K. Damokos	Budapest
D. Dannheim	Lehrbeauftragter für Niederländisch Universiteit Tübingen
Lic. J. Debast	Lektor Universiteit Erlangen
Drs. T. van Deel	Wetensch. medew. Vakgroep Moderne Letterkunde Universiteit van Amsterdam

J. Deleu	Afgev.-Beheerder Stichting Ons Erfdeel Hoofdred. Ons Erfdeel en Septentrion Rekkem
Mw. R. Depestel	Lektor Nederlands Universiteit Wrocław
Mw. Nj. Djie	Seoul (tijdelijk Leiden)
Drs. B.C. Donaldson	Lecturer of Dutch University of Melbourne
Dr. M. Durrell	Docent Nederlands en Duits University of Manchester
G. van Eemeren	wetensch. medew. (Centrum Renaissancedrama) UFSIA Antwerpen
Mw. M.H. Eliassen-de Kat, cand. phil.	Leeropdracht Nederlands Universiteit van Oslo
Prof. dr. J. van der Elst	Docent Nederlands Potchefstroomse Universiteit vir CHO, Potchefstroom
■ Prof. dr. L.K. Engels	Hoogleraar Moedertaalonderwijs Katholieke Universiteit Leuven
Prof. R. van Ertvelde	Professore incaricato in de Nederlandse taal- en letterkunde Università degli Studi di Bologna
Mw. S. van Ertvelde-Cappelli	Lectrice in de Nederlandse Taal Facoltà di Magistero Bologna
Mw. B. Finet-van der Schaaf	Lectrice de néerlandais Université de Paris IV
Mr. J. Fleerackers	Voorzitter Vaste Commissie voor Taaltoezicht; Voorzitter van de Gemengde Commissie België-Nederland Brussel
E. Francken	Wetensch. medew. afd. Moderne Nederlandse Letterkunde RU Leiden

■ Drs. F.G.J. Geelen	Wetensch. medew. Instituut voor Toegepaste Taalkunde RU Groningen
Mw. drs. M. Gerritsen	Wetensch. medew. Instituut voor Dialectologie Amsterdam
Prof. dr. W.P. Gerritsen	Hoogleraar Nederlandse Letterkunde RU Utrecht
Mw. J.E. Goedbloed	Docente Nederlands Universiteit Saarbrücken
Drs. A.C.M. Goeman	Wetensch. medew. Instituut voor Dialectologie Amsterdam
Drs. D.C. Grit	Lektor i Nederlandsk Københavns Universitet
Drs. J.P.M. Groot	Wetensch. medew. Instituut voor Neerlandistiek Universiteit van Amsterdam
Prof. dr. E.K. Grootes	Hoogleraar Historische Letterkunde van het Nederlands Universiteit van Amsterdam
Fr. Groppo	Docent Nederlands Universiteit van Padua
Dr. C. ter Haar	Lektor Nederlands Universiteit Regensburg
W. Haeseryn	Redacteur Algemene Nederlandse Spraakkunst Nijmegen
C.L. Haket	Redacteur Algemene Nederlandse Spraakkunst Nijmegen
K.-H. Han	Hankuk University of Foreign Studies Seoul
■ J.C.A. Hawinkels	Leraar Nederlands Hilversum
Drs. H. Heikens	Wetensch. medew. Instituut voor Dialectologie Amsterdam
Dr. Th. Hermans	Visiting Lecturer Department of Dutch Bedford College London

Lic. G. van Hoeydonck (*)	Lector Nederlands University of Melbourne
Drs. G.A.J. Hoppenbrouwers	Redacteur Algemene Nederlandse Spraakkunst Nijmegen
Mw. Cl. Huismans (*)	Lectrice de néerlandais Université de Strasbourg
Mw. lic. R. Huylebrouck	Lectrice Nederlands Universidade de Porto
Mw. prof. dr. R. Jansen-Sieben	Hoogleraar Nederlandse Taalkunde
Mw. E. Jarosinska	Docente Nederlands Universiteit van Warschau
Mgr. J. Jeziorski	Docent Nederlands Universiteit Łódź
F.W.A. Jong	Lector Nederlandse taal- en letterkunde Universiteit Wrocław
Prof. dr. M.J.G. de Jong	Hoogleraar Nederlandse Taalen Letterkunde Facultés Universitaires de Namur
H. Kellens	vertegenw. Bestuur voor Internationale Culturele Betrekkingen Ministerie van Nederlandse Cultuur Brussel
Prof. P.K. King M.A.	Directeur Institute of Modern Dutch Studies University of Hull
Dr. R.S. Kirsner	Assistant Professor of Dutch and Afrikaans University of California at Los Angeles
Mw. mgr. Z. Klimaszewska	Lector Nederlands Universiteit van Warschau
■ E. van Konijnenburg	Publicist Amsterdam
Drs. C.J.J. Korswagen	Docent Taalbeheersing en Nederlands voor Buitenlanders TH Delft

Mw. drs. K. de Kort	Docente Nederlands Universiteit van Boekarest
Mw. dr. O. Krijtová	Lectrice Nederlandse Letteren aan de Karels Universiteit te Praag
Prof. dr. W. Lagerwey (*)	Queen Juliana Professor of the Language and Culture of the Netherlands Calvin College Grand Rapids Michigan
Dr. K.J.H. Landman	Senior dosent Universiteit van Suid-Afrika Pretoria
Dr. R.G. Leclercq	Lektor Nederlands Universiteit Würzburg
Mw. drs. F. Leemhuis-Mori	Contrattista Laureata Università degli Studi di Roma
Drs. M. Mathijsen	Wetensch. medew. Afd. Moderne Nederlandse Letterkunde Universiteit van Amsterdam
Lic. J.L. de Meester	Lektor Universiteit Freiburg im Breisgau
Prof. dr. K. Meeuwesse	Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde Katholieke Universiteit Nijmegen
Prof. dr. R.P. Meijer	Hoogleraar Nederlands Bedford College London
Prof. dr. J.H. Meter	Professore incaricato stabilizzato Università degli Studi di Napoli
Mw. E. Mollay	Docente Nederlands Universiteit van Budapest
■ Mw. H. Moolenburgh-Ekkel	Secretaris-administrateur IVN Den Haag
Drs. W. de Moor	Hoofdmedew. Literatuurdidactiek Katholieke Universiteit Nijmegen

Mw. dr. C. Niekus Moore	Assoc. Professor of Dutch and German University of Hawaii Honolulu
Prof. dr. N. Morciniec (*)	Hoofd Sectie Neerlandistiek Universiteit Wrocław
Mw. M.-M. Müller	Wissenschaftliche Angestellte Freie Universität Berlin
Prof. dr. E. Nieuwborg (*)	Hoogleraar Nederlandse Taalkunde Université Catholique de Louvain
Drs. P.M. Nieuwenhuijsen	Docent Taalkunde NLO D'witte Leli
J.B.A. Nijssen	org. secr. Stichting voor Toegepaste Taalwetenschap Den Haag
P. van Nunen	Docent Nederlands Universiteit Leipzig
G. Otterloo	Lektor Nederlands Universiteit Göteborg
Mw. Rose Palit	Hoofd Afdeling Nederlands Universitas Indonesia Jakarta
Drs. R.J.M. Plattel	Docent Vakdidactiek Nederlands RU Groningen
J. Ploeg	Raad voor Culturele Voorlichting Nederlandse Ambassade Bonn
■ Dr. S. Prędota	Adjunct Universiteit van Wrocław
Mw. J.C. Prins-'s Jacob	Adj. Lecturer in Dutch Queens College of the City University of New York
E. Püschel	Lektor für Niederländisch Universiteit Bochum
Mw. prof. dr. E.H. Raidt	Reader & Associate Professor Universiteit van die Witwatersrand Johannesburg

B. Rajman	Assistent Seminarie voor Neerlandistiek Universiteit van Wrocław
Lic. L. Ravier	Chargé de cours compl. F.C.E.P. Université de Lille III
Mw. drs. J.J.A. Rebel-Runckel	vh. docente Universiteit Buenos Aires
Mw. M.J.G. Reichenbach	Lecturer of Dutch University of Pennsylvania Philadelphia
Lic. L. Renders	Lektor Nederlands Universiteit van Suid-Afrika Pretoria
Mw. lic. D. Reulen	Assistente UCL ('Certificaat Nederlands')
■ M.J.R. Rigelsford M.A.	Lecturer in Dutch University of Liverpool
■ Dr. J. de Rooij	Hoofd Instituut voor Dialectologie Amsterdam
Mw. dr. M.L. Rotsaert	Professoressa incaricata stabilizzata per Lingua neerlandese Facoltà di Magistero Cagliari
Mw. drs. A. van Santen	wetensch. medew. Afd. Nederlandse Taalkunde RU Leiden
Prof. dr. A. Sassen	Hoogleraar Nederlandse Taalkunde RU Groningen
Mw. prof. dr. M.H. Schenkeveld	Hoogleraar Nederlandse Letterkunde Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. dr. H. Schultink	Hoogleraar Algemene Taalwetenschap RU Utrecht
■ Prof. dr. A.J.M. van Seggelen	Professeur de langue et littérature et civilisation
(*)	néerlandaise Université des Sciences Humaines de Strasbourg
Prof. dr. W.Z. Shetter (*)	Professor of German and Dutch Indiana University Bloomington

Drs. J.M.J. Sicking	wetensch. medew. RU Groningen
Dr. J. Skopal	Lector Nederlands Universiteit Brno
Mw. drs. H.B. Smits-Veldt	wetensch. medew. vakgroep Historische Letterkunde Universiteit van Amsterdam
Prof. dr. J.P. Snapper (*)	Princess Beatrix Professor University of California Berkeley
Dr. J.H. Soer	Lektor Nederlands Christian Albrechts Universiteit Kiel
Mw. I. Solemslie-Larsen	Leeropdracht Nederlands Universiteit Oslo
J. van der Stap	Maître de conférences E.N.A. Assistant associé Université de Paris X-Nanterre
Drs. P.J.M. Starmans	Leeropdracht Nederlandse Taalen Letterkunde Universiteit van Helsinki
Dr. J. Stegeman	Lektor Nederlands Universiteit Zürich
Mw. drs. L. Stembor	vh. docente Nederlands Universiteit van Warschau
Mw. dr. Y. Stoops	Senior-lectrice Nederlands Universiteit van Port-Elizabeth
Mw. lic. Cl. Stoyanov-Quinet	Lectrice Nederlands Universiteit van Sofia
■ Prof. dr. L. Strenght	Hoogleraar Nederlandse Letterkunde Vrije Universiteit Amsterdam
Mw. E.G.C. Strietman	Assistant Lecturer in Dutch Cambridge University G.B.
Dr. L.M. Swennen	Lector Nederlands Universiteit Wenen

Mw. mr. E. Talsma	Hoofd Afdeling Neerlandistiek Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen Den Haag
Drs. F.P. Thomassen (*)	vh. Directeur NUFFIC
■ Prof. dr. M.C. van den Toorn	Hoogleraar Nederlandse Taalkunde Katholieke Universiteit Nijmegen
Drs. J.A.S. Tromp	Docent Nederlands Universidad Complutense Madrid
Prof. dr. H. Vekeman	Hoogleraar Nederlands Universiteit Keulen
Dr. P.J. Verkruijsse	Wetensch. medew. Vakgroep Historische Letterkunde Universiteit van Amsterdam
Dr. D. de Vin	Akademischer Rat und Lektor Freie Universität Berlin
P.F. Vincent	Lecturer in Dutch Bedford College London
Lic. P. Vingerhoets	Lektor Nederlands Aarhus Universiteit
Mw. lic. J. Vingerhoets-Wille	Assistent Nederlands Universiteit Kopenhagen
Dr. ir. A. Vondeling	Oud-voorzitter der Tweede Kamer der Staten-Generaal Den Haag
Lic. L. de Vos	Wetensch. medew. U.I.A. Antwerpen
Prof. dr. S. de Vriendt	Hoogleraar Nederlandse Taalkunde Vrije Universiteit Brussel
Mw. drs. G. de Vries	Lektor Nederlands Universiteit Kopenhagen
■ Dr. J.W. de Vries	Wetensch. hoofdmedew. RU Leiden

Drs. J. Vromans	vh. Lektor Nederlands Universiteit Keulen
Dr. M. Weijens	Docent Nederlands Staatsuniversiteit Milaan
Mw. drs. I. Wennekes	Assistente Université Catholique de Louvain (‘Certificaat Nederlands’)
■ Dr. J. Wilmots	Economische Hogeschool Limburg, Diepenbeek (B)
D.J.J.D. de Wit	Directeur Stichting voor Vertalingen Amsterdam
Mw. L. Zucca-Vermeirsch	Lectrice Nederlands Universiteit Pavia
Drs. A.T. Zuiderend	Wetensch. medew. Afd. Nederlandse Letterkunde Universiteit van Amsterdam.

De deelnemers zijn vermeld met de functie zoals zij die bij hun aanmelding hebben opgegeven.

De namen van de sprekers en forumleden zijn gekenmerkt met ■

De met een (*) aangeduide deelnemers werden vergezeld door hun echtgenote of een familielid.

Het Colloquium werd verder bijgewoond door vertegenwoordigers van in België en Nederland gevestigde ambassades van de landen die op het Colloquium vertegenwoordigd waren; ambtenaren van het Bestuur voor Internationale Culturele Betrekkingen van het Ministerie van Nederlandse Cultuur (België) en van de Directie Internationale Betrekkingen van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (Nederland) en andere genodigden.